

UNIVERSITATIS

CAROLINAE

IURIDICA 2

OBSAH

Věra Čížkovská: Držba v socialistickém občanském právu 95

Vojtěch Cepl: Transmise dědictví 129

Petr Hlavsa: Rozhodčí řízení jako druh civilního procesu 163

СОДЕРЖАНИЕ

Вера Чижовская: Владение в социалистическом гражданском законодательстве 95

Войтех Цепл: Наследственная трансмиссия 129

Петр Главса: Третьейское разбирательство как вид гражданского процесса 163

INHALT

Věra Čížkovská: Der Besitz im sozialistischen bürgerlichen Recht 95

Vojtěch Cepl: Die Transmission der Erbschaft 129

Petr Hlavsa: Das Schiedsverfahren als Art des Zivilprozesses 163

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

JURIDICA 2

ОБЩАЯ

95	Věta Čížková: Dřívba v socialistickém občanském právu
129	Vojšek Cep: Transmise dědictví
163	Petr Hlasek: Rozhodčí řízení jako druh civilního procesu

КОДЕКСАНИЕ

95	Беля Павловская: Баранье в гражданском праве
129	Беля Павловская: Баранье в гражданском праве
163	Беля Павловская: Баранье в гражданском праве

INHALT

95	Věta Čížková: Der Besitz im sozialistischen bürgerlichen Recht
129	Vojšek Cep: Die Transmission der Erbschaft
163	Petr Hlasek: Das Schiedsverfahren als Art des Zivilprozesses

Držba v socialistickém občanském právu

VERA ČÍZKOVSKÁ

Československá právní teorie a praxe se v posledních letech zabývala problematikou držby. Hledalo se právní řešení pro neuspořádané vztahy ohledně věci (zvláště nemovitých), které vznikly dlouhotrvající faktickou držbou nebo situace, kdy držitel nemůže dostatečným způsobem prokázat právní titul k držené věci.

Studie si z tohoto hlediska klade dvojí cíl:

- podat přehled, jakým způsobem jsou obdobné situace řešeny v jiných socialistických občanských zákonících;
- na základě rozboru československé právní úpravy učinit závěry de lege lata i de lege ferenda.

Analýza úpravy držby v jiných evropských socialistických právních řádech se omezila na ty, kde již existuje kodifikace socialistického občanského práva.

Na prvním místě jsou pak analyzovány ty úpravy, které obsahují podrobnou úpravu držby jakožto samostatného institutu (občanský zákoník PLR a MLR).

Úpravě československé je záměrně věnována až poslední třetí část, a to jednak proto, že je těžištěm studie, jednak proto, že toto zařazení umožní ucelený pohled na zkoumanou problematiku.

II. PŘEHLED ÚPRAVY DRŽBY VE VYBRANÝCH SOCIALISTICKÝCH OBČANSKÝCH ZÁKONÍCÍCH

A. Držba v polském občanském právu

V polské právní teorii je držba většinou považována za *faktický stav* ovládání určité věci kvalifikovaným způsobem, totiž způsobem, který odpovídá podstatě příslušného subjektivního práva, jež v sobě zahrnuje oprávnění mít věc ve své moci, fakticky ji ovládat.¹⁾ Jinými slovy podle

¹⁾ Viz k tomu S. Grzybowski; Prawo cywilne. Zarys prawa rzeczowego. PWN, Varšava 1976, str. 210 a násl. Vyskytuje se však i názor, že držba je speciálním případem věcného práva. K tomu viz např. A. Stelmachowski: Istota i funkcja posiadanie. Varšava 1958, str. 41 a násl.

převládajícího názoru polské právní teorie skutečnost, že objektivní právo spojuje s údržbou určité právní následky, *nečiní z ní subjektivní právo*.

Držba určité věci se může opírat o subjektivní právo, zahrnující ve svém oprávnění věc držet (právo vlastnické, zástavní, užívání, nájem, výpůjčka apod.) a jejím subjektem je pak subjekt takového práva, nebo držitel věci může být z nejrůznějších důvodů osoba rozdílná od subjektu práva, opravňujícího k držbě. Držba jakožto faktický stav ovládnání určité věci tedy zdaleka ještě neznamená, že držiteli přísluší i oprávnění věc držet. Skutečným držitelem nemusí být a také v řadě případů není ten, komu právo přiznává oprávnění věc držet a naopak je jím často ten, kdo k držbě nemá žádný právní titul.

Jak již bylo řečeno, v polském pojetí držba jakožto stav faktický nespočívá tedy v jakémkoli faktickém ovládnání určité věci, ale pouze takovém, který odpovídá podstatě příslušného subjektivního práva, zahrnujícího v sobě i oprávnění věc držet.

Existence držby tedy předpokládá u držitele současnou existenci dvou prvků:

- „corpus“, tj. samotné faktické ovládnání určité věci určitou osobou;
- „animus“, tj. vůli chovat se k držené věci stejným způsobem, jako se k ní chová buď vlastník — tzv. animus rem sibi habendi, animus ius sibi habendi, nebo osoba mající jiné subjektivní právo, zahrnující v sobě oprávnění věc držet.²⁾

Polský občanský zákoník rozeznává tři druhy faktického ovládnání věci:

- tzv. *samostatná* (nezávislá) *držba* (posiadanie samoistne), která ve smyslu čl. 336 znamená, že držitel se chová k věci stejně jako kdyby byl jejím vlastníkem. Přitom je zcela bez právního významu skutečnost, zda držitel je či není vlastníkem věci a zda o této skutečnosti ví. Samostatný držitel může věc odevzdat třetí osobě do tzv. závislé držby, aniž by ztratil svou nezávislou držbu (čl. 334);
- *závislá* (nesamostatná) *držba* (posiadanie zalozne). Závislým držitelem ve smyslu čl. 336 je ten, kdo určitou věc fakticky ovládá na základě právního titulu — subjektivního práva, které svému nositeli poskytuje mj. vymezené faktické panství nad cizí věcí, s výjimkou práva vlastnického. Tímto právním titulem je např. právo zástavní, nájem, užívání, výpůjčka apod. Sem patří i tzv. držba služebnosti, tj. případ, kdy někdo fakticky užívá cizí nemovitost způsobem, odpovídajícím obsahu služebnosti (čl. 352 k. c.). Předmětem jakékoli držby, tj. samostatné nebo závislé může být pouze věc. Vyplyvá to z ustanovení čl. 213 a 352 k. c.;
- *detence* (dzierzenie), která podle čl. 338 spočívá na faktickém ovládnání věci cizí „pro někoho jiného“. Zatímco *držitel* se chová k určité věci jako k vlastní nebo jako subjekt odpovídajícího práva, s nímž se pojí ovládnání cizí věci ve stanoveném rozsahu, tj. projevuje animus rem sibi habendi, nebo též ius sibi habendi, *detentor* se chová k věci tak, že projevuje animus detendi pro alieno, tj. chová se k ní jako k cizí, drží věc pro ně-

²⁾ Viz k tomu S. Grzybowski, cit. dílo, str. 211.

koho jiného — pro jejího držitele. Detentorem je např. schovatel, dopravce, posel, smluvní zástupce, spravující cizí majetek apod.

S detencí až na výjimky jako např. při nálezu polské platné právo nespojuje zásadně žádné přímé následky ex lege. Právní následky detence, zejména různé závazky detentora vůči držiteli věci, jako např. povinnost o věc řádně pečovat, povinnost ji vrátit včas a řádně, vyplývají nikoli přímo ze zákona, ale z právního vztahu mezi detentorem a držitelem, tedy ze vztahu závazkového.

Detentor a držitel jsou zásadně dvě různé osoby; pouze výjimečně, při podílovém spoluvlastnictví, dochází k tomu, že spoluvlastník má při držbě společné věci postavení držitele i detentora zároveň.

V polské literatuře je věnována značná pozornost otázce, co zdůvodňuje právní ochranu existujícího faktického stavu, neboli společenskoekonomickým a z nich vyplývajícím právním funkcím držby. V této souvislosti se uvádějí zejména tyto skutečnosti:

Cíl ochrany držby je především v ochraně společenského míru jakožto určitého faktického stavu věcí, který se vytvořil ve společnosti a boj se svémocí. O tom svědčí i dočasný charakter posesorní ochrany.³⁾

Existující faktický stav ovládnání určité věci je nejjednodušším prostředkem pro orientaci ve skutečné situaci právní. Subjekt jakéhokoli věcného práva se totiž navenek, ve vztahu ke všem ostatním, legitimuje zásadně tím, že má ve své moci — držbě, ovládnání — předmět daného právního vztahu. I když zmíněný faktický stav nerozhoduje o existenci subjektivního práva k ovládané věci, nicméně dovoluje usuzovat na existenci určitých právních následků, které právo s držbou určité věci spojuje. Ty se pak později mohou ukázat buď jako shodné, či rozporné se skutečným stavem právním.

A právě tato možnost shody faktického stavu ovládnání určité věci se skutečným stavem právním má za následek, že účastníci v právním styku z tohoto vnějšího seznatelného faktického stavu vycházejí a důvěřují, že je ve shodě se stavem právním (např. kupující důvodně předpokládá, že kupovaná věc, která se nachází v bytě prodávajícího, je jeho majetkem). Tím, že právo přiznává držbě i jakožto pouhému faktickému stavu určité právní následky, zejména mu poskytuje ochranu před svévolnými zásahy a umožňuje ji za stanovených podmínek prostřednictvím vydržení změnit ve stav právní, chrání i dobrou víru třetích osob a právní jistotu v občanskoprávním styku. Tím, že ochrana držby jakožto faktického stavu chrání držitele před svémocnými zásahy i těch, kdož mají k držbě právní titul, čelí zároveň svévolnému zasahování do pokojného stavu bez ingerence státních orgánů.

Požadavek zajištění (zachování) pokojného stavu právo realizuje zákazem svémocného rušení držby bez ohledu na to, je-li držitel v dobré víře či nikoli (čl. 342 k. c.). Za tím účelem přiznává držiteli právo nutné obrany

³⁾ Viz k tomu W. Czachorski: Skutki posiadania i jego ochrona według obowiązującego prawa cywilnego. Nowe Prawo č. 6/1973, str. 74, 75.

k odvrácení svémocného rušení držby (čl. 343 § 1 k. c.). Článek 478 k. p. c. z r. 1964 nepřipouští, aby soud ve sporech o rušení držby zjišťoval, zda žalovaný má k držbě právní titul, ani zda je v dobré víře; čl. 479 pak nepřipouští v těchto sporech ani vzájemnou žalobu. Z citovaných ustanovení tedy vyplývá, že v soudním řízení lze odeprít ochranu subjektivního práva jen proto, že se ho jeho subjekt domohl svémocně.

Každý držitel, bonae i malae fidei, bez ohledu na to, je-li jeho držba v souladu se skutečným stavem právním, má tedy proti tomu, kdo jeho držbu svémocně ruší, právo žádat obnovu předchozího (posledního) pokojného stavu a zdržení se jakýchkoli rušivých zásahů (čl. 344 § 1 k. c.). Jedinou výjimku v tomto směru činí případ, kdy pravomocným rozhodnutím soudu či jiného příslušného orgánu je stanoveno, že držba, která nastala v důsledku porušení držby předchozí, je v souladu s právem (čl. 344 § 1 k. c.).

Poněvadž existující stav faktického ovládání určité věci je, jak již bylo řečeno, nejjednodušším prostředkem pro orientaci ve skutečné situaci právní, spojuje platné právo s jeho existencí tři vyvratitelné právní domněnky. Za prvé domněnku o tom, že kdo věc fakticky ovládá, považuje se za samostatného držitele (čl. 339 k. c.), za druhé domněnku o shodě držby jakožto stavu faktického se stavem právním (čl. 341 k. c.) a konečně domněnku o nepřetržitosti držby (čl. 340 k. c.). Pomocí prvních dvou domněnek usnadňuje ochrana držby jakožto pouhého stavu faktického (třebas jen prozatímně) zároveň i ochranu samotného subjektivního práva určitou věc držet.

Dlouhotrvající držba se může za zákonem stanovených předpokladů změnit ze stavu faktického ve stav právní prostřednictvím *vydržení*. Ekonomickospolečenská funkce vydržení je v literatuře připodobňována k funkci promlčení. Vydržení přispívá k posílení právní jistoty v občanskoprávních vztazích a zároveň působí na nositele subjektivního práva, zejména vlastníka, aby svá oprávnění vykonával včas.⁴⁾

Pro vydržení stanoví polský občanský zákoník tyto podmínky:

- vydržení přichází v úvahu jen u samostatné držby (čl. 172, 174 k. c.);
- samostatná držba věci musí trvat nepřetržitě po zákonem stanovenou dobu, jejíž délka závisí především na tom, jde-li o věc nemovitou nebo movitou a u věci nemovité pak na tom, byl-li držitel v okamžiku nabytí držby v dobré víře či nikoliv.

K nabytí vlastnického jpráva vydržením ohledně věci *nemovité*,⁵⁾ za předpokladu, že držitel byl v okamžiku nabytí držby v dobré víře (pokud se držitel později stal malae fidei, nemá to již na délku vydržecí doby právní relevanci) vyžaduje čl. 172 § 1 k. c. nepřetržitou držbu po dobu 10 let.

4) Viz S. Grzybowski, cit. dílo, str. 80.

5) Nemovitostí ve smyslu polského občanského zákoníku je třeba rozumět buď část zemského povrchu, nebo stavbu pevně spojenou s pozemkem, může-li být v konkrétním případě samostatným předmětem práva. Podle čl. 48 k. c. totiž stavba, až na případy zákonem výslovně stanovené, není samostatnou věcí v právním smyslu, ale pouhou součástí pozemku, na kterém stojí.

Pokud držitel byl v okamžiku nabytí držby *malae fidei*, vyžaduje nepřetržitou držbu po dobu 20 let (čl. 172 § 2 k. c.).

Vydržením však nelze nabýt vlastnické právo k nemovitostem ve státním socialistickém vlastnictví (čl. 177 k. c.).

Změnu faktické držby a v některých případech dokonce i detence zemědělských nemovitostí ve vlastnictví dosavadních držitelů či detentorů, pokud jsou jimi fyzické osoby, nově upravuje zákon o úpravě vlastnictví zemědělských hospodářství,⁶⁾ kterým polský zákonodárce sleduje zvýšení zainteresovanosti individuálně hospodařících rolníků na hektarových výnosech. Tento zákon rozeznává tři skupiny případů změny držby ve vlastnické právo:

Prvním případem je přiznání vlastnického práva dnem účinnosti zákona k zemědělským nemovitostem, které jejich držitelé nabyli tzv. neformální směnou a nikoli notářským aktem.⁷⁾

V teorii se tento případ změny držby ve vlastnictví kvalifikuje jednak jako konvalidace neformální smlouvy, jednak jako případ nabytí vlastnického práva *ex lege*.⁸⁾ Přijetí toho kterého pojetí vede pak zejména k různým závěrům o tom, jaký režim manželského majetku se bude na takto získané nemovitosti vztahovat. Pokud se přiznání vlastnického práva v těchto případech chápe jako nabytí vlastnictví *ex lege*, bude rozhodujícím stav v době účinnosti zákona, tj. zda a v jaké formě existovalo v tomto okamžiku zákonné majetkové společenství manželů. Chápe-li se naproti tomu jako konvalidace neformální smlouvy (a toto stanovisko, jak se uvádí, v teorii převládá), bude záležet majetkový právní režim ohledně takto získaných nemovitostí na stavu, který existoval v době tzv. neformální směny, tj. v době uzavření smlouvy.

Druhým případem změny faktického stavu ve stav právní na základě cit. zákona, je přiznání vlastnického práva dnem účinnosti zákona těm držitelům zemědělských nemovitostí, kteří je drželi jakožto samostatní držitelé v den účinnosti zákona nepřetržitě po dobu pěti let, pokud byli *bonae fidei*, a nejméně deset let, pokud byli *malae fidei*.

Konečně třetím případem změny faktické držby ve vlastnické právo je možnost přiznání faktického práva k zemědělským nemovitostem ve stanovených případech těm, kteří na nich do dne účinnosti zákona hospodařili jakožto nájemníci po dobu pěti let, za předpokladu, že vlastník zemědělské usedlosti na ní osobně neprovozuje zemědělské hospodářství po dobu nejméně pěti let proto, že trvale pracuje v jiném odvětví.

Společným předpokladem změny držby ve vlastnické právo podle cit.

⁶⁾ Viz zákon z 26. října 1971, Dz. U. Nr. 27, poz. 250.

⁷⁾ V literatuře se uvádí, že příčinou těchto neformálních směn byly zejména usnadnění převodu nemovitostí, místní tradice a zvyklosti obyvatelů vesnice. Neformální směna se praktikovala až do vydání zákona o nabývání zemědělských nemovitostí z 13. 7. 1957, Dz. U. Nr. 39, poz. 172. Dnes se za její zdroj uvádí dědění a odhaduje se, že na zemědělské půdě neformálně nabyté pracovalo asi 1 milión hospodářství.

⁸⁾ Viz J. S. P i a t o w s k i: Uregulowanie własności gospodarstw rolnych i zmiany w kodeksie cywilnym. Państwo i prawo, č. 8–9/1971, str. 283 a násl.

zákona je to, že nebude překročena horní hranice rozsahu zemědělských nemovitostí, v jakém je připuštěno individuální vlastnictví podle předpisů o pozemkové reformě.

Naproti tomu předpokladem *vydržení věci movité* je vždy dobrá víra držitele po celou dobu držby (čl. 174 k. c.) a nepřetržitost držby po dobu tří let. Pro *vydržení věci movitých i nemovitých* platí vyvratitelné domněnko samostatné povaze držby (čl. 339 k. c.), o nepřerušenosti držby (čl. 340 k. c.) a fikce o tom, že nemožnost držby pro dočasnou překážku držbu nepřerušuje (čl. 340 k. c.), a že obnovená držba se považuje za držbu nepřerušenou (čl. 345 k. c.).

Podle toho, zda je držba v souladu se stavem právním, tj. opírá se o právní titul či se na právním titulu nezakládá rozlišuje polské právo držbu *oprávněnou* (*posiadanie prawowe*) a *neoprávněnou* (*posiadanie bezprawne*). Oprávněnou držbou je držba na základě práva vlastnického, zástavního, smlouvy nájemní, smlouvy o výpůjčce, užívání cizí věci apod. Toto rozlišování má význam zejména z hlediska možnosti přeměny držby ze stavu faktického ve stav právní vydržením. Vydržení jakožto zdroj nabytí vlastnického práva přichází v úvahu jen v případě držby bez právního důvodu. Oprávněný držitel je dále chráněn po dobu oprávněné držby i proti samotnému vlastníku věci (čl. 222 § 1 k. c.).

Podle způsobu, jakým byla držba nabyta, rozlišuje se na *držbu bezvadnou* (*posiadanie newadliwe, iusta possessio*) a *držbu vadnou* (*posiadanie wadliwe, possessio vitiosa*). Vadnou ve smyslu polského práva je taková držba, která byla získána násilím, tajně, zneužitím důvěry (*vi, clam, precario modo*), nedovoleným způsobem proti vůli dosavadního držitele. V ostatních případech, tj. nebyla-li držba získána nedovoleným způsobem, má povahu držby bezvadné. Toto rozlišování má právní význam ve smyslu čl. 343 a 344 k. c. z hlediska právního postavení původního držitele vůči novému držiteli věci. Vůči tomu, kdo získal držbu nedovoleným způsobem, svévolným porušením držby předchozí, má totiž předchozí držitel právo obnovit původní stav přiměřenou svépomocí (čl. 343 § 2 k. c.) a vůči vadnému držiteli má předchozí držitel právo žádat obnovení původního stavu, nezávisle na tom, je-li v dobré víře, nebo je-li jeho držba v souladu se stavem právním (čl. 344 § 1 k. c.). V teorii se navíc zastává stanovisko, že pouze bezvadná držba může zdůvodnit námitku držitele, že vymáhání vydání předmětu držby je v rozporu se zásadami socialistického soužití.⁹⁾

Konečně se rozlišuje držba v *dobré víře* (*possessio bonae fidei*) a ve *zlé víře* (*possessio malae fidei*) podle toho, zda držitel je či není se zřetelem ke všem okolnostem v dobré víře, že mu držená věc po právu náleží.

Toto rozlišování, jak jsme již uvedli, má právní význam jednak z hlediska možnosti vydržení, resp. délky vydržecí lhůty, jednak z hlediska vypořádání vzájemných nároků mezi faktickým držitelem a nositelem subjektivního práva k věci.

Právní postavení samostatného držitele *bonae fidei* je navíc pak

⁹⁾ Viz S. Grzybowski, cit. dílo, str. 216.

dále různé pro období, než se dozví, že proti němu byla podána žaloba na vrácení věci a po tomto okamžiku.

V době, než se o podání žaloby doví, nemá samostatný držitel bonae fidei povinnost poskytnout úhradu za užívání, ani nenese odpovědnost za ztrátu, zničení či opotřebení věci. Stává se vlastníkem všech oddělených plodů a náleží mu i jiné užitky z věci, pokud mu k nim vzniklo v tomto období (čl. 244 § 1 k. c.). Naproti tomu má za tuto dobu nárok na úhradu nutných nákladů, pokud nejsou hrazeny užitky z věci a na úhradu i jiných nákladů za předpokladu, že měly za následek zvětšení hodnoty věci (čl. 226 § 1). Samostatný držitel v dobré víře může si při obnovení původního stavu vzít i předměty, které byly spojeny s drženou věcí do okamžiku, než se dověděl, že proti němu byla podána žaloba na vrácení věci, a to bez ohledu na to, jestli se tyto předměty staly součástí držené věci (čl. 227 § 1).

Od okamžiku, kdy se držitel bonae fidei dozví, že proti němu byla podána žaloba na vrácení věci vzniká mu povinnost poskytnout úhradu za její užívání a odpovídá za její zničení, poškození či opotřebení, pokud k němu došlo jeho zaviněním. Nemá nárok na plody ani užitky věci (čl. 224 § 2 k. c.) a od tohoto okamžiku má vůči žalobci nárok jen na náhradu nutných nákladů (čl. 226 § 1 k. c.). Věci, které držitel od tohoto okamžiku spojil s předmětem držby si může vlastník ponechat a držiteli za ně poskytnout odpovídající náhradu (čl. 227 § 2).

Postavení samostatného držitele malae fidei je obdobné postavení držitele bonae fidei od okamžiku, kdy se dověděl, že proti němu byla podána žaloba na vrácení věci. Navíc musí vlastníku hradit i hodnotu těch plodů a užitků, které sice nezískal, ale při řádné péči a řádném užívání je získat mohl a že odpovídá i za nahodilou ztrátu či poškození věci, ledaže by k tomu došlo i tehdy, kdyby věc byla v držbě oprávněné osoby (čl. 225). Držitel, který nebyl v dobré víře může žádat vždy jen náhradu nutných nákladů na věc vynaložených, a to jen v míře, v jaké by byl vlastník na jeho účet neoprávněně obohacen (čl. 226 § 2).

Úprava vypořádání mezi samostatným držitelem a vlastníkem věci se vztahuje i na držitele nesamostatného, pokud není v ustanoveních upravujících nesamostatnou držbu stanoveno jinak (čl. 230 k. c.) a dále i na vypořádání mezi oprávněným a neoprávněným dědicem (čl. 1029 § 2 k. c.).

V polské právní teorii a soudní praxi není jednotně řešena otázka, zda rušení držby může, kromě posesorní ochrany, vyvolat i odpovědnost rušitele za škodu.

Jedni považují možnost vzniku této odpovědnosti za nepochybnou při rušení jakékoli držby. Argumentují zněním čl. 415 k. c., který mluví o povinnosti nahradit způsobenou škodu, bez ohledu na to, je-li způsobena porušením subjektivního práva či toliko faktických zájmů. Kromě toho se argumentuje i tím, že škodu je třeba nahradit vždy tomu, kdo ji bezprostředně nesl, nebo kdo poslední poškozenou věc užíval.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Viz I. Ignatowicz: Ochrona posiadania, Varšava 1963, str. 161–163; A. Spuznar: Ochrona posiadania a roszczenia odszkodawcze. Państwo i Prawo, č. 4/1964, str. 618–621.

Druzí zastávají názor, že odpovědnost za škodu může založit pouze rušení oprávněné držby, tj. držby, zakládající se na právním titulu, neboť držitel protiprávní nemá právo věc užívat a tudíž ani nárok na kompenzaci za znemožnění užívání.¹¹⁾

B. Držba v maďarském občanském zákoníku

Držbou rozumí maďarský občanský zákoník především určitý *faktický stav*, vzniklý tím, že určitá osoba si přivlastní nebo do své moci jinak získá určitou věc (§ 187 odst. 1 OZ). Vedle bezprostředního držitele považuje za držitele současně i toho, kdo svou věc přenechal do dočasné držby jinému, a pokud jde o zemědělské pozemky stát a socialistickou organizaci, která přenechala pozemek třetí osobě do užívání podle § 150 an. OZ, které je zásadně časově neomezené a bezplatné (§ 187 odst. 2 OZ).

Od držby jakožto určitého faktického stavu právem chráněného a respektovaného, upravené v samostatném oddílu v rámci třetí části o vlastnickém právu, přiznává občanský zákoník oprávnění držet věc vlastníku věci jakožto součást obsahu jeho subjektivního vlastnického práva (§ 98 OZ).

Vlastníkovu oprávnění věc držet je chráněno proti jakýmkoli protiprávním zásahům vlastnickými žalobami vindikační a negatorní, které se nepromlčují (§ 115 odst. 2). Nicméně i při vlastnické ochraně respektuje maďarský zákoník zároveň i *dobrou víru* třetích osob při nabývání věci v případech a za podmínek v zákoně výslovně stanovených, jakož i zájem na *právní jistotě* prostřednictvím institutu vydržení.

Tak vlastník nemá právo žádat vydání věci od toho, kdo ji nabyt v dobré víře v obchodním styku bez ohledu na to, byl-li prodávající vlastníkem, nebo od toho, kdo ji nabyt úplatně mimo obchodní styk od toho, komu ji vlastník svěřil (§ 118 odst. 1, 2 OZ) a konečně od toho, kdo ji nabyt v dobré víře na základě rozhodnutí státního orgánu nebo ve veřejném prodeji (§ 120). Jestliže stavebník byl v dobré víře a vlastník pozemku proti neoprávněné stavbě včas, tj. dokud by obnova původního stavu nezpůsobila stavebníkovi neúměrnou škodu, nezasáhl a zároveň hodnota stavby značně převyšuje hodnotu zastavěného pozemku, nabývá vlastnické právo k zastavěnému pozemku stavebník.¹²⁾

Ten, kdo nabyt peníze nebo cenné papíry znějící na doručitele, stává se jejich vlastníkem i v tom případě, nebyl-li jejich vlastníkem zcizitel (§ 176 OZ).

V případě sporu o vlastnické právo k nemovitosti nebo výrobním pro-

¹¹⁾ Viz T. Dybowski: Odszkodowanie za naruszenie posiadania. Nowe Prawo, č. 1/1973, str. 8–9.

¹²⁾ Podle maďarského občanského zákoníku se totiž stavba nepovažuje, pokud zákon nestanoví jinak, za samostatnou věc v právním smyslu a tudíž za samostatný předmět vlastnického práva, ale za součást pozemku, na němž stojí. Vlastnické právo ke stavbě, až na stanovené výjimky, náleží tudíž vlastníku pozemku (§ 97 OZ).

středkům mezi státem a družstvem či jinými organizacemi nebo mezi státem a občany stanoví maďarský občanský zákoník v zájmu ochrany státního vlastnictví *domněnku o vlastnictví státu* (§ 176 OZ).

Držba jakožto právem respektovaný *faktický stav* je chráněna v rámci *ochrany držby*, zakotvené v § 188 an.

Držba jakožto *určitý faktický stav* ovládání věci se může zakládat buď na *právním titulu*, nebo je *bez právního základu*.

Každá držba je chráněna proti jakémukoli svévolnému rušení, spočívajícímu v jejím protiprávním odnětí či jiném svémocném zasahování s výjimkou případů, kdy zákon dovoluje svémoci použít, a to proti každému (§ 189 odst. 1 OZ), s výjimkou toho, od něhož držitel získal věc do své moci nedovolenou svémocí (§ 188 odst. 2 OZ). Držba, zakládající se na právním titulu je navíc chráněna i proti neoprávněným zásahům toho, od koho ji držitel nabyl (§ 188 odst. 3), tj. i vlastníka věci.

K ochraně držby přiznává zákon držiteli právo odvrátit hrozící zásah přiměřenou svépomocí v míře nezbytné k její ochraně (§ 190 odst. 1 OZ). K opětovnému získání držby již ztracené však zákon připouští použití přiměřené svépomoci jen v případě, že použití jiných prostředků ochrany (stížnosti k místnímu orgánu státní moci či podání žaloby k soudu) by vzhledem ke ztrátě času její ochranu prakticky znemožnilo (§ 190 odst. 2 OZ).

K ochraně držby jakožto faktického stavu je příslušný především odvětvový orgán výkonného výboru vesnické, městské a obvodní rady, který rozhoduje na základě žádosti o obnovu předchozího stavu či o odstranění jiných rušivých zásahů do držby (§ 191 odst. 1 OZ). O stížnosti musí buď sám rozhodnout do 15 dnů od okamžiku, kdy mu došla, jinak je povinen postoupit ji příslušnému soudu (§ 192 odst. 1 OZ). Pokud není zřejmé, že držitel žádající o ochranu k držbě nemá právní titul, nebo že je povinen zásah do své držby trpět, rozhodne tento orgán o povinnosti obnovit poslední pokojný stav, resp. zakáže chování rušící držbu. Zároveň rozhodne i o užitcích, ztrátách a nákladech spojených s rušením držby (§ 191 odst. 2).

Odvětvové orgány výkonných výborů příslušných rad nezkoumají tedy při ochraně držby je-li po právu či nikoli, tj. vycházejí z *posledního faktického pokojného stavu*. Nicméně zákonná preference stavu právního před faktickým se zde projevuje v tom, že ochranu nemohou poskytnout tehdy, je-li držba stěžovatele ve zřejmém rozporu se stavem právním nebo je-li zásah zřejmě povinen trpět, např. proto, že jde o dovolenou svépomoc.

Rozhodnutí odvětvového orgánu výkonného výboru příslušné rady o ochraně držby musí být vykonáno do tří let a nepodléhá přezkoumání ve správním řízení (§ 191 odst. 2). Účastník, který považuje toto rozhodnutí za nesprávné, může žádat jeho změnu žalobou u soudu. Soud pak rozhodne nikoli již na základě posledního pokojného faktického stavu, ale v souladu se stavem právním. Nicméně procesní postavení posledního faktického držitele je i v soudním řízení zvýhodněno, a to právní domněnkou o tom, že má k držbě právní titul (§ 192 odst. 3).

Z uvedeného tedy vyplývá, že maďarský občanský zákoník vychází při ochraně držby z předpokladu, že určitý faktický stav ovládání určité věci

je zásadně v souladu se stavem právní, a proto umožňuje jeho velmi rychlou a neformální ochranu místními orgány státní moci. Jejím účelem je urychlené obnovení původního stavu, aniž by byl řešen stav právní. S výjimkou případu, kdy je zřejmý rozpor faktického stavu se stavem právním. Tím tedy poskytuje ochranu zásadně každému pokojnému stavu ovládní určité věci před svémocnými zásahy třetích osob, i těch, které mají k držbě právní titul. Jejich rozhodnutí mají proto pouze *prozatímní povahu*, mohou být zrušena, resp. změněna rozhodnutím soudu. Soudy naproti tomu vycházejí při rozhodování sporů o rušení držby ne z posledního pokojného stavu faktického, ale ze skutečného stavu právního, tj. poskytují ochranu držiteli, jehož držba se opírá o právní titul. Právní situace posledního faktického držitele je však, jak již bylo řečeno, i v soudním řízení zvýhodněna domněnkou o oprávněnosti jeho držby, čímž je důkazní břemeno přesunuto na rušitele držby.

Právní postavení držitele, jehož držba se nezakládá na právním titulu vůči tomu, kdo má oprávnění věc držet, závisí především na tom, je-li v dobré víře, že mu držba náleží, a v některých případech i na tom, nabytí-li držbu úplatně či bezplatně.

Každý držitel věci bez právního titulu je povinen vydat ji tomu, kdo má k její držbě právní titul (§ 193 odst. 1). V ostatním je držitel bez právního titulu *bonae fidei*¹³⁾ zvýhodněn před držitelem *malae fidei* v těchto směrech:

- v případě, že jedna a táž věc byla prodána nebo darována několika osobám, má právo žádat zápis vlastnického práva do pozemkové knihy ten z kupujících, který ji první převzal v dobré víře do své držby (§ 117 odst. 4);
- pouze ten, kdo nabyt věc v dobré víře (tj. nikoli trestným činem nebo jiným násilným či lstivým jednáním), může k věci nabýt vlastnické právo vydržením za podmínky nepřetržité držby po dobu alespoň deseti let;¹⁴⁾ (§ 121 odst. 1, 2 OZ);
- držitel v dobré víře má vůči tomu, kdo má oprávnění věc držet, právo na náhradu nutných nákladů, které na věc vynaložil s výjimkou běžných udržovacích nákladů a právo vzít si své zařízení a nářadí, pokud je to možné bez narušení podstaty věci (§ 194 odst. 1, odst. 3 OZ). Kromě toho má nárok na úhradu i užitečně vynaložených nákladů v míře, v jaké nejsou kryty užitky, které z věci získal (§ 194 odst. 2 OZ). Naproti tomu držitel *malae fidei* má nárok pouze na úhradu veškerých nutných nákladů (§ 194 odst. 2, § 363 odst. 1 OZ), jakož i na vlastní zařízení a nářadí, a to za stejných podmínek jako držitel *bonae fidei*;

¹³⁾ Taková držba vznikne např. tehdy, nabude-li někdo v dobré víře bezplatně věc mimo obchodní styk (obrat) a zcizitel neměl oprávnění věc zcizit (§ 118 odst. 2 OZ), nebo ji nebyl oprávněn zcizit vzhledem k tomu, že jeho dispoziční právo bylo omezeno buď právní normou, nebo soudním rozhodnutím (§ 114 OZ).

¹⁴⁾ Vydržením však nelze nabýt vlastnické právo k věci, která je ve společenském vlastnictví nebo která se dostala z držby státu nebo družstva protiprávně, s výjimkou věcí, tvořících obvyklý předmět osobního vlastnictví (§ 121 odst. 3 OZ).

- držitel v dobré víře neodpovídá oprávněnému držiteli do doby, dokud nebude podána u odvětvového orgánu výkonného výboru příslušné rady žádost o vrácení věci (§ 195 odst. 2 OZ). Držitel, který se nestal zjevně malae fidei, odpovídá od tohoto okamžiku za užitky a ztráty podle obecných ustanovení o odpovědnosti.¹⁵⁾ Naproti tomu držitel malae fidei má povinnost poskytnout oprávněnému držiteli hodnotu všech příjmů, které po dobu držby nejen skutečně získal, ale i těch, jejichž získání zameškal (§ 195 odst. 3). Nese dále objektivní odpovědnost za veškeré škody (ztráty) na věci, k nimž by nedošlo, kdyby věc byla v držbě osoby oprávněné (§ 195 odst. 3);
- pouze držitel, který získal věc bona fide (tj. nikoli trestným činem, násilným nebo lstivým jednáním), má právo zadržet si věc až do té doby, dokud mu nebudou uhrazeny jeho nároky spojené s držbou (§ 193 odst. 2 OZ).

Právní postavení držitele bez právního titulu, avšak bonae fidei se dále liší podle toho, nabyt-li držbu úplatně či bezplatně. Pokud byla držba nabýta za úplatu, má držitel právo na užitky z věci po dobu, než byla podána žádost na vydání věci u odvětvového orgánu výkonného výboru příslušné rady, na užitky, které držbou získal (§ 195 odst. 1 OZ).

Od držby odlišuje maďarský občanský zákoník tzv. „odvetstvennoje chranenie“,¹⁶⁾ (FELELÖS ÖRZÉS) upravené v § 196 an. OZ. Jím rozumí případ, kdy určitá osoba drží věc nikoli pro sebe, jako je tomu u držby, ale pro jiného držitele, přičemž práva a povinnosti této osoby se nezakládají na zvláštním právním vztahu (např. ze smlouvy schovací, dopravní, nájemní apod.). Odvetstvennyj chranitel je zavázán pečovat o cizí věc na náklad a nebezpečí jejího držitele až do doby, dokud si ji od něho nepřevzme (§ 196 odst. 1) a až na výjimky v zákoně stanovené nesmí cizí věc sám užívat. Touto výjimkou je podle § 192 odst. 2 případ, kdy užívání věci bude nezbytné pro její zachování.

Odvétstvennyj chranitel má vzhledem k držiteli věci tato práva a povinnosti:

- povinnost vydat věc na jeho požádání (§ 196 odst. 1);
- povinnost o ni řádně pečovat a s výjimkou výše uvedeného případu ji neužívat (§ 196 odst. 2);
- povinnost vydat veškeré užitky z věci, které má, a poskytnout náhradu všech užitků již spotřebovaných, příp. těch, jejichž získání zameškal (§ 196 odst. 3);
- v případě, že by užíval věc protiprávně, odpovídá držiteli za veškeré ztráty, které by jinak nevznikly (§ 196 odst. 2);
- právo zadržet věc až do úplné úhrady svých nároků, vyplývajících z odvetstvennoho chranenija;

¹⁵⁾ Podle § 339 odst. 1 OZ je povinen nahradit škodu ten, kdo ji jinému způsobil protiprávním jednáním, pokud neprokáže, že se choval tak, jak to lze v dané situaci očekávat.

¹⁶⁾ Tento pojem je užíván v ruském překladu maďarského občanského zákoníka od T. Révaie, Korvina, Budapešť 1960, str. 56.

- právo věc prodat či spotřebovat, pokud si ji držitel na žádost schovatele ve stanovené lhůtě nevyzvedne a jiné umístění věci by bylo spojeno s nepřiměřenými těžkostmi, nebo by vyžadovalo vynaložení nákladů. To však neplatí, je-li věc ve společenském vlastnictví a odpovědným chránitelem je socialistická organizace (§ 197 odst. 1 OZ). Částka získaná prodejem, nebo odpovídající hodnotě spotřebované věci patří oprávněnému držiteli věci (§ 197 odst. 3 OZ).

C. Držba v sovětském občanském právu.

Sovětské občanské zákonodárství neupravuje držbu jako samostatný právní institut, ale jako oprávnění, tvořící obsah subjektivního vlastnického práva, resp. jako zvláštní právní vztah, odvozený od práva vlastnického.

Plnou právní ochranu poskytuje jen tzv. *držbě zákonné, titulární*, zakládající se na nějakém právním titulu (čl. 29 Základů a čl. 157 GK RSFSR). Držbu jakožto pouhý faktický stav bez právního titulu nechrání, avšak vymáhání věci vlastníkem či titulárním držitelem od držitele nezákonného připouští jen v případech v zákoně výslovně uvedených.

V sovětské teorii se držba chápe jako faktické panství osoby nad věcí, které tím, že mu právo poskytuje ochranu před protiprávními zásahy stává se *subjektivním právem*, oprávněním určitou věc držet.¹⁷⁾

Z hlediska rozsahu ochrany poskytované objektivním právem můžeme tedy v sovětském občanském právu rozlišovat tyto typy držby:

a) *Držba zákonná, titulární* (titularnoje, zakonnoje vladenije), zakládající se na smlouvě, zákonu nebo administrativním aktu, jejímž subjektem je buď vlastník věci, nebo osoba od vlastníka rozdílná, pokud má oprávnění držet věc pro sebe (schovatel, dopravce, nájemce, uživatel).

Zákonná držba se tedy v sovětském právu vyskytuje ve dvojí podobě: jakožto údržba, vyplývající ze subjektivního práva vlastnického — tzv. *samostatná držba*, a držba, která se odvozuje od vlastnického práva, vzniká v důsledku toho, že vlastník sám po určitou dobu neuskutečňuje oprávnění věc držet, ale přenechává je třetí osobě — tzv. *držba odvozená*.

Zákonná držba je chráněna stejně jako vlastnictví (čl. 29 Základů a čl. 151 GK RSFSR). Titulární držba, která má samostatnou povahu (tj. držby vlastníka), je chráněna prostřednictvím vlastnických žalob vindikační a negatorní. Pokud jde o ochranu titulární držby, která má odvozenou povahu, v teorii se zdůrazňuje, že nemá nic společného s tzv. ochranou posesorní, poskytovanou bez ohledu na to, opírá-li se držba o právní titul či nikoli. Vzhledem k tomu, že je poskytována jen držbě, opírající se o právní titul, jest její ochrana zahrnována mezi ochranu petitorní.¹⁸⁾ Ochrana zákonné držby odvozené povahy je poskytována nejen v zájmu titulárního držitele, ale i v zájmu samotného vlastníka věci, dává mu právní jistotu, že přene-

¹⁷⁾ Viz k tomu Kommentarij k GK RSFSR, Moskva 1970, str. 131.

¹⁸⁾ Viz Sovětskoje graždanskoje pravo, pod red. O. S. Joffe a kol., ILU 1971, t. I, str. 355.

chá-li věc do držby třetí osobě, nebude chráněna méně, než kdyby ji držel sám.

Na rozdíl od ochrany zákonné držby samostatné povahy (držby vlastníka), která je vlastnickými žalobami chráněna proti protiprávnímu zásahu kohokoli, zákonná držba odvozené povahy (uživatel, schovatel apod.) je vlastnickými žalobami chráněna proti všem s výjimkou vlastníka věci. Proti vlastníku je titulární držitel chráněn pouze obligační žalobou — žalobou z porušení smlouvy.

Zatímco subjektem oprávněným domáhat se ochrany zákonné držby samostatné povahy je pouze vlastník věci, ochrany zákonné držby odvozené povahy se může dovolávat kromě zákonného držitele i vlastník věci.

b) *Držba nezákonná* (beztitularnoje, nezakonnoje vladenije) je případ faktického ovládání věci nezakládajícího se na právním titulu.

Bylo již řečeno, že sovětské občanské právo poskytuje právní ochranu zásadně jen držbě zákonné, avšak na nezákonném držiteli že lze vymáhat vydání věci jen v případech v zákoně stanovených. Právní postavení nezákonného držitele vůči držiteli zákonnému je především závislé na tom, zda nabytí držbu poctivě — v dobré víře, či nikoli,¹⁹⁾ přičemž rozhodujícím okamžikem pro posouzení charakteru nezákonné držby je psychický stav držitele v okamžiku nabytí držby.

Za *poctivého* držitele (dobrosověstnyj priobretatel) třeba ve smyslu čl. 28 Základů a čl. 152 GK RSFSR považovat jen takového držitele, který v okamžiku nabytí držby nevěděl, a ani nebyl povinen znát, že osoba, od níž držbu nabyt, neměla k jejímu převodu právo. Naproti tomu za *nepoctivého* držitele (nedobrosověstnyj priobretatel) třeba ve smyslu cit. ustanovení považovat takového nezákonného držitele, který v okamžiku nabytí držby věděl nebo musel vědět, že osoba, která na něho držbu převádí, není k tomu oprávněna. Nepoctivý držitel je povinen zákonnému držiteli vrátit vždy nejen drženou věc, ale i užitky a plody věci, které po dobu své nezákonné držby získal nebo při řádném užívání získat mohl.

Právní postavení poctivého nezákonného držitele pak dále závisí na tom, nabytí-li držbu *úplatně* či *bezplatně* a na *povaze* držené věci.

Při *úplatném* nabytí věci může zákonný držitel žádat na nezákonném držiteli *bonae fidei* vydání věci jen tehdy, jestliže ji ztratil, byla mu odcizena, či dostala se z jeho držby jiným způsobem nezávisle na jeho vůli (čl. 28 Základů, čl. 152 GK RSFSR), s výjimkou případu, že majetek byl prodán v řízení, stanoveném k výkonu soudních rozhodnutí (čl. 152 GK RSFSR). Pokud k převodu držby došlo z vůle zákonného držitele, nelze věc vymáhat vindikační žalobou, neboť mu k ní vzniklo vlastnické právo.

¹⁹⁾ Původně se v sovětském právu připouštěla vindikační žaloba proti každému nezákonnému držiteli, bez ohledu na to, jakým způsobem držbu nabyt. Vycházelo se prakticky z presumpce *malae fidei*, neboť se tvrdilo, že pojetí nezákonného držitele *bonae fidei* je buržoazním institutem a socialistické právo že může chránit pouze držbu opírající se o právo. (Podrobnosti viz o tom E. G. Alexanjan: Vindikacionnyj sposob zaščity prava ličnoj sobstvennosti, Problemy gosudarstva i prava, Moskva, č. 12/1976, str. 153 a násl.)

Pokud nezákonný držitel bonae fidei získal držbu *bezplatně* od osoby, která neměla právo ji na něho převést, je zákonný držitel oprávněn vymáhat její vrácení vždy, s výjimkou případů uvedených v čl. 28 Základů a čl. 153 a čl. 154 GK RSFSR.

Prvou výjimku tvoří majetek státu, kolchozů a jiných družstevních a společenských organizací, který může být příslušnou organizací vymáhán od jakéhokoli nezákonného držitele.

Druhou výjimku tvoří peníze a jiné cenné papíry, znějící na doručitele, které naopak nesmějí být na nezákonném držiteli vymáhány nikdy.

Z uvedeného tedy vyplývá, že sovětské občanské zákonodárství dává na jedné straně zákonnému držiteli právo vymáhat svůj majetek od držitele nezákonného v případech výslovně uvedených, na druhé straně omezuje toto jejich právo ve prospěch nezákonného držitele bonae fidei.

Jádro problému pojetí ochrany vlastníka (zákonného držitele) na straně jedné a nezákonného držitele bonae fidei na straně druhé a řešení kolize jejich zájmů je v sovětské teorii spatřováno v odpovědi na otázku, či zájmy potřebují větší, intenzivnější právní ochrany. V této souvislosti se pak vesměs zastává stanovisko, že u zákonného držitele i nezákonného držitele bonae fidei existují stejné důvody k ochraně jejich práv a oprávněných zájmů, že omezení vindikace zákonného držitele vůči nezákonnému držiteli bonae fidei je v souladu se zájmy právní jistoty v občanskoprávním styku i zájmy sovětských občanů na právní jistotě při nabývání věcí mimo socialistický sektor.²⁰⁾ Na druhé straně se však poukazuje na skutečnost, že v případě, kdy vlastník přenechal ze své vůle věc do dočasného užívání či úschovy třetí osobě, která ji protiprávně zcizí, je třeba chránit nezákonného nabyvatele bonae fidei i proti vlastníkově, neboť v opačném případě by byl v podstatně horší právní situaci než vlastník. Vlastník totiž zná toho, komu věc přenechal do dočasné držby a který ji nezákonně zcizil a má tudíž možnost se na něm dožadovat náhrady. Naproti tomu nezákonný nabyvatel bonae fidei většinou nezná toho, od koho věc získal, a tudíž, získal-li ji za úplatu, pak v případě, že by proti němu mohl vlastník podat vindikační žalobu, neměl by se na kom hojit. Proto je třeba mu v těchto případech přiznat vlastnické právo.

V souvislosti s ochranou zákonné držby, zejména vlastnického práva proti nezákonné držbě vyvstává ještě jeden závažný problém. Je vyvolán tím, že podle sovětského práva se vindikační žaloba promlčuje zásadně v objektivní tříleté lhůtě, která počíná běžet ode dne, kdy ji bylo možno podat poprvé (čl. 16 Zásad, čl. 78, 83 GK RSFSR). Na jedné straně soud musí přihlížet k existenci promlčení z úřední povinnosti, na druhé straně sovětské právo nezná institut vydržení. Tato skutečnost pak staví otázku, jaká vzniká právní situace, pokud jde o vztah zákonného a nezákonného

²⁰⁾ Viz např. R. O. Chalfina: Pravo ličnoj sobstvennosti graždan v SSSR. Moskva 1955, str. 172; D. M. Genkin: Pravo sobstvennosti v SSSR. Moskva 1971, str. 204; E. G. Alexanjan: Vindikacionnyj sposob zaščity prava ličnoj sobstvennosti, cit. dílo, str. 153 a násl.

držitele a vztah nezákonného držitele k držené věci, po uplynutí promlčecí lhůty k podání reivindikační žaloby.

Odpověď sovětské teorie i praxe na tuto otázku je především ovlivněna stanoviskem k společenské a právní opodstatněnosti institutu vydržení v sovětském právu, které se v průběhu vývoje měnilo.

Původně bylo k vydržení zastáváno zcela negativní stanovisko se zdůvodněním, že za existence soukromokapitalistického sektoru v období NEPu by se vydržení mohlo stát jedním z nikoli zanedbatelných zdrojů soukromého vlastnictví a jeho prostřednictvím že by se tudíž posilovaly vykořisťovatelské prvky v sovětské ekonomice i právu.

Otázka společenské a právní opodstatněnosti vydržení v sovětském občanském právu pak znovu otevřel B. B. Čerepachin článkem „Priobretenije prava sobstvennosti po davnosti vladenija“, ²¹⁾ ve kterém se staví za jeho znovuzavedení.

Zájem sovětské teorie o institut vydržení vzrostl pak po druhé světové válce, kdy majetek mnoha osob přešel do cizích rukou, přičemž tito držitelé nemohli v naprosté většině případů prokázat právní titul k držbě. Řešení této situace viděla pak řada předních sovětských civilistů (např. O. S. Joffe, D. M. Genkin, A. N. Venediktov, B. B. Čerepachin) v zavedení institutu vydržení.

V současné době se názory sovětské teorie na společenskou a právní opodstatněnost vydržení opět různí a jsou ovlivněny mj. i tím, jak jsou chápány důsledky promlčení.

Autoři, kteří se stavějí za zavedení institutu vydržení, argumentují zejména tím, že vydržení umožňuje odstranit právní nejistotu o právním statu majetku, jehož vlastníku (zákonnému držiteli) již uběhla promlčecí lhůta k podání vindikační žaloby a zároveň že uplynutím promlčecí lhůty nezaniklo vlastníku jen právo na vindikační žalobu, ale současně i samotné vlastnické právo k věci. ²²⁾

Naproti tomu jiní autoři neztotožňují právní ochranu se samotným subjektivním právem, ale přes její vázanost na subjektivní právo ji považují za samostatné oprávnění subjektu občanskoprávního vztahu. Podle jejich názorů uplynutím promlčecí doby k podání vindikační žaloby zaniká tedy vlastníku sice právo na žalobu, avšak nezaniká mu tím i samotné vlastnické právo k věci, která je v nezákonné držbě. ²³⁾

²¹⁾ Viz Gosudarstvo i pravo č. 4/1940.

²²⁾ Viz Ju. K. Tolstoj: Problema obespečenija subjektivnych graždanskich prav. Věstník LU č. 3/1952, str. 126; O. S. Joffe: Sovětskoje graždanskoje pravo. Moskva 1967, str. 353; Graždanskoje pravo, t. I, Moskva 1969, str. 253; A. A. Eroščenko: Ličnaja sobstvennost v graždanskom prave. Moskva 1973, str. 200; Kommentarij k GK RSFSR, Moskva 1970, str. 122.

²³⁾ Viz např. R. O. Chalfina: Pravo ličnoj sovstvennosti graždan v SSSR, cit. dílo, str. 135; B. B. Čerepachin: Spornyje voprosy ponjatija i dejstvija iskovoj davnosti. Sov. gosudarstvo i pravo č. 7/1957, str. 63; E. G. Alexanjan: Vindikacionnyj sposob zaščity prava ličnoj sobstvennosti, cit. dílo, str. 159; Sovětskoje graždanskoje pravo pod red. O. A. Krasovčikova, Moskva 1968, díl I, str. 293; Sovětskoje graždanskoje pravo, pod red. O. S. Joffe a kol., ILU 1971, díl I, str. 221.

Svůj názor, že promlčení nemá vliv na existenci vlastnického práva pak opírají i o platné právo, totiž o znění čl. 89 a 474 GK RSFSR.²⁴⁾

Z této skutečnosti pak je činěn závěr, že stav vyvolaný promlčením vindikační žaloby nelze v socialistickém právu řešit pomocí institutu vydržení, tj. aby se v důsledku uplynutí promlčecí doby změnil stav protiprávní ve stav právní. Je upozorňováno, že vydržení umožňuje přisvojit si výsledky cizí práci — tedy ve své podstatě vede k získání neoprávněného majetkového prospěchu a je tudíž v rozporu se socialistickou morálkou.²⁵⁾ Situaci vzniklou promlčením vindikační žaloby se pak navrhuje řešit takto: je-li předmětem sporu mezi občany peněžitá částka, po promlčení zůstává majetkem dlužníka. Jde-li o věc individuálně určitou, lze její právní situaci řešit na základě čl. 143 GK RSFSR o majetku bez pána. Pokud stát nebude mít o tento majetek v konkrétním případě zájem, zůstane ve faktické moci držitele bez právního důvodu jako nezákonná držba. Vlastnické právo však zůstane vlastníku.²⁶⁾

Závěrem lze tedy shrnout, že sovětská právní úprava neposkytuje plnou právní ochranu jakékoli držbě jakožto určitému faktickému stavu, ale pouze držbě zákonné, titulární. V případech zákonem vysloveně uvedených poskytuje i ochranu nezákonné držbě, byla-li nabyta v dobré víře. Sovětské právo ani právní teorie nerozlišují mezi držbou a detencí, tyto dva různé právní stavy vysvětlují pomocí zákonné držby samostatné povahy a zákonné držby odvozené povahy. Konečně sovětské právo nepřipouští změnu nezákonného faktického stavu držby ve stav právní v důsledku uplynutí času.

D. Držba v občanském zákoníku NDR

Občanský zákoník NDR z 19. června 1975, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1976, *neobsahuje samostatnou úpravu institutu držby*. V teorii se tato skutečnost zdůvodňuje tím, že držba jakožto samostatný institut není považována již za potřebnou, neboť oprávnění držet určitou věc je založeno vždy na konkrétním smluvním nebo zvláštním právním vztahu, z něhož je pak též odvozováno právní postavení držitele.²⁷⁾ Občanský zákoník NDR nezná rovněž abstraktní institut k vyjádření stavu, kdy někdo drží oprávněně věc pro jiného. Obdobně jako sovětské občanské zákonodárství upravuje pojze v § 24 právo držet určitou věc, jakož i právo převést držbu věci

²⁴⁾ Podle čl. 89 odst. 1 dlužník, který splnil svoji povinnost až po uplynutí promlčecí lhůty, není oprávněn žádat splnění zpět, a to ani v případě, že by v okamžiku plnění nevěděl o promlčení. Čl. 474 pak vylučuje právo žádat vrácení plnění, které bylo poskytnuto po uplynutí promlčecí lhůty, není-li splnění promlčené povinnosti zakázáno zákonem.

²⁵⁾ Viz např. E. G. Alexajan: Vindikacionnyj sposob zaščity prava ličnoj sobstvennosti, cit. dílo, str. 159.

²⁶⁾ Viz Sovětskoje graždanskoje pravo, pod red. O. A. Krasavčikova, cit. dílo, str. 295, díl I; E. G. Alexajan, cit. dílo, str. 159.

²⁷⁾ Viz k tomu J. Klinkert: Die Regelung des sozialistischen und des persönlichen Eigentumsrechts im ZGB. Neue Justitz č. 21/75, str. 630 a násl.

na třetí osobu v rámci úpravy obsahu subjektivního vlastnického práva. Pouze *oprávněné držbě*, ať již vlastníka či osoby třetí, poskytuje také plnou právní ochranu (§ 33 obč. zák.).

Z úpravy nabývání vlastnického práva, promlčení, jakož i z úpravy státní dokumentace pozemků však vyplývá, že občanský zákoník počítá i s existencí *neoprávněné držby*. Té neposkytuje plnou právní ochranu; za stanovených předpokladů s ní pouze spojuje určité právní následky v zákoně výslovně stanovené. Jde o tyto případy:

a) Občanský zákoník NDR vychází při úpravě vlastnických vztahů mj. ze zásady, že za socialismu *není důvodu k tomu, aby byla ochrana nabyvatele v dobré víře stavěna výše, než právo vlastnické*.²⁸⁾ Tato zásada je zakotvena v § 27 obč. zák., který stanoví, že vlastnické právo k věci lze nabýt jen od vlastníka nebo od toho, kdo byl k jeho převodu oprávněn. Občanský zákoník však tuto zásadu prolamuje ve dvou případech. Za prvé v § 28 odst. 1 ohledně *věcí zakoupených v maloobchodě, peněz a cenných papírů, znějících na doručitele*. K těmto věcem *získává nabyvatel vlastnické právo* bez ohledu na to, zda byl převodce jejich vlastníkem, resp. byl oprávněn je zcizit. Uvedené výjimku se zdůvodňují na jedné straně zvláštní povahou vztahů mezi maloobchodem a občany, která mj. vyžaduje, aby se občan mohl spolehnout na řádné plnění příslušných smluv. U peněz a cenných papírů znějících na doručitele se pak zdůvodňuje tím, že bez absolutní důvěry v nabytí vlastnického práva nebylo by možno zaručit jejich oběh. Na tyto výjimečné případy, stanovené v zájmu právní jistoty a ochrany dobré víry nabyvatele, se však nemůže odvolávat ten, komu bylo známo, že k prodeji došlo protiprávně.²⁹⁾

Zásadu, že lze nabýt vlastnické právo jen od vlastníka či od osoby oprávněné k převodu vlastnictví prolamuje občanský zákoník NDR v § 413 odst. 2. V zájmu právní jistoty a ochrany toho, kdo důvěřoval ve správnost listiny vydané státním orgánem toto ustanovení prohlašuje, že *obsah dědictvé listiny*³⁰⁾ *platí jako správný* ve prospěch toho, kdo něco nabyl z dědictví od dědice, uvedeného v dědictvé listině, pokud při nabytí věci nevěděl, že dědictvá listina je nesprávná.

b) Za druhé občanský zákoník NDR přiznává i pouhé faktické držbě právní relevanci a ochranu prostřednictvím institutu *vydržení*, zakotvené v § 32 odst. 2. Úprava vydržení vychází z těchto zásad:

— vydržet lze jen věc movitou;³¹⁾

²⁸⁾ Viz k tomu J. Klinkert, cit. článek v Neue Justitz č. 21/75, str. 630 a násl.

²⁹⁾ Viz k tomu též C. Rietz: Die Grundsätze des sozialistischen Zivilrechts und seine eigentumsrechtlicher Regelungen. Der Schöffs č. 8/1975, str. 209–210.

³⁰⁾ Dědictvá listina je ve smyslu § 413 odst. 1 listina o dědictvém právu a velikosti dědictvého podílu určité osoby, kterou na její návrh vydává státní notářství. Občanský zákoník stanoví v § 413 odst. 2 vyvratitelnou právní domněnku o její správnosti.

³¹⁾ Za movité věci třeba podle § 296 odst. 1 obč. zák. NDR vikendové domy a jiné stavby, které slouží rekreaci, využívání volného času nebo jiným podobným potřebám občanů, které jsou postaveny v rámci výkonu smluvně dohodnutého užívacího práva pozemku a které se staly vlastnictvím uživatele.

- předpokladem je nepřetržitá držba věci po dobu 10 let³²⁾ a skutečnost, že držitel byl po celou dobu v dobré víře, tj. nevěděl, že vlastníkem je někdo jiný;
- vydržení je vyloučeno ohledně věcí, které tvoří předmět socialistického vlastnictví, právě tak, jako je vyloučeno promlčení práva na vydání těchto věcí (§ 474 odst. 1 pol. 5 obč. zák.). To je ostatně i nutný důsledek ustanovení § 20 odst. 3 obč. zák., konkretizujícího zásadu nedotknutelnosti a ochrany socialistického vlastnictví mj. tím, že nepřipouští, aby přešly do osobního vlastnictví předměty socialistického vlastnictví, které tvoří základ hospodářské činnosti;
- vydržení je prohlášeno za zvláštní případ nabytí vlastnického práva.

c) Občanský zákoník NDR poskytuje jistou právní ochranu i jen faktické držbě dále tím, že zakotvuje *promlčitelnost žaloby na vydání věci*, s výjimkou věcí v socialistickém vlastnictví, jakož i nároků z práv, zapsaných na pozemcích (§ 479 odst. 1 obč. zák.). Zákonná promlčecí lhůta je desetiletá, může však být na základě písemné dohody sjednána i lhůta kratší (§ 474 odst. 2 obč. zák.).³³⁾

Z citovaného ustanovení tedy vyplývá, že po uplynutí promlčecí lhůty nemůže se vlastník zásadně domáhat vydání své věci proti neoprávněnému držiteli, bez ohledu na to, je-li v dobré či zlé víře. Negativní důsledky pro vlastníka z toho plynoucí mohou však být v případech stanovených v § 472 soudem zmírněny. Jsou-li k tomu vážné důvody, může totiž podle citovaného ustanovení soud poskytnout uplatňovanému nároku právní ochranu i *po promlčení*.

d) Některé případy pouhé faktické držby bez právního titulu, resp. tzv. nedoložené vztahy pomáhá řešit i *právní úprava státní dokumentace pozemků*³⁴⁾. §§ 11 a 12 nařízení o státní dokumentaci pozemků totiž umožňují *vyloučení neznámých vlastníků a jiných neznámých oprávněných* formou vyzývacího řízení, upraveného v §§ 144 a násl. o. s. ř. O vyloučení neznámého vlastníka může žádat ten, kdo užíval pozemek déle než dvacet let jako vlastník za předpokladu, že od posledního zápisu do pozemkových knih, k němuž bylo nutné vyjádření vlastníka, uplynulo dvacet let. O vyloučení neznámého vlastníka rozhoduje soud. Pokud uživatel vlastnické právo neznámého vlastníka úspěšně vyloučil, nabývá vlastnické právo k pozemku dnem jeho zápisu do pozemkových knih. Toto ustanovení, svým dopadem se podobající vydržení, však neplatí ohledně pozemků v socialistickém vlastnictví (viz § 11 odst. 3, § 12 odst. 3 nařízení o státní dokumentaci pozemků).

³²⁾ Občanský zákoník se nezmiňuje výslovně o tom, zda si držitel může do své vydržecí lhůty započíst i lhůtu, po kterou držel věc bona fide jeho předchůdce. Podle názoru teorie je třeba toto započtení připustit, neboť jinak by mohlo docházet k nechtěným důsledkům (viz k tomu J. K l i n k e r t, cit. článek v Neue Justitz č. 21/1975).

³³⁾ Na rozdíl od naší úpravy občanský zákoník NDR spojuje již s marným uplynutím promlčecí doby následky ex lege — totiž že promlčené nároky nelze vymáhat soudně (viz § 473 odst. 1).

³⁴⁾ Viz Grundstücksdokumentationsordnung z 6. 11. 1975.

Právní úprava státní dokumentace pozemků, resp. intabulační princip, zakotvený v občanském zákoníku,³⁵⁾ však navíc účinně pomáhají zabránit vzniku faktických a nedoložených vztahů.

Za tím účelem, aby zápisy vlastnického práva ohledně pozemku byly v souladu se skutečným stavem právním, tj. aby tedy nevznikaly pouhé faktické vztahy či vztahy nedoložené, připouští nařízení o státní dokumentaci pozemků opravy v pozemkových knihách, resp. námitky proti jejich správnosti (§ 13 odst. 1, 2). Nárok na opravu pozemkových knih se nepromlčuje (§ 13 odst. 4).³⁶⁾

Kromě evidence pozemků jsou po poskytnutí užívacího práva příslušnými státními orgány NDR zřizovány zvláštní listy v pozemkových knihách rovněž pro rodinné domky a obytné domy občanů, obytné domy stavebních bytových družstev pracujících a budovy společenských organizací, jestliže tyto stavby budou nebo byly postaveny na vselidových pozemcích. Pro dokumentaci zmíněných staveb platí analogicky předpisy o pozemcích.³⁷⁾

Oprávněné držbě přiznává občanský zákoník *plnou právní ochranu* bez ohledu na to, zakládá-li se na právu vlastnickém či jiném právním titulu (§ 33 odst. 3 obč. zák.). Každý oprávněný držitel má nárok na nerušenou držbu a v případě, že protiprávní zásah bude spočívat v odnětí věci, má právo žádat její *vydání* (§ 33 odst. 2 obč. zák.). Toto právo se však, jak již bylo uvedeno, promlčuje zásadně v desetileté lhůtě. Právo vlastníka žádat vydání věci na neoprávněném držiteli bonae fidei zaniká, pokud tento držitel nabytí vlastnického práva k věci vydržením (§ 32 odst. 2 obč. zák.). V ostatních případech protiprávního rušení držby má vlastník, jakož i každý oprávněný držitel právo domáhat se toho, aby *bylo od rušení upuštěno*, resp. aby následky rušivých zásahů byly odstraněny (§ 328 obč. zák.).

Kromě vydání věci má oprávněný držitel vůči držiteli neoprávněnému i *právo na vydání užiteků*, které po dobu držby získal (§ 33 odst. 2 obč. zák.).

Ostatní vzájemné nároky oprávněného a neoprávněného držitele záleží na tom, byl-li neoprávněný držitel v dobré víře či nikoli, tj. zda věděl nebo musel vědět, že držba je neoprávněná. V literatuře se uvádí, že přísnější odpovědnost má přimět neoprávněného držitele, aby učinil vše pro

³⁵⁾ Intabulační princip je zakotven v §§ 26 odst. 2 a 297 odst. 2 obč. zák., které váží okamžik smluvního nabytí vlastnického práva k budovám a pozemkům zásadně na zápis v pozemkové knize a dále v § 310 odst. 2 obč. zák., který na zápis do pozemkové knihy váže i právní účinky zřeknutí se vlastnického práva k pozemku. Dnem zápisu vzniká k pozemku vlastnické právo státu.

³⁶⁾ Občanský zákoník NDR vychází zásadně ze zásady „superficies solo cedit“. V § 295 odst. 1 prohlašuje, že vlastnictví pozemku obsahuje půdu a s půdou pevně spojené budovy, pokud není stanoveno, že budova je předmětem samostatného vlastnictví, nezávisle na vlastnictví půdy. Na tyto budovy se pak vztahují předpisy o pozemcích.

³⁷⁾ V podrobnosti viz k tomu G. Straub: Die staatliche Grundstücksdokumentation. Neue Justitz č. 14/1976, str. 422–425.

obnovení původního stavu, jakmile se o protiprávnosti své držby dozví.

Tak pouze neoprávněný držitel bonae fidei má právo na náhradu nutných nákladů (§ 33 odst. 2 obč. zák.). Naproti tomu neoprávněný držitel malae fidei je od okamžiku, kdy se dověděl o neoprávněnosti své držby, odpovědný za ztrátu nebo jakékoli poškození věci (§ 357 odst. 3 obč. zák.), a to bez ohledu na zavinění.

Občanský zákoník NDR nezná také ochranu pouhého faktického pokojného stavu držby před svémocnými zásahy třetích osob. Podle § 16 obč. zák. sice nejsou k rozhodování občanskoprávních sporů výlučně příslušné jen soudy, ledaže je požadována konkrétní forma rozhodnutí občanskoprávního sporu, kterou představují soudní usnesení a rozsudky se specifickými právními účinky,³⁸⁾ nicméně místní orgány státní moci rozhodují vždy v souladu s občanským zákoníkem a jinými občanskoprávními předpisy a nikoli v souladu s posledním pokojným faktickým stavem.

*

Z výše provedeného rozboru právní úpravy držby v některých socialistických občanských zákonících můžeme učinit zhruba tyto *závěry*:

1. Na jedné straně je držba upravena a chráněna jako *samostatný institut*, odděleně od práva vlastnického (občanské zákoníky PLR a MLR), na druhé straně je upravena a chráněna v rámci úpravy vlastnického práva jakožto jedno z oprávnění vlastníka, resp. oprávnění toho, na koho je vlastník převedl (občanské zákonodárství SSSR, občanský zákoník NDR).

2. V polském a maďarském občanském zákoníku, kde je držba považována za určitý *kvalifikovaný faktický stav* ovládání věci, kdy *držitel se k věci chová jako k vlastní*, drží ji pro sebe, se vedle držby rozeznává *stav*, kdy někdo drží cizí věc *pro jiného*, tj. chová se k ní jako k cizí.

Naproti tomu sovětské občanské právo a občanské právo NDR, které pojímají držbu jakožto subjektivní právo, tyto případy zahrnují pod tzv. oprávněnou držbu, odvozenou od vlastnického práva.

3. Ve srovnávaných občanských zákonících se rozlišuje držba opírající se o právní titul (zákonná, titulární) a držba bez právního titulu, která se podle právního postavení neoprávněného držitele vůči držiteli oprávněnému rozlišuje na bonae a malae fidei, vadná a bezvadná, příp. úplatně a bezplatně nabytou. V žádném ze srovnávaných občanských zákoníků se však *nezotožňuje držba oprávněná (zákoná, titulární) s držbou v dobré víře*. Naopak z jejich úpravy vyplývá, že *rozlišování držby na bona a mala fide přichází v úvahu jen u držby bez právního titulu*, tedy nezákonné, protiprávní.

4. Polský i maďarský občanský zákoník chrání držbu i jen jakožto pouhý faktický stav ovládání věci zásadně proti jakýmkoli svémocným zásahům, a to bez ohledu na to, je-li v souladu se stavem právním, resp. je-li držitel

³⁸⁾ Viz k tomu J. Klinkert: Úkoly státních orgánů při uplatňování socialistického občanského práva. Neue Justitz č. 22/1976, str. 670–674.

v dobré víře. Nicméně i zde existují jisté rozdíly v úpravě řízení na ochranu držby. V polském právu ji poskytují soudy, přičemž soud ve sporu o rušení držby nemůže zjišťovat skutečný stav právní (tj. může odepřít ochranu subjektivnímu právu jen proto, že se ho jeho subjekt domohl nedovolenou svémocí). Naproti tomu v maďarském právu je ochrana držby poskytována jednak v řízení administrativním před místními orgány státní moci a jednak v řízení soudním. Zatímco v administrativním řízení je poskytována ochrana každému poslednímu pokojnému stavu, pokud není zřejmé, že držitel nemá k držbě právní titul nebo je zásah povinen trpět, v řízení soudním se vychází ze skutečného stavu právního. Soud není rozhodnutím místního orgánu státní moci vázán.

Sovětské právo ani právo NDR naproti tomu neznají samostatnou posesorní ochranu. Držba jakožto subjektivní právo je chráněno stejnými žalobami jako vlastnictví. Vůči vlastníkově je však oprávněný držitel chráněn jen obligační žalobou na porušení smlouvy. Nezákonná držba jakožto pouhý stav faktický není tedy chráněna obecně proti jakýmkoli svémocným zásahům; nicméně jistá právní ochrana je fakticky poskytována i nezákonnému držiteli zejména tím, že v případech zákonem stanovených nemůže na něm vlastník vymáhat vydání věci.

5. Všechny úpravy vycházejí z možnosti paralelní držby vlastníka a toho, na koho vlastník převedl oprávnění věc držet. To se projevuje ve dvou skutečnostech: především k ochraně držby věci třetí osobou je oprávněna nejen tato třetí osoba jakožto bezprostřední, odvozený držitel, ale zároveň i vlastník věci. Za druhé zatímco vlastník se může domáhat vlastnickými žalobami ochrany své držby vůči rušivým zásahům kohokoli, držitel, jemuž oprávnění držby přenechal vlastník, nemůže použít prostředky vlastnické ochrany vůči vlastníkově. Vůči němu je chráněn jen obligační žalobou z porušení smlouvy.

6. Polský a maďarský občanský zákoník, jakož i občanský zákoník NDR připouštějí za podmínek výslovně stanovených přeměnu pouhého *faktického stavu držby, který je v rozporu se stavem právním, ve stav právní prostřednictvím vydržení*.

Nejpodrobnější úpravu vydržení obsahuje polský občanský zákoník, který dokonce ohledně nemovitých věcí připouští vydržení i držby *malae fidei*. Kromě toho je speciálním zákonem upravena změna faktického stavu ve stav právní u zemědělských nemovitostí v souladu se zájmy jejich skutečných uživatelů. Naproti tomu občanský zákoník NDR připouští vydržení jen ohledně věcí movitých, za předpokladu dobré víry držitele. Kromě toho zná i specifický případ změny faktické držby pozemku ve vlastnictví rozhodnutím soudu o vyloučení neznámého vlastníka.

Žádný z uvedených občanských zákoníků nepřipouští vydržení ohledně věcí v socialistickém (v polském právu pouze pak ve státním) vlastnictví.

Sovětské občanské zákonodárství vydržení sice nezná, avšak stanoví promlčitelnost vlastnických žalob zásadně v tříleté promlčecí lhůtě. Na řešení této situace jsou v právní teorii různé názory.

Závěrem lze říci, že v ochraně držby jakožto pouhého faktického stavu

je shodně spatřován prostředek ochrany práv presumovaných v osobě držitele a tudíž zjednodušení a urychlení ochrany týchž práv, která se chrání prostředky petitorní ochrany. Protože v normálním životě jsou věci v převážné většině případů v držbě těch, kdož k tomu mají i odpovídající subjektivní právo, nejde tudíž při ochraně držby jakožto pouhého stavu faktického jen o ochranu pokojného stavu před svémocnými zásahy, ale mnohdy o jediné účinnou ochranu subjektivních práv, na nichž se držba zakládá, zejména v případech, kdy pravidelné řízení by vedlo pro ztrátu času k značnému ztížení či dokonce i zmaření právní ochrany.

III. PROBLEMATIKA DRŽBY V ČESKOSLOVENSKÉM OBČANSKÉM PRÁVU

Občanský zákoník nezná obecný institut držby, tak jako upustil i od jiných abstraktních institutů se zdůvodněním, že z nich „byly zřejmé jen vnější jevové stránky společenských vztahů, nikoli jejich skutečná podstata...“ a že v jejich rámci „není možno odpovídajícím způsobem vyjádřit socialistický obsah společenských vztahů, natož aby při jejich zachování mohly být vytvořeny podmínky pro to, aby právo napomáhalo vývoji“.³⁹⁾

Nezakotvuje výslovně ani oprávnění vlastníka svou věc držet; lze je však vyvodit výkladem a contrario z § 132. Jednotlivé případy, kdy třetí osoba je oprávněna držet věc pro sebe, ačkoli není jejím vlastníkem — tedy případy zákonné držby odvozené, nesamostatné povahy — upravuje prostřednictvím institutů osobního užívání bytů, jiných obytných místností, místností nesloužících k bydlení a pozemků, nájmu, dočasného užívání nemovitosti, půjčky apod. Rovněž tak případy, kdy je někdo oprávněn mít cizí věc u sebe pro jiného neupravuje pomocí společného abstraktního institutu, ale jednotlivými instituty, jejich prostřednictvím se tyto případy v právu realizují, tj. prostřednictvím úschovy, obstarání prodeje věci, opravy a úpravy věci, nákladní přepravy apod.

I když tedy občanský zákoník nerozlišuje mezi případy, kdy někdo drží věc pro sebe, od případů, kdy ji má u sebe pro jiného, rozdíl v jejich právním postavení existují a vyplývají z právní úpravy jednotlivých těchto případů.

Vzhledem k tomu, že občanský zákoník nezná obecný institut držby, nezná ani její obecnou ochranu. Držba věci na základě práva vlastnického je chráněna podle § 132 OZ vlastnickými žalobami reivindikační a negatorní, držba pozemku na základě práva osobního užívání je chráněna žalobou podle § 203 OZ a ostatní případy oprávněné držby věci jsou chráněny proti jakémukoli protiprávnímu zasahování na základě § 4 OZ.⁴⁰⁾ Kromě toho každý, kdo má právo mít určitou věc u sebe, může se v případě protiprávního zásahu do svého práva dovolat ochrany u místního národ-

³⁹⁾ Viz důvodová zpráva, str. 95.

⁴⁰⁾ Shodně viz i R 65/72, str. 232; R 53/73.

ního výboru podle § 5 OZ a žádat, aby zásah do práva předběžně zakázal nebo uložil, aby závadný stav byl odstraněn.

Pokud zásah do jeho práva bezprostředně hrozí, má právo použít i přiměřené svépomoci podle § 6 OZ.

Ten, kdo má právo mít věc u sebe, je chráněn nejen proti svémocným zásahům třetích osob, ale i samotného vlastníka. Jelikož však vlastníkovu oprávnění držet věc tím, že je přenechá třetí osobě nezaniká, nemůže vůči němu oprávněný držitel věci použít ke své ochraně žalobu reivindikační či negatorní, ale pouze obligační žaloby na porušení smlouvy.⁴¹⁾

Naproti tomu vlastník věci jakožto subjekt oprávnění ji držet je nepochybně legitimován domáhat se její ochrany i v případě, je-li v bezprostřední držbě někoho jiného.

Vypořádání ostatních nároků z držby věci bez právního důvodu, zejména vydání užitku a přírůstků věci, jakož i úhrada nákladů na věc vynaložených, bude se řídit analogicky ustanovením § 458 odst. 2 OZ o vypořádání nároků z neoprávněného majetkového prospěchu (viz shodně i R 53/73).

Kromě jednotlivých případů oprávnění držet věc at již pro sebe či pro jiného chrání občanský zákoník ve dvou případech i toho, kdo drží věc pro sebe, ačkoli ji nezískal na základě platného právního titulu. Především je chráněn ten, na koho organizace při poskytování služby převedla vlastnictví k věci, nebo právo užívat věc proti tomu, kdo má k věci právní titul (§ 228). Druhým případem je ochrana toho, kdo něco v dobré víře nabyt od nepravého dědice. Tomuto nabyvateli právo přiznává stejné právní postavení, jako by to nabyt od dědice oprávněného (§ 486 OZ).

Postavení pouhého faktického držitele (někdy bonae fidei, příp. i malae fidei) má pak nepravý dědic (§ 485). Na rozdíl od výše uvedených dvou případů není však chráněn proti skutečnému vlastníku — oprávněnému dědici, a to bez ohledu na to, nabyt-li dědictví v dobré víře či nikoli. Vydání jednotlivých věcí z dědictví se může oprávněný dědic domáhat žalobou na vydání dědictví, jakož i vlastnickou žalobou reivindikační. Zatímco žaloba na vydání dědictví jako celku se oprávněnému dědici promlčuje v tříleté lhůtě, počínající běžet od smrti zůstavitele či od právní moci rozhodnutí, jímž byl prohlášen za mrtvého (§ 105 OZ), reivindikační žaloba se nepromlčuje (§ 100 odst. 2 obč. zák.).⁴²⁾ Vypořádání užitků a nákladů

⁴¹⁾ Obdobně viz i J. Fiala, J. Švestka: Úvaha nad ochranou vlastnického práva se zřetelem k vlastnickým žalobám. Socialistická zákonost č. 2/1971, str. 75 a násl.

⁴²⁾ V teorii, jak známo, není jednota názorů na právní postavení oprávněného dědice po uplynutí tříleté promlčecí lhůty k podání žaloby na vydání dědictví. Podle jednoho názoru po uplynutí této lhůty nelze v zájmu právní jistoty stav, vzniklý potvrzením dědictví nepravému dědici proti jeho vůli zvrátit (viz J. Mikeš: Ochrana oprávněného dědice. Socialistická zákonost č. 6/1970). Podle druhého názoru uplynutí promlčecí lhůty k podání žaloby na vydání dědictví působí pouze zánik nároků, jimiž jsou vybavena relativní práva, tvořící dědictví, nikoli však nárok, jímž je vybaveno vlastnické právo, a tudíž i po promlčení žaloby na vydání dědictví zůstává oprávněnému dědici žaloba reivindikační (viz J. Turek: Právní ochrana oprávněného dědice podle o. z. Právník č. 10/1974).

na dědictví vynaložených pak bude záležet na tom, zda byl nepravý dědic bonae či malae fidei.

Z výše uvedeného rozboru tedy vyplývá, že mimo úpravu občanského zákoníku zůstávají ostatní případy, kdy někdo drží věc pro sebe bez právního titulu, jakož i případy, kdy držitel věci nemůže své právo doložit příslušnými právními prostředky, tj. listinami o smlouvě, potvrzením státního notářství o nabytí dědictví, zápise apod.⁴³⁾

Především vzniká otázka, zda těmto ostatním faktickým stavům držby věci pro sebe, osamostatněným od vlastnictví, má být, vzhledem k morálním principům a právním zásadám naší společnosti, vůbec poskytována ochrana, v kladném případě za jakých podmínek a v jakém rozsahu a konečně zda tuto ochranu lze poskytnout i na základě platné úpravy, či zda je nezbytná její novelizace v tomto směru. Jinými slovy především je třeba si položit otázku, zda je vzhledem k morálním principům a právním zásadám naší společnosti zásadně potřebné a zároveň i společensky opodstatněné chránit na jedné straně každý pokojný stav faktické držby proti svémocnému zásahu kohokoli, tj. i oprávněného, či zda je třeba vždy bezvýhradně preferovat stav právní bez ohledu na to, jakým způsobem jej bylo dosaženo.

Samostatnou problematiku pak svým způsobem tvoří otázka společenskoekonomické a právní opodstatněnosti ochrany těch stavů faktické držby věci, kdy ten, kdo věc drží pro sebe, nemůže doložit právní titul k držbě.

Jak známo, svépomocný způsob ochrany je výjimkou z obecné zásady, že ten, jehož právo je ohroženo či bylo porušeno, může se domoci ochrany jen prostřednictvím státního orgánu, který je k tomu povolán (§ 4 OZ). Přípustnost svépomocné ochrany samotným ohroženým je tudíž třeba vykládat jako každou výjimku z obecného pravidla restriktivně a v souladu se zněním § 6 OZ, připustit ji jen k odvrácení porušení práva, nikoli ke změně původního stavu.⁴⁴⁾ Z tohoto hlediska se nám pak ochrana každého pokojného stavu faktické držby před svémocnými zásahy kohokoli jeví jako prostředek, jehož účelem je zabránit tomu, aby účastníci občansko-právních vztahů neobcházeli monopol státu na poskytování ochrany ohrožených či porušených práv, zakotvených v § 4 OZ.

Jednání nad meze připuštěné svépomoci je tudíž z tohoto hlediska třeba chápat vždy jako nedovolenou svémoc, bez ohledu na to, je-li zasahováním do existujícího stavu právního či faktického.

Z uvedeného plyne tedy závěr, že ochrana každého pokojného stavu držby určité věci nejen není v rozporu s morálními principy a právními

⁴³⁾ K otázce, jak lze prokázat vlastnické právo k věci nemovité odkazují na závěry Nejvyššího soudu, publikované v R 57/65 a R 65/72, totiž že zápis v pozemkové knize nebo evidenci nemovitosti sám o sobě nestačí k doložení vlastnického práva. Je třeba provádět i další důkazy — listinami, spisy, výsledky účastníků a svědků a nelze-li vlastnické právo prokázat jinak, je možno se spokojit s písemným prohlášením podle § 63 odst. 1 NR.

⁴⁴⁾ Shodně viz též J. Hrdlička: Civilní následky nedovolené svépomoci. Právník č. 5/1971, str. 407 a násled.

zásadami naší společnosti, ale naopak, že je nutným důsledkem působení jednoho ze základních principů československého občanského práva, vyjádřeného v §§ 4 a 6 OZ.

Na otázku, zda lze držbu bez právního titulu, jako pouhý stav faktický, chránit i na základě platného občanského zákoníka se názory různí podle toho, jaký výklad je dáván ustanovením §§ 5 a 6 OZ.

Doslovné znění těchto ustanovení nasvědčuje pro výklad, že se vztahují pouze a ochranu práva. Navíc, pokud jde o ochranu poskytovanou na základě § 5, že přichází v úvahu jen při zřejmém zásahu do práva, jímž je porušeno socialistické soužití. Z toho je pak činěn závěr, že držba jakožto pouhý faktický stav nepožívá de lege lata občanskoprávní ochranu. Proti svévolnému rušení mohou ji poskytnout ochranu národní výbory na základě § 19 zák. č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, který prohlašuje za přestupek „jiné nepřístojné chování narušující v menším rozsahu socialistické soužití“.

Podle druhého názoru je třeba § 5 OZ vykládat tak, že porušením socialistického soužití se zde rozumí nejen porušení subjektivního práva stricto sensu, nýbrž jakýkoli zásah do pokojného stavu. Jinými slovy, že na jeho základě může se domáhat ochrany každý faktický držitel věci.⁴⁵⁾

Autoři, rozšiřující působnost § 5 OZ na každý faktický stav držby, vesměs připouštějí pak k jeho ochraně i použití přiměřené svépomoci podle § 6 OZ.

Z důvodů výše uvedených se tedy domnívám, že je v souladu s morálními principy naší společnosti i jejími právními zásadami, aby nebylo připuštěno svémocné domáhání se svých práv nad rámec přípustné svépomoci. Na druhé straně si však myslím, že vzhledem k jasné dikci §§ 5 a 6 lze je těžko aplikovat i na ochranu protiprávní držby jakožto pouhého faktického stavu. Tomuto závěru nasvědčuje i znění důvodové zprávy na str. 96. Domnívám se, že tedy znění §§ 5 a 6 mělo být upraveno tak, aby tato ustanovení byla nade vší pochybnost aplikovatelná nejen na ochranu práv a právních stavů, ale k ochraně jakéhokoli pokojného faktického stavu před svémocnými zásahy, překračující meze dovolené svépomoci.

Druhou otázkou, která se nabízí při úvahách o problematice držby v československém občanském právu, je otázka, zda je společensky i právně opodstatněné chránit dlouhotrvající stav faktické držby či tzv. nedoložený vztah jeho změnou ve stav právní prostřednictvím vydržení.

Požadavek na znovuzavedení vydržení do občanského práva⁴⁶⁾ se zdů-

⁴⁵⁾ Viz k tomu V. K n a p p: Některé otázky ochrany práv v o. z., Právník č. 3/1965, který vztahuje ochranu podle § 5 i na faktického protiprávního držitele malae fidei, a to proto, že kdyby tento držitel ochrany nepožíval, pak by byla proti němu přípustná svépomoc, což, jak vyplývá z § 6, je vyloučeno; J. Hrdlička: Civilní následky nedovolené svépomoci, cit. dílo; J. N i k o d ý m: K problematice § 5 OZ. Bulletin advokacie č. 7–9/1973; Učebnice československého občanského práva, sv. II, Orbis, Praha 1965, str. 9; Československé občanské právo, I, Orbis, Praha 1974, str. 299.

⁴⁶⁾ Institut vydržení zná, jak známo, zákoník mezinárodního obchodu, kde však je vzhledem k jeho věcné působnosti zcela jiná situace.

vodňuje tím, že nedostatek způsobilých důkazních prostředků, prokazujících právní titul k držbě, nelze při neexistenci držby a instituci vydržení v některých případech vůbec překonat a účastníci jsou nuceni v neuspořádaných vztazích nadále zůstat.

Proti stanovisku důvodové zprávy, že vydržení je v rozporu s pravidly socialistického soužití se namítá, že je jedním z koncepčních omylů občanského zákoníku, pokud jde o vydržení, že jej chápal za normální nabývací důvod a nikoli jako možnost poskytnout oprávněnému držiteli ochranu prostřednictvím uspořádání již existujícího faktického stavu.⁴⁷⁾

Při odpovědi na otázku o možnosti, resp. vhodnosti řešit určité specifické situace faktické držby pomocí institutu vydržení třeba mít především na zřeteli základní principy úpravy vlastnických vztahů, zakotvené v ústavě a občanském zákoníku.

Na prvním místě je to zásada *nedotknutelnosti osobního vlastnictví*, zakotvená v čl. 10 ústavy a § 131 OZ a s ní související zásada *nepromlčitelnosti vlastnického práva*, zakotvená v § 100 OZ, a zásada vyjádřená v čl. VII OZ, totiž že se *nikdo nesmí na úkor společnosti nebo spoluobčanů obohacovat*.

Vzhledem k uvedením zásadám třeba vydržení chápat vždy nejen jako možnost poskytnout právní ochranu držiteli bonae fidei, ale zároveň i jako *právní důvod vzniku vlastnického práva* u držitele a současně *právní důvod zániku vlastnického práva* dosavadního vlastníka bez jeho vůle, resp. proti jeho vůli. Kromě toho v případech, že držba byla získána bezplatně, znamená její vydržení i neodůvodněné obohacení držitele na úkor vlastníka. V této souvislosti může být namítnuto, že při vydržení dochází k obdobné situaci jako při promlčení, které občanský zákoník připouští. Domnívám se, že mezi promlčením a vydržením je z hlediska výše uvedených zásad podstatný rozdíl v tom, že promlčení neznamená zánik práva a tudíž nevyklučuje plnění, a že se týká pouze nároků na plnění peněz či jiných věcí určených druhově, kde platí zásada, že jejich držitel je i jejich vlastníkem, ne však nároku na vydání věci určených individuálně.

Další zásadou úpravy vlastnických vztahů, vyjádřenou v ústavě i občanském zákoníku, je *zásada preference osobního vlastnictví* jakožto jediného vlastnictví občanů socialistického typu a tudíž typu perspektivního, *před soukromým vlastnictvím* jakožto institutem, který ztratil svůj ekonomický význam a postupně z naší společnosti mizí.

Vzhledem k této zásadě třeba mít na zřeteli, že vydržení by se týkalo především věcí nemovitých (pozemků a staveb), které vzhledem ke své povaze mohou být v řadě případů výlučně jen ve vlastnictví soukromém (viz pozemky a stavby nesplňující charakter rodinného domku, rekreační chaty nebo garáže).

⁴⁷⁾ Viz Zprávu Občanskoprávního kolegia NS ČSSR o účinnosti právní úpravy občanského zákoníku, o obsahu a ochraně vlastnictví k nemovitostem, o omezení výkonu vlastnického práva ve prospěch vlastníků sousedících nemovitostí a se zřetelem na práva sousedská, CP jif 47/72. Viz k tomu též P. Blaho: Niektoré teórie o držbe a ich kritéria. Právny obzor č. 8/1972.

Při úvahách o právním řešení stavu faktické držby pozemků prostřednictvím institutu vydržení se nabízí jako jedno z možných řešení *přeměnit jej nikoli ve vlastnické právo držitele, ale právo osobního užívání*. Toto řešení nepovažuji za přijatelné z několika důvodů. Především by *nezaahrnovalo zdaleka všechny případy faktické držby nemovitosti*. Bylo by použitelné jen ohledně pozemků, a to ještě jen v těch případech, kde by byly splněny zákonné předpoklady pro přidělení pozemku do osobního užívání. Nebylo by tedy možno řešit tímto způsobem vztahy k zemědělské půdě, jakož ani k těm pozemkům, na nichž stojí jiná obytná budova než rodinný domek.

Z uvedeného tedy plyne závěr, že zavedení vydržení by u nemovitostí mělo na jedné straně nutně za následek v řadě případů *vznik soukromého vlastnictví*. Na druhé straně řešení situace pomocí práva osobního užívání by nemělo obecnou povahu a tudíž by nejen nepřispělo k posílení právní jistoty, ale celou situaci by ještě více zkomplikovalo.

Za druhé je třeba se při přijetí řešení pomocí nabytí práva osobního užívání k pozemku vypořádat s vlastnickým právem k takovému pozemku. Řešení předpokládá nepochybně vlastnické právo státu. Avšak z jakého důvodu by stát k pozemku v držbě občana nabyt vlastnické právo, když sám pozemek nedržel a tudíž jej ani nemohl vydržet. Musel by se zde tedy konstruovat speciální nabývací důvod. Tím se dostáváme k problému obecné povahy. Jestliže by totiž stát mohl nabýt vlastnické právo k pozemku proto, že jej jiný fakticky držel po stanovenou dobu, nebo proto, že k němu nemůže prokázat vlastnické právo, *proč by stát nemohl tímto způsobem nabýt vlastnické právo i k ostatním věcem, nacházejícím se za stejných podmínek pouze ve faktické držbě, s tím, že by tuto věc pak buď převedl do osobního vlastnictví, či přenechal do osobního užívání držitele*.

Při úvahách o společenské a právní opodstatněnosti zavedení institutu vydržení třeba vzít v úvahu i *jedno ze základních koncepčních východisek občanského zákoníka*, totiž že se „upouští od preference socialistických organizací“,... „že síla socialistického společenského vlastnictví, jehož jsou socialistické organizace nositelkami, je dána vahou socialistické hospodářské soustavy a že proto není již třeba zajišťovat upevňování socialistického vlastnictví *mimoekonomickými prostředky* (proloženo autorkou). Ostatně ze zásadního souladu zájmů jednotlivce a společnosti vyplývá i to, že *socialistické organizace nemají být ve svých právech zvýhodňovány* (proloženo autorkou)...“ „... Rovnost subjektů občanskoprávních vztahů odpovídá proto podstatě těchto vztahů nejlépe.“⁴⁸⁾

Naproti tomu zavedení institutu vydržení, s nímž je spojeno nabytí vlastnického práva držitele a zánik vlastnického práva původního vlastníka, by nepochybně předpokládalo speciální řešení v případech, kdy věc, nacházející se ve faktické držbě, je v socialistickém společenském vlastnictví, obdobně jako je tomu i v jiných socialistických občanských zákonících, které připouštějí vydržení. Toto řešení by bylo nutné zejména

⁴⁸⁾ Viz důvodová zpráva, str. 95.

vzhledem ke zvýšené ústavní ochraně tohoto vlastnictví, chránící jej nejen před poškozováním, ale ukládající každému pečovat o jeho rozvíjení a upevňování (čl. 35 ústavy, čl. II OZ).

Vzhledem k uvedenému považují znovuzavedení institutu vydržení za podstatný zásah do samotné koncepce občanského zákoníka a za řešení, které je v rozporu se základními zásadami úpravy vlastnických vztahů v našem právním řádu.

Domnívám se, že právní status věcí, které jsou v držbě nevlastníka, resp. u nichž není známo, kdo je jejich vlastníkem, by měl být řešen obdobně jako právní status ostatních tzv. věcí bez pána, tj. nalezených, jejichž vlastník není znám, jakož i opuštěných a skrytých, jejichž vlastník není znám. Jinými slovy vlastníkem těchto věcí by se stal ex lege stát s tím, že jejich faktický držitel (uživatel), který by je držel bonae fidei po stanovenou dobu, by měl přednostní právo na přidělení této věci do osobního užívání či na její odprodej do jeho osobního vlastnictví. Vzájemné nároky, pokud jde o užitky, přírůstky a náklady na drženou věc vynaložené, by se vypořádaly podle zásad stanovených v § 458 OZ.

Závěrem lze úvahy o držbě v našem občanském zákoníku shrnout do těchto závěrů:

a) koncepce občanského zákoníka neupravovat obecný abstraktní institut držby a detence, ale řešit tuto problematiku prostřednictvím konkrétních právních institutů, s nimiž je spojeno právo držet určitou věc, se osvědčila;

b) neexistence držby jakožto samostatného právního institutu však nebrání tomu, aby za stanovených podmínek právo poskytovalo dočasnou ochranu každému pokojnému stavu držby, bez ohledu na stav právní, do doby, než bude zjištěn skutečný stav právní v pravidelném řízení před příslušným státním orgánem. Nezbytnost dočasné ochrany každého pokojného stavu držby před svémocnými zásahy kohokoli vyplývá z § 4 a § 6 obč. zák., avšak k tomu, aby mohla být poskytována, je třeba v tomto směru novelizovat znění § 5 a § 6;

c) odstranění právní nejistoty vzniklé v důsledku dlouhodobých faktických vztahů či tzv. vztahů nedoložených prostřednictvím vydržení není přijatelné vzhledem k zásadám, ovládajícím úpravu vlastnických vztahů v naší společnosti.

Daleko vhodnějším řešením těchto situací by byl přechod věcí, ohledně nichž je vlastnictví sporné či jejichž vlastník není znám, do vlastnictví státu (obdobně jako u věcí opuštěných, skrytých a nalezených, jejichž vlastník není znám). Oprávněný držitel by byl chráněn přednostním právem na koupi takové věci či na její přidělení do osobního užívání.

Владение в социалистическом гражданском законодательстве

РЕЗЮМЕ

В исследовании рассматривается проблематика владения с точки зрения регулирования, защиты и возможностей его перехода в собственность по давности владения в тех европейских социалистических странах, где уже осуществилась кодификация послереволюционного социалистического гражданского законодательства, т. е. в советском, польском, венгерском правопорядке и в правопорядке ГДР. Что же касается правопорядка ЧССР, то последнему посвящен самостоятельный раздел.

Исследование преследует двойную цель:

- дать представление о порядке разрешения так называемых неупорядоченных отношений, касающихся вещей (особенно движимых), сложившихся в силу длительного фактического владения, а также представление о ситуации, когда владелец не в состоянии достоверным способом доказать правовое основание владения вещью;
- основываясь на результатах анализа чехословацкой правовой регламентации сделать в этом отношении выводы *de lege lata* и *de lege ferenda*.

Из анализа польской, венгерской, советской правовой регламентации и регламентации ГДР проистекают следующие выводы:

1. С одной стороны, владение урегулировано и пользуется защитой как самостоятельный институт (гражданские кодексы ПНР и ВНР), а с другой — в рамках регламентации права собственности оно урегулировано и пользуется защитой как одно из прав собственника либо как право того, на кого было собственником перенесено (Гражданское законодательство СССР, ГК ГДР);

2. В польском и венгерском гражданских кодексах владение считается в качестве определенного квалифицированного состояния, отражающего такое распоряжение вещью, когда владелец обращается с вещью как со своей, причем от такого владения отличается состояние, когда во владении кого-либо находится вещь чужая, принадлежащая иному лицу, т. е. он обращается с нею как с чужой. И, напротив, советское гражданское законодательство и гражданский кодекс ГДР, считающие владение субъективным правом, относят такие случаи к так называемому правомерному владению, воспроизводному от права собственности;

3. В сопоставляемых гражданских кодексах проводится различие между владением, опирающимся на правовое основание (законное, титулярное) и владение без правового основания, которое в зависимости от правового положения неправомерного владельца по отношению к правомерному владельцу разграничивается по следующим критериям: *bonae a malae fidei*, владение с недостатками и без недостатков, возмездное или безвозмездное вступление во владение;

4. Польский и венгерский гражданские кодексы охраняют владение и как только чисто фактическое состояние владения вещью по общему правилу от каких-либо самоуправных вмешательств. Тем не менее и здесь имеются известные различия в урегулировании разбирательства по защите владения. В польском законодательстве такая защита предоставляется судами, причем суд в споре о фактах нарушения владения не может устанавливать фактическое правовое положение. И, напротив, венгерским законодательством, защита владению предоставляется как в административном производстве, осуществляемом местными органами государственной власти, так и в судебном порядке. В то время как в административном производстве предоставляется защита каждому мирному положению, поскольку не является очевидным, что владелец не имеет правового основания на владение либо обязан терпеть вмешательство, в судебном разбирательстве отправной точкой служит фактическое правовое положение. Суд решением местного органа государственной власти не связан.

В советском законодательстве, ни в законодательстве ГДР самостоятельная посессионная защита не предусмотрена. Защита владения как субъективного права осуществляется путем предъявления таких же исков, как и в отношении собственности.

Однако по отношению к собственнику правомерный владелец пользуется защитой лишь путем предъявления облигационного иска о нарушении договора. Правовая защита фактически предоставляется в известной степени и неправомерному владельцу, в частности тем, что в предусмотренных законом случаях собственник не вправе домогаться выдачи им вещи.

5. Все сопоставляемые регламентации отправляются от возможности наличия параллельного владения, осуществляемого собственником и тем, кому он передал право владеть вещью, в силу чего собственник вещи всегда вправе домогаться защиты владения наряду с непосредственным владельцем, а правомерный владелец не вправе по отношению к собственнику воспользоваться с целью защиты своего владения средствами по защите собственности.

6. Польский и венгерский гражданские кодексы, а также гражданский кодекс ГДР при наличии прямо указанных условий допускают перемену чисто фактического состояния владения в правовое состояние через посредство приобретательной давности.

Наиболее подробное урегулирование приобретательной давности содержит польский гражданский кодекс, которым даже у недвижимых вещей допускается возможность наступления приобретательной давности, а в отношении владения — *malae fide*. Кроме того, в отношении сельскохозяйственных недвижимостей специальным законом урегулировано изменение фактического состояния в правовое состояние. Между тем гражданский кодекс ГДР предусматривает приобретательную давность только в отношении движимых вещей при условии наличия добросовестности владельца. Наряду с этим предусматривается им также специфический случай изменения фактического владения земельным участком, находящимся в собственности, на основании судебного решения об исключении неизвестного собственника.

Ни один из указанных гражданских кодексов не предусматривает приобретательной давности в отношении вещи, находящейся в социалистической собственности (в польском законодательстве только в государственной собственности).

Хотя приобретательная давность в советском законодательстве места не имеет, все же предусмотрена им по общему правилу трехлетняя исковая давность виндикационных исков. Мнения относительно разрешения этого вопроса в правовой теории расходятся.

В чехословацком гражданском кодексе общий институт владения не закреплен. Отдельные случаи, когда третье лицо вправе владеть вещью для себя либо для иного лица, не являясь собственником данной вещи, регулируются им посредством тех или иных институтов. В двух случаях предоставляется им защита и тому, кто не имеет правового основания на владение, т. е. самому фактическому владельцу. Имеются в виду случаи, предусмотренные §§ 228 и § 486 ГК. Вне правовой регламентации остаются остальные случаи пользования вещью без правового на то основания, а также случаи, когда владелец вещи не в состоянии подкрепить свое право соответствующими правовыми средствами.

Основываясь на анализе действующего законодательства автор приходит к следующим выводам:

1. Концепция гражданского кодекса, согласно которой нет необходимости в урегулировании общего абстрактного института владения, а данную проблематику следует решать с помощью правовых институтов, с которыми связано право владеть определенной вещью — оправдала себя.

2. Факт отсутствия владения в качестве самостоятельного правового института не препятствует тому, чтобы в соответствии с предусмотренными условиями право предоставляло бы временную защиту всякому мирному состоянию владения, невзирая на правовое состояние, причем до того времени, пока не будет установлено действительное правовое положение путем надлежащего разбирательства в соответствующем государственном органе. Необходимость в обеспечении временной защиты всякого мирного состояния владения от самоуправного вмешательства, проистекает из правил §§ 4 и 6 ГК. Однако с целью обеспечения возможности предоставления такой защиты необходимо пересмотреть в этом отношении редакцию §§ 5 и 6 ГК.

3. Устранение сомнений относительно юридической гарантии правильного приме-

нения права, возникших в силу долговременных фактических отношений или так. назыв. неподкреплённых приобретательной давностью отношений, является неприемлемым с учетом принципов, которыми руководствуется регулирование отношений собственности в нашем обществе.

Более подходящим решением данного вопроса следует считать переход вещей, собственность по отношению к которым является спорной или собственник которых неизвестен, в собственность государства (подобно тому как это имеет место у оставленных, скрытых и найденных вещей, хозяин которых остался неизвестным). Правомерный владелец пользовался бы преимущественным правом на куплю такой вещи либо на ее предоставление в личное пользование.

VERA ČIZKOVSKÁ

Der Besitz im sozialistischen bürgerlichen Recht

RÉSUMÉE

Die Studie befasst sich mit der Problematik des Besitzes, seiner Regelung, seines Schutzes sowie der Möglichkeit seiner Umwandlung in das Eigentum mittels der Ersitzung in jenen europäischen sozialistischen Ländern, wo die Kodifizierung des nachrevolutionären sozialistischen bürgerlichen Rechts bereits durchgeführt wurde, d. i. in der sowjetischen, polnischen, ungarischen Rechtsordnung und jener der DDR. Der tschechoslowakischen Rechtsordnung wird dann ein selbständiger Teil gewidmet.

Die Studie verfolgt zweierlei Ziele:

- einen Überblick darüber zu geben, auf welche Weise die rechtliche Lösung durchgeführt wird bezüglich der sogen. unregelmäßig (besonders unbewegliche Sachen) betreffenden Beziehungen, die durch den lang andauernden Besitz einer Sache entstanden sind, wie auch bezüglich der Situation, wenn der Besitzer nicht imstande ist, in genügender Weise den Rechtstitel zum Besitz der Sache nachzuweisen;
- aufgrund der Analyse der tschechoslowakischen rechtlichen Regelung in dieser Richtung Schlussfolgerungen de lege lata und de lege ferenda zu ziehen.

Aus der Untersuchung der polnischen, ungarischen, sowjetischen rechtlichen Regelung und jener der DDR ergeben sich folgende Schlussfolgerungen:

1. Einerseits wird der Besitz als *selbständiges Institut* geregelt und geschützt (bürgerliche Gesetzbücher der PVR und der UVR), andererseits wird er im Rahmen der *Regelung des Eigentumsrechts* geregelt und geschützt als eine der Berechtigungen des Eigentümers, bzw. als Berechtigung dessen, dem sie der Eigentümer übertragen hat (Zivilgesetzgebung der UdSSR, bürgerliches Gesetzbuch der DDR).

2. Im polnischen und im ungarischen bürgerlichen Gesetzbuch wird der Besitz als bestimmter qualifizierter Zustand bei der Beherrschung der Sache betrachtet, wobei der Besitzer sich zur Sache wie zu seiner eigenen verhält, und davon der Zustand unterschieden wird, bei dem jemand eine Sache für einen anderen in Besitz hat, d. h. sich zu ihr wie zu einer fremden Sache verhält. Demgegenüber unterordnen die sowjetische Zivilgesetzgebung und das bürgerliche Gesetzbuch der DDR, die den Besitz als subjektives Recht auffassen, diese Fälle dem sogen. berechtigten Besitz, der vom Eigentumsrecht abgeleitet wird.

3. In den verglichenen Gesetzbüchern wird der sich auf einen Rechtstitel stützende (gesetzliche, Titularbesitz) Besitz unterschieden vom Besitz ohne Rechtstitel, die je nach der Rechtsstellung des unberechtigten Besitzers gegenüber dem berechtigten als Besitz bonae und malae fidei, fehlerhafter und fehlerloser, bzw. gegen Entgelt und unentgeltlich erworbener unterschieden werden.

4. Das polnische und das ungarische bürgerliche Gesetzbuch schützen den Besitz auch als blossen faktischen Zustand der Beherrschung der Sache gegen jeglichen

eigenmächtigen Eingriff. Nichtsdestoweniger existieren auch hier gewisse Unterschiede bei der Regelung des Verfahrens zum Schutz des Besitzes. Im polnischen Recht gewähren diesen Schutz die Gerichte, wobei das Gericht im Streit wegen Besitzstörung den wirklichen Rechtsstand nicht feststellen kann. Demgegenüber wird im ungarischen Recht der Schutz des Besitzes einerseits im administrativen Verfahren vor den örtlichen Organen der Staatsmacht, andererseits im Gerichtsverfahren gewährt. Während im administrativen Verfahren in jedem Falle der letzte ungestörte Stand geschützt wird, soweit es nicht offensichtlich ist, dass der Besitzer keinen Rechtstitel zum Besitz hat oder dass er verpflichtet ist, den Eingriff zu dulden, geht man im Gerichtsverfahren vom tatsächlichen rechtlichen Stand aus. Das Gericht ist nicht an die Entscheidung des örtlichen Organes der Staatsmacht gebunden.

Weder das sowjetische Recht noch das Recht der DDR kennen einen selbständigen possessorischen Schutz. Der Besitz wird als subjektives Recht mit den gleichen Klagen wie das Eigentum geschützt. Ein gewisser Rechtsschutz wird faktisch auch dem widerrechtlichen Besitzer besonders dadurch gewährt, dass in den durch das Gesetz festgelegten Fällen der Eigentümer von ihm nicht die Herausgabe der Sache verlangen kann.

5. Alle verglichenen Regelungen gehen von der Möglichkeit des parallelen Besitzes des Eigentümers und desjenigen aus, an den der Eigentümer die Berechtigung, die Sache zu besitzen, übertragen hat, was sich darin äussert, dass der Eigentümer der Sache jederzeit neben dem unmittelbaren Besitzer berechtigt ist, den Besitzschutz zu verlangen, sowie darin, dass der berechtigte Besitzer gegenüber dem Eigentümer zum Schutz seines Besitzes nicht die Mittel des Eigentumsschutzes zur Anwendung bringen kann.

6. Das polnische und das ungarische bürgerliche Gesetzbuch sowie auch das bürgerliche Gesetzbuch der DDR lassen unter ausdrücklich festgelegten Bedingungen die Umwandlung des blossen faktischen Besitzstandes in einen rechtlichen mittels der *Ersitzung* zu.

Die detaillierteste Regelung der Ersitzung enthält das polnische bürgerliche Gesetzbuch, das sogar bezüglich unbeweglicher Sachen die Ersitzung auch beim Besitz *mala fide* zulässt. Ausserdem wird durch ein Spezialgesetz die Umwandlung des faktischen Standes zum Rechtsstand bei landwirtschaftlichen Liegenschaften geregelt. Demgegenüber lässt das bürgerliche Gesetzbuch der DDR die Ersitzung nur bei beweglichen Sachen zu, unter der Voraussetzung des guten Glaubens des Besitzers. Daneben kennt es auch den spezifischen Fall der Umwandlung des faktischen Besitzes in Eigentum durch die Entscheidung des Gerichtes über den Ausschluss des unbekannten Eigentümers.

Keines der angeführten bürgerlichen Gesetzbücher lässt die Ersitzung betreffend Sachen im sozialistischen (im polnischen Recht nur im staatlichen) Eigentum zu.

Die sowjetische Zivilgesetzgebung kennt zwar nicht die Ersitzung, setzt jedoch die Verjährbarkeit der Eigentumsklage grundsätzlich in der dreijährigen Verjährungsfrist fest. Bezüglich der Lösung dieser Situation gibt es in der Rechtstheorie verschiedene Ansichten.

Das tschechoslowakische bürgerliche Gesetzbuch kennt das allgemeine Institut des Besitzes nicht. Einzelne Fälle, wo eine dritte Person berechtigt ist, die Sache für sich zu besitzen, oder für jemanden anderen, der nicht ihr Eigentümer ist, werden mittels der einzelnen Institute geregelt. In zwei Fällen wird auch der Besitz desjenigen, der dazu keinen Rechtstitel hat, d. i. des blossen faktischen Besitzers, geschützt. Es handelt sich um die Fälle laut §§ 228 und 486 BG. Ausserhalb der rechtlichen Regelung bleiben dann die übrigen Fälle, wenn jemand eine Sache ohne Rechtstitel benützt, sowie die Fälle, wenn der Besitzer der Sache sein Recht nicht mit den entsprechenden rechtlichen Mitteln belegen kann.

Aufgrund der Analyse des geltenden Rechts gelangt die Autorin zu nachstehenden Schlussfolgerungen:

1. Die Konzeption des bürgerlichen Gesetzbuches, wonach das abstrakte Institut des Besitzes und der Detention nicht geregelt, diese Problematik jedoch mittels

der konkreten Rechtsinstitute, mit denen das Recht, eine bestimmte Sache zu besitzen verbunden ist, erledigt wird, hat sich bewährt.

2. Die Nichtexistenz des Besitzes als selbständigen Rechtsinstitutes ist kein Hindernis dafür, dass unter festgelegten Bedingungen jedem ungestörten Besitzstand, ohne Rücksicht auf den Rechtsstand, zeitweilig Schutz gewährt wird, bis zu dem Augenblick, da der wirkliche Rechtsstand im ordentlichen Verfahren vor dem zuständigen Staatsorgan festgestellt wird. Die Unentbehrlichkeit des vorläufigen Schutzes jedes ungestörten Besitzstandes gegen eigenmächtige Eingriffe von wem immer ergibt sich aus den Bestimmungen der §§ 4 und 6 des bürgerl. Ges. Damit dieser Schutz gewährt werden kann, ist es aber notwendig, in dieser Richtung den Wortlaut der §§ 5 und 6 BG zu novellieren.

3. Die Beseitigung der Rechtsunsicherheit, die infolge lang andauernder faktischer Beziehungen oder der sog. nicht mittels Ersitzung belegten Beziehungen entstand, ist unannehmbar mit Rücksicht auf die Grundsätze, die die Regelung der Eigentumsbeziehungen in unserer Gesellschaft beherrschen.

Eine weit geeignetere Lösung dieser Situationen wäre der Übergang von Sachen, bezüglich deren das Eigentum strittig ist oder deren Eigentümer unbekannt ist, in das Eigentum des Staates (analog wie bei verlassenen, verborgenen und gefundenen Sachen, deren Eigentümer nicht bekannt ist). Der rechtliche Besitzer wäre geschützt durch das Vorzugsrecht zum Ankauf einer solchen Sache oder zu ihrer Zuteilung zum persönlichen Gebrauch.

Jeho ďalší dedičie či nikoliv. V právnych rádch různých zemí a v různých historických obdobích je možno na túto otázku náležet oba možné základní typy odpovědi.

Je-li otázka zodpovídána kladně, tj. právo připouští, aby druhý dedič vykonával právo k odmítnutí, resp. přijetí dědictví za dediče předemřelého a dědil tak přímo po původním zůstaviteli, jedná se o tzv. transmissi dědickeho práva. Předemřelý dedič původního zůstavitele je pak nazýván transmitentem, kdežto jeho (druhý) dedič transmitémem.

Toto zavedené terminologie se přidržím pro zjednodušení v dalších úvahách i tehdy, bude-li se jednat o případ, kdy daná otázka je zodpovídána záporně a transmise je tudíž vyloučena. V tomto záporném pojetí transmitér dědictví po zůstaviteli nemůže odděleně odmítnout, dědi po transmitentovi a dědictví pak sestává jednak z vlastního majetku transmitentova a jednak z dědictví po zůstaviteli, kteréžto dva majetkové soubory splynou.

Československý občanský zákoník z roku 1964 otázku dědicke transmise výslovně neupravuje. V právní teorii se objevily protichůdné názory na její řešení, v praxi převládá stanovisko kladné, podle kterého se přiznává transmitér právo dědictví po zůstaviteli odmítnout za transmitenta.

Domnívám se, že přijetí každého z obou stanovisek má významné důsledky pro řešení otázek souvisejících, a to jak v oboru dědickeho práva, tak i v jiných odvětvích práva, ba dokonce v oblasti teorie práva. Má tedy řešení otázky dědicke transmise, která, jak se všeobecně uznává, patří k „obtěžné a snad neobtěžnější materi dědickeho práva“ (Č. Svoboda: op. cit., str. 41), význam především teoretický a nelze ji posuzovat jen z hlediska bezprostředních potřeb praxe, např. vzhledem k frekvenci transmitovaných případů při činnosti státního notářství. Ostatně vzhledem k širším souvislostem a teoretickým důsledkům patří otázka dědicke transmise mezi klasické problémy a nebyla do důsledku vyjasněna ani v diskusi, která v odborné literatuře začala již v minulém století.

Transmise dědictví

VOJTECH CEPL

1. VYMEZENÍ PROBLÉMU A POJMOSLOVÍ

Ve všech případech, kdy dědic zůstavitele zemře ještě dříve, než mohl dědictví odmítnout, vzniká otázka, zda toto dědicovo nevykonané subjektivní právo přechází na jeho další dědice či nikoliv. V právních rádech různých zemí a v různých historických obdobích je možno na tuto otázku nalézt oba možné základní typy odpovědi.

Je-li otázka zodpovídána kladně, tj. právo připouští, aby druhý dědic vykonal právo k odmítnutí, resp. přijetí dědictví za dědice předemřelého a dědil tak přímo po původním zůstaviteli, jedná se o tzv. *transmissi* dědictvého práva. Předemřelý dědic původního zůstavitele je pak nazýván *transmitentem*, kdežto jeho (druhý) dědic *transmitářem*.

Této zavedené terminologie se přidržím pro zjednodušení v dalších úvahách i tehdy, bude-li se jednat o případ, kdy daná otázka je zodpovídána záporně a transmise je tudíž vyloučena. V tomto záporném pojetí transmitář dědictví po zůstaviteli nemůže odděleně odmítnout, dědí po transmitentovi a dědictví pak sestává jednak z vlastního majetku transmitentova a jednak z dědictví po zůstaviteli, kteréžto dva majetkové soubory splynou.

Československý občanský zákoník z roku 1964 otázku dědictvé transmise výslovně neupravuje. V právní teorii se objevily protichůdné názory na její řešení, v praxi převládá stanovisko kladné, podle kterého se přiznává transmitáři právo dědictví po zůstaviteli odmítnout za transmitenta.

Domnívám se, že přijetí každého z obou stanovisek má významné důsledky pro řešení otázek souvisejících, a to jak v oboru dědictvého práva, tak i v jiných odvětvích práva, ba dokonce v oblasti teorie práva. Má tedy řešení otázky dědictvé transmise, která, jak se všeobecně uznává, patří k „obtížné a snad nejobtížnější materii dědictvého práva...“ (Č. S v o b o d a: op. cit., str. 41), význam především teoretický a nelze ji posuzovat jen z hlediska bezprostředních potřeb praxe, např. vzhledem k frekvenci transmitovaných případů při činnosti státního notářství. Ostatně vzhledem k širším souvislostem a teoretickým důsledkům patří otázka dědictvé transmise mezi klasické problémy a nebyla do důsledku vyjasněna ani v diskusi, která v odborné literatuře začala již v minulém století.

Přechod dědictvého práva — *transmissio hereditatis* — se jako právní institut vyvíjel v právu římském poměrně zvolna. V klasickém římském právu nárok na pozůstalost zásadně na dědice nepřecházel¹⁾ a případy transmise jsou považovány za výjimečné. Teprve zákoník Theodosianův (z roku 438) připouští transmissi, avšak pouze ve prospěch descendantů a všeobecně ji zavedly až zákoníky Justiniánovy²⁾ (z roku 527 až 565). Podle nich sukcese v delaci nastávala pouze tehdy, když se transmitář přihlásil k dědictví, dokud neuběhla lhůta deliberační a pokud tato nebyla vyžádána, do jednoho roku po tom, co se transmitent o delaci dozvěděl.³⁾

Naproti tomu v občanském zákoníku rakouském (z roku 1811) je transmise výslovně a zevrubně upravena. Přecházel-li dědic zůstavitele, přecházelo jeho dědictvé právo na jeho dědice i předtím, než se dědictví ujal, jako jiná volně zděditelná práva (§ 537). Toto obecné ustanovení bylo specifikováno v § 809, podle kterého: „Zemře-li dědic dříve, než byl dědictví naň připadlé ujal nebo se ho vzdal, vkročí dědicové jeho, pakli jich porizující nevyloučil, anebo jiných substitutů neustanovil, v právo dědictví ujmouti, nebo se ho vzdáti.“

Výslovné zakotvení transmise v rakouském občanském zákoníku souviselo s celkovou koncepcí úpravy přechodu dědictví, zejména s institutem ležící pozůstalosti (*hereditas iacens*). Tento zákon odlišoval okamžik napaadu dědictví (*delace*) — § 536, od okamžiku přijetí dědictví (*adice*) — § 547, v mezidobí mezi těmito okamžiky se hledělo na pozůstalost tak, jako by byla v držení zůstavitele. Tato ležící pozůstalost měla charakter právnické osoby, měla způsobilost být samostatným subjektem práv a závazků, jakož i procesní způsobilost. Zákon zde fingoval právní subjektivitu tak, že personifikoval soubor jmění, který představoval zůstavitele i po jeho smrti. Dědic, který chtěl zdědit pozůstalost, musel podat dědictvou přihlášku (§ 799) a nabyl ji až odevzdací listinou (§ 819). Teprve vydáním této listiny se stával dědic univerzálním sukcesorem zůstavitelovým, přešlo na něj vlastnictví k jednotlivým věcem z pozůstalosti a ležící pozůstalost zanikla tím, že splynula s jměním dědicovým. Smrtí zůstavitelovou se tedy dědictví delátovi pouze nabízelo (*deferovalo*) a tento se stal dědicem teprve přijetím dědictví podle tzv. principu adičního (*additio hereditatis*). Dědictví se nabývalo teprve konstitutivním rozhodnutím soudu. Tato ustanovení dědictvého práva platila v českých zemích (Čechy, Morava, Slezsko) až do 31. 12. 1950.

Na Slovensku do tohoto data nebylo občanské právo kodifikováno vůbec a dědění se řídilo zásadami *uherského zvykového práva*, které byly jako součást občanského práva obsaženy zejména ve Verböczyho Tripartitu

¹⁾ E. Tilsch: Dědictvé právo rakouské ze stanoviska srovnávací vědy právní. Praha 1905, str. 35, pozn. 8.

²⁾ L. Heyrovský: Dějiny a systém současného práva římského. Bratislava 1929, str. 39 a násl.

³⁾ O. Sommer: Učebnice soukromého práva římského, díl II. Praha 1935, str. 275.

z r. 1514 a později v „Dočasných soudních pravidlech“ judexkuriální konference z r. 1861.⁴⁾ Na rozdíl od rakouského dědictví se nabývalo již samotným okamžikem smrti zůstavitele (ipso iure), pro přihlašování se k dědictví nebylo žádné právní opory, dědic však mohl dědictví odmítnout. Přes tuto principiální odlišnost docházelo i podle uherského práva k dědickým transmisím obdobně jako v právu rakouském: „Ipso iure dočasně nadobudnuté — ale ani nepřijaté, ani neodmítnuté dedičstvo — ako časť poručiteľovho majetku prechadza na dedičovho dediča práve takou právnou kvalifikáciou, aká prináležela prvému dedičovi, teda spolu s právom odmietnutia.“⁵⁾

K sjednocení občanského práva na území Československa nedošlo jak známo po celou dobu první republiky, ale až po válce *občanským zákoníkem* č. 140/1950, který přinesl řadu radikálních změn, vyplývajících ze zásadních proměn společenskoekonomických. V oblasti dědického práva kromě mnoha závažných změn tento občanský zákoník přejal systém nabytí dědictví samotnou smrtí zůstavitele (§ 509) a zrušil instituci ležící pozůstalosti. Transmisí tento zákoník výslovně neupravil, a tak od jeho účinnosti (1. 1. 1951) otázka její přípustnosti a podoby je předmětem sporů v právní teorii i praxi.

Tuto otázku nevyřešil ani dosud platný *občanský zákoník* č. 40/1964 Sb., který nepřinesl v oblasti zkoumané problematiky výrazné změny, a proto diskuse o otázce transmise pokračuje. Argumenty obou stran i z období platnosti obč. zákoníku č. 141/1950 přitom neztratily na významu, neboť v dané otázce nedošlo k změně platného práva.

3. ROZDÍLNÉ NÁZORY NA TRANSMISI DĚDICTVÍ

Při kusé právní regulaci se právní věda i praxe přirozeně pokouší dotvářet pozitivní právo interpretací existujících norem. Tak je tomu i v otázce dědické transmise, která, jak již bylo řečeno, v československém platném právu není výslovně upravena. Na tuto otázku se postupně vytvořily dvě základní názorové skupiny. Jak možno předpokládat, první názorová skupina v zásadě transmisí připouští, kdežto skupina druhá ji odmítá. I když toto velmi hrubé rozdělení nevystihuje přesně odlišnosti v argumentaci uvnitř obou skupin, využijí ho za základ ke klasifikaci hlavních argumentů.

Stanovisko první skupiny, která transmisí zastává, v praxi i teorii převládá. Představitelé tohoto názoru dovozují, že: „jestliže určitá osoba se sice dožila smrti zůstavitele, po němž byla povolána k dědění, avšak zemřela, aniž za svého života mohla dát najevo, že dědictví odmítá či neod-

⁴⁾ Kromě toho pro dědění na Slovensku byl dále významný zák. čl. VIII/1840, o dědické posloupnosti poddaných, dále zák. čl. XVI/1876, o náležitostech závětí, dědických smluv a darování pro případ smrti, a konečně zák. č. XVI/1894, o pozůstalostním řízení.

⁵⁾ Dr. L. Samuelis: Odmítnutí dědictví z hlediska transmise dědictví. Rukopis diskusního příspěvku ze semináře notářských pracovníků konaného ve Varvažově v roce 1967 (zapůjčeno MS) (též — kom. NŘ, str. 816).

mítá... pak... na místo zemřelého dědice vstupují osoby povolané po něm k dědění, a těm pak přísluší právo jménem svého předchůdce neboli druhého zůstavitele dědictví po prvním zůstaviteli odmítnout či neodmítnout. Je-li tomu tak, pak se státní notářství obrátí s vyrozuměním o dědickém právu druhého zůstavitele po prvním zůstaviteli a s poučením o možnosti dědictví odmítnout na dědice druhého zůstavitele, mezi nimiž projev i jen jednoho z nich, že dědictví neodmítá, způsobí přechod práv a povinností prvního zůstavitele do majetku druhého zůstavitele“.⁶⁾ Takto souhrnně zformuloval své stanovisko kolektiv autorů „Komentáře k notářskému řádu“ z r. 1969 a přiklonil se k prvnímu názoru. Na podporu tohoto stanoviska autoři uvádějí, že: „...první názor nejenže v ničem neodporuje platné ní úpravě, ale je mnohem životnější a spravedlivější. Odpovídá také převládající praxi a tradičnímu výkladu této otázky“.⁷⁾

V témže komentáři je také výstižně formulováno stanovisko druhé skupiny, odpůrců transmise, které své konstrukci odporuje s tím, „...že smrtí pozbyl dědic, tj. druhý zůstavitel, možnosti dědictví po prvním zůstaviteli odmítnout — jde o právo ryze osobní, takže majetek zanechaný prvním zůstavitelem splynul ipso iure s majetkem tohoto dědice čili druhého zůstavitele a dědici druhého zůstavitele mají jen možnost vyjádřit se, zda dědictví tvořené oběma majetkovými podstatami odmítají či neodmítají“.⁸⁾

Sledujeme-li vývoj obou stanovisek, pak zjistíme, že ve starších pramenech je možno stanovisko první skupiny shledat nejprve v názoru Nejvyššího soudu pod E c 465/53: „Dědic předemřelého dědice, který se dožil zůstavitelovy smrti a ještě nebyl zpraven o nápadu dědictví nebo mu ještě neuplynula lhůta k prohlášení o odmítnutí dědictví, je oprávněn učinit prohlášení, že odmítá dědictví i jménem svého předchůdce.

Navrácení v předešlý stav pro zmeškání lhůty dané dědici k prohlášení, zda dědictví odmítá, není přípustné.“⁹⁾

Tento názor patrně ovlivnil i autory „Komentáře k občanskému zákoníku — Právo dědické“ z roku 1957, kteří se k otázce transmise zevrubně vyjádřili:¹⁰⁾ „Zemřel-li dědic před vyjádřením, zda dědictví odmítá či nikoli, nastává sukcese v delaci. Jeho dědické právo přechází jako celek na jeho dědice ve stejném obsahu a rozsahu, tedy i s oprávněním dědictví odmítnout, pokud dědic sám toto oprávnění měl, tj. nepočínal-li si již skutečně jako dědic. Použití tohoto oprávnění může způsobit vznik jiného dědického práva, ať již jiné osoby nebo dědicova sukcesora samotného přímo po původním zůstaviteli, a to jak v první, tak i v druhé skupině.“¹¹⁾

⁶⁾ J. Mikeš a kol.: Notářský řád — komentář. Orbis, Praha 1969, str. 213.

⁷⁾ J. Mikeš a kol.: op. cit., str. 213 (tamtéž).

⁸⁾ J. Mikeš a kol.: op. cit., str. 213.

⁹⁾ R. Holub a kol.: Komentář k občanskému zákoníku — právo dědické. Orbis, Praha 1957, str. 72.

¹⁰⁾ R. Holub a kol.: op. cit., str. 70.

¹¹⁾ R. Holub a kol.: op. cit., str. 70.

Toto vyjádření je ilustrováno i případy z praxe, nicméně není doprovázeno zdůvodněním.

Autoři odlišují případy, kdy transmitář odmítne dědictví za transmitenta, od případů, kdy neodmítne.

V případech odmítnutí podle jejich názoru „nenastává sukcese v delaci, nýbrž přímé dědické právo jiných osob. Toto dědické právo vzniká sice teprve okamžikem odmítnutí prvního nebo za prvního dědice, má však zpětnou účinnost ke dni úmrtí původního zůstavitele, ježto o odmítnutím dědici se má za to, že se dědického nápadu nedožil. Prvý dědic tu tudíž úplně odpadne z dědictví se všemi důsledky“.¹²⁾

Naproti tomu v případech, kdy transmitář dědictví po transmitentovi neodmítne, nastává sukcese v delaci s tím, že se jedná o „dva nápady, dvojí projednání a ovšem i dvojí poplatky. Při skutečné sukcesi v delaci nevzniká tedy nové dědické právo, nýbrž dědické právo vzniklé dědici zemřelému přechází na jeho dědice...“.¹³⁾

Důkladnější odůvodnění tohoto prvního a převládajícího stanoviska podává roku 1956 Č. Svoboda ve stati „Transmise“.¹⁴⁾ Spatřuje podstatu otázky přípustnosti dědické transmise v tom, zda základní subjektivní dědické právo, které podle jeho názoru spočívá v právu odmítnout (resp. přijmout) dědictví, je převoditelné či nikoliv. Dovojuje, že toto dědické právo samo může být předmětem právního poměru dědění, podobně jako jiná majetková práva.

Tím se celý problém zužuje na otázku, zda dědické právo je skutečně právem majetkovým, protože osobní práva jsou nepřevoditelná. Na tuto otázku odpovídá citovaný autor kladně: „Nemůže však být pochyby o tom, že dědické právo v subjektivním slova smyslu, které, jak jsme uvedli, záleží v první řadě v právu dědictví odmítnout nebo neodmítnout, je skutečným právem, a to právem majetkovým, kterým se majetek dědice, v daném případě transmitáře, rozmnožuje. ... V celé páté části občanského zákoníka, jednající o právu dědickém, nenalezneme jedině ustanovení a v charakteristických znacích subjektivního práva dědického nenalezneme jediný rys, který by bránil, aby subjektivní právo dědické nemohlo být podle § 28 o. z. způsobitelným předmětem ne sice všech, ale určitých právních poměrů. Je samozřejmé, že právo plynoucí z dědické posloupnosti nemůže být předmětem nájmu, výpůjčky, smlouvy schovací a řady jiných právních poměrů, ale že může být předmětem dědění, koupě, směny a darování.“¹⁵⁾ Z tohoto poznatku pak Svoboda dovozuje závěr, že: „... transmitentova smrt před odmítnutím nebo přijetím dědictví způsobuje, že toto jeho právo odmítnout nebo přijmout dědictví a nikoliv dědictví samo přejde na transmitáře, takže nabytí dědictví nutno potvrdit nikoliv transmitáři, ale transmitentovi. Jiný výsledek transmise podle nového a transmise podle starého práva není tedy způsobován různou konstrukcí

¹²⁾ R. Holub a kol.: op. cit., str. 71.

¹³⁾ R. Holub a kol.: op. cit., str. 71.

¹⁴⁾ Č. Svoboda: Transmise. Socialistická zákonost 1956, str. 37 a násled.

¹⁵⁾ Č. Svoboda: op. cit., str. 39.

transmise, ale různým okamžikem nabytí dědictví. Na tom, budeme-li této instituci říkat transmise nebo quasitransmise, málo záleží.¹⁶⁾

Toto stanovisko pak převládalo i po přijetí nového občanského zákoníku v roce 1964, převoditelnost dědictvého práva byla v praxi všeobecně uznávána, i když pouze mezi dědici, nikoliv tedy v široké podobě zahrnující koupi nebo darování dědictvého práva, jak navrhoval Č. Svoboda. Např. v příručce Právníckého ústavu ministerstva spravedlnosti, která částečně substituovala komentář k novému občanskému zákoníku, nazvané „Nové občanské právo“ z roku 1965, byla transmise akceptována slovy: „Zemřel-li dědic před vyjádřením, zda dědictví odmítá, přechází jeho dědictvé právo na jeho dědice, tedy i s oprávněním dědictví odmítnout, pokud dědic toto oprávnění měl. Byl-li zemřelý dědic před svou smrtí o svém právu dědictví odmítnout a o následcích odmítnutí již vyrozuměn státním notářstvím, přísluší toto právo jeho dědici.“¹⁷⁾

Zevrubné odůvodnění opačného *druhého stanoviska*, odmítajícího transmise, podal M. Černý ve svém referátu na semináři notářských pracovníků konaném v roce 1965 ve Varvažově. Tento názor odporuje převládajícímu uznání transmise za účinnosti obou posledních občanských zákoníků těmito slovy: „Předpokladem transmissionis hereditatis totiž je, že se delát dožil sice okamžiku delace, nikoliv však i nabytí dědictví. Tomu zde však tak není, neboť okamžik delace s nabytím dědictví spadají časově vjedno (§ 509 o. z. z r. 1950, § 460 o. z. z r. 1964). Podle obou norem netřeba podat přihlášky k dědictví a doručení odevzdací listiny, ale dědic nabývá dědictví ex lege, leč by je později odmítl.“

Jde tudíž o to, přechází-li právo k odmítnutí dědictví na dědice, či jde-li o právo ryze osobní, které je tak úzce spojeno s osobností každého občana, že jeho smrtí zaniká a že na dědice proto nepřechází.

Otázkou vlivu smrti oprávněného na existenci jeho práva se obírá ustanovení § 95 o. z. Poněvadž je toto ustanovení systematicky zařazeno do ustanovení obecných (1–122 o. z.), platí i pro ustanovení upravující vztahy mezi zůstavitelem a dědicem (§§ 460–487 o. z.). Právo k odmítnutí dědictví však v žádném případě nelze ztotožňovat s majetkovými právy, které má na mysli ustanovení § 95 o. z. Odstavec druhý totiž upravuje jen vztahy mezi věřitelem a dlužníkem pro případ věřitelovy smrti. Z tohoto ustanovení nelze proto dovozovat, že právo k odmítnutí dědictví přechází na dědice po dědici předemřelém, protože není označeno jako právo zanikající smrtí zemřelého, jako je tomu u bolestného a náhrady za ztížení společenského uplatnění. Podle své povahy právo k odmítnutí dědictví je ryze osobním právem, poněvadž není právem podle § 95 o. z. Osobní práva občana však zanikají jeho smrtí, pokud v zákoně není výslovně uvedeno, že mohou být uplatněna určitou jinou osobou po smrti oprávněného. Tak je tomu např. podle § 15 o. z., kdy po smrti občana přísluší uplatňovat právo na ochranu osobnosti manželů a dětem, a není-li jich, jeho rodičům.

¹⁶⁾ Č. Svoboda: Transmise. Socialistická zákonost 1956, str. 37 a násl.

¹⁷⁾ Nové občanské právo. Orbis, Praha 1965, str. 623.

... Rovněž učebnice čs. občanského práva,¹⁸⁾ pokládá projev o odmítnutí dědictví za ryze osobní úkon občana.

„...Dále třeba zdůraznit, že zástupce dědicův může toto právo“ (odmítnout dědictví, V. C.) „vykonat jen podle výslovného zmocnění (§ 463 odst. 2 o. z.) a za dědice neznámé a neznámého pobytu jejich opatrovník nemůže učinit prohlášení o odmítnutí dědictví (§ 468 o. z.). Ustanovení § 460 o. z. lépe vyhovuje názor, že právo k odmítnutí dědictví nemůže na dědice přejít. Zemře-li dědic před vyjádřením o odmítnutí či neodmítnutí dědictví — pokud si již jako dědic nepočínal — nemohou již jeho dědici právo dědictví jemu deferované odmítnout, *neboť toto právo jeho smrtí zaniklo*. Dědictví deferované zemřelému se stává součástí jeho majetku a jeho dědici mohou odmítnout již jen dědictví po tomto předemřelém dědici. Odmítnutí se pak vztahuje nejen na dědictví, které získal předemřelý dědic po zůstaviteli, ale i na to, co zůstalo po tomto předemřelém dědici. Předemřelý dědic není tudíž transmitentem a dědic není transmissarem, neboť dědictví po zůstaviteli nabyt jeho předemřelý dědic již delací a dědictví po něm pak nabývá jeho dědic. Nedochází tudíž k přechodu dědického práva předemřelého dědice na jeho dědice a dnešnímu právnímu stavu je transmise dědictví institucí neznámou.“¹⁹⁾

Závěrem přehledu těchto pouze vybraných, ale podle mého názoru reprezentativních ukázek obou hlavních stanovisek pokusím se o jejich shrnutí a vlastní uspořádání argumentů. Vzhledem k omezenému výseku tohoto zkoumání ponechávám záměrně stranou argumenty obou stran z oblasti procesních ustanovení a odkazuji na citovanou literaturu.²⁰⁾

Jednotlivá stanoviska je možno shrnout pomocí následujících grafických modelů. Pro názorné srovnání uvádím i model transmise podle rak. občanského zákoníku z r. 1811 (ABG).

Prvá tabulka znázorňuje přechody dědictví a dědických práv po smrti transmitentově, jehož transmitář neodmítl dědictví ani jménem transmitenta ani svým:

Tab. I.	A. ABG — 1811 (transmise)	B. Svoboda — 1956 (quasitransmise)	C. Černý — 1965 (netransmise)
Zůstavitel	1D	1D	1D
Transmitent	2D p1D	2D p1D	2D p1D
Transmitář	p2D	p2D	p2+1D

1D — první dědictví (po zůstaviteli), 2D — druhé dědictví (po transmitentovi), p1D — právo odmítnout (přijmout) první dědictví, p2D — právo odmítnout (přijmout) druhé dědictví.

¹⁸⁾ Učebnice čs. občanského práva. Orbis, Praha 1965; díl 2, str. 497 (P. Plank).

¹⁹⁾ M. Černý: Transmise dědictví v platném právu. Nepublikovaný rukopis — nástin referátu na semináři ve Varvažově z 5. 12. 1967, str. 7–8 (zapůjčeno prostřednictvím ministerstva spravedlnosti).

²⁰⁾ M. Černý: op. cit., str. 7; Č. Svoboda: op. cit., str. 39 a násled.

Druhá tabulka znázorňuje přechody, při kterých k transmisi nedojde za předpokladu, že transmitář odmítá dědictví jménem transmitenta, resp. v modelu C obě dědictví (která splynula v jeden celek):

Tab. II.	A. ABG — 1811	B. Svoboda — 1956	C. Černý — 1965
Zůstavitel	1D ostatní dědici transmitentovy parentely	1D ostatní dědici transmitentovy dědické skupiny	1D
Transmitent	2D p1D	2D p1D	2D p1D ostatní dědici transmitářovy dědické skupiny
Transmitář	p2D	p2D	p2+1D

Rozdíl mezi transmisí typu A. a B. není v teorii zcela nesporný (viz tabulka I) a hlavně má v praxi velký význam. Kdežto v prvním případě (A.) dědictví přechází přímo na transmitáře a tudíž podléhá jen jednou poplatkům a zdanění, v případě (B.) nejprve přejde na transmitenta (byť fingovaně) a pak na transmitáře, a proto musí být zpoplatněno dvakrát. Kromě toho není jasno a nikdy nebyla jednoznačně vyřešena procesní otázka, zda obě dědictví se mají projednávat společně, či odděleně. Spory v těchto otázkách mají velmi dlouhou tradici, existovaly již za platnosti obč. zákoníku z r. 1811 a přetrvávají dodnes.²¹⁾

Jádro dnešního sporu spatřuji v rozdílnosti názorů obou skupin na dva problémy, které je v tabulce znázorněno jako pojetí B. a C., jejichž odlišné řešení je základem argumentace, která vede k přijímání či odmítání transmise.

První problém spočívá v tom, *zda institut transmise není vyloučen systémem dědění ipso iure*, neboli jinými slovy, je-li možná transmise v dědickém právu, ve kterém se dědictví nabývá smrtí zůstavitele.

Druhý problém, na který se zejména soustředily obě strany v diskusi, záleží v *převoditelnosti* či *nepřevoditelnosti subjektivního dědického práva*, což je spojováno s jeho majetkovou či osobní povahou.

Dříve než přistoupím ke kritickému rozboru obou problémů odděleně, považuji za nezbytné přiznat, že jsem dospěl k závěru o jejich neřešitelnosti metodou, která dosud v diskusi převládala. Snahou všech autorů bylo odvodit odpověď na dané otázky pouze z ustanovení platného práva. Výkladem právních norem je vskutku často možno najít nepřímou odpověď na otázky, které zákon výslovně neřeší. Domnívám se však, že obvyklé

²¹⁾ E. Liška: Transmise podle občanského zákona a její použití v praxi. Praha 1929, České právo, roč. XI, č. 7, 8, 9, str. 57 a násl.

metody interpretační, jako např. extenzivní výklad nebo analogie, mají své hranice a nemohou vždy kusé právo doplnit.

Je tomu tak zejména v případech, kdy z platného práva vyplývají nejméně dvě protichůdné interpretace a chybí i eventuální norma, která by určila hierarchii těchto možných interpretací.

Takovým případem je právě dědická transmise. Domnívám se, že nedostatek výslovné úpravy tohoto institutu nelze nahradit sebeumnějšími interpretačními konstrukcemi, ale je nutno otevřeně přiznat, že se jedná o tzv. „mezeru v zákoně“.

Z tohoto důvodu považuji za nezbytné rozšířit dosavadní diskusi také do roviny de lege ferenda a využít další metody, které se uplatňují i při tvorbě práva. Základní otázky, které nastolily dosavadní rozbor de lege lata, však přitom neztrácejí na významu a musí být i v rámci úvah o eventuální budoucí úpravě či sjednocující judikatuře.

4. PROBLÉM PRVÝ: TRANSMISE A DĚDĚNÍ IPSO IURE

Jak již bylo řečeno, někteří představitelé názorové skupiny odmítající transmissi argumentují tím, že tento institut předpokládá právní úpravu dědění, ve které je odlišen okamžik nápadu dědictví (delace) od okamžiku jeho nabytí (adice). Vycházejí přitom z doslovného výkladu ustanovení § 460 o. z., podle kterého: „Dědictví se nabývá smrtí zůstavitele.“ Toto ustanovení, vzato samo o sobě, vskutku na první pohled transmissi vylučuje: Nabytím dědictví po zůstaviteli splyne majetek transmitentův s tímto dědictvím v jeden celek. Dědické právo k dědictví po zůstaviteli se tak naplňuje a zaniká — nemůže tudíž přejít na transmitáře...

S tímto zdánlivě logickým způsobem uvažování nelze souhlasit. Ustanovení § 460 má totiž zčásti fiktivní povahu. Uvedeme-li ho při výkladu do širších souvislostí s ostatními ustanoveními, např. § 463, který upravuje odmítnutí dědictví, pak je patrné, že § 460 určuje *okamžik nabytí dědictví* k okamžiku smrti zůstavitele, ve skutečnosti však nevylučuje možnost toto dědictví odmítnout. Jinými slovy z toho, že v případech, kdy nedojde k odmítnutí dědictví, zákon finguje okamžik nabytí takového dědictví ex tunc k okamžiku smrti zůstavitele, nelze dovozovat, že k nabytí dědictví musí dojít vždy.

Zákonodárce tím, že zvolil z možných konstrukcí úpravy přechodu dědění tu, která je nejjednodušší, totiž takovou, ve které se dědictví nabývá bezprostředně smrtí zůstavitele, vyloučil řadu problémů, které vyplývají z konstrukcí určujících přechod dědění zprostředkovaně. Z hlediska efektivnosti má platná úprava četné přednosti před komplikovanými konstrukcemi zprostředkujícími, jakou je např. ležící pozůstalost (ABG — 1811, Italský obč. zákoník — 1942) nebo dočasný převádějící správce dědictví (The Inheritance Act — 1938, The Intestates Estates Act — 1952). Bezprostřední nabývání dědictví je ostatně zakotveno ve všech právních rádech evropských socialistických zemí i v mnohých občanských zákonících bur-

žozních (Code civil — 1807, BGB — 1900). To však neznamená, že tato jednodušší a efektivnější úprava nemá též fiktivní aspekt.

Ačkoliv to není výslovně stanoveno (na rozdíl od občanského zákoníku z r. 1950 v § 524), na odmítnuvšího dědice se hledí jako by neexistoval, což je jistě v rozporu s reálnou skutečností. Tento rozpor, který je podstatou a charakteristickým znakem každé právní fikce, vyplývá z popsaného zjednodušení právní úpravy. Na rozdíl od jiných autorů²²⁾ nejsem proti využívání právních fikcí v socialistickém právu, považuji je za užitečný prostředek právní techniky a ekonomizace myšlení, požaduji však, aby jejich užití bylo vždy otevřeně deklarováno, což má, jak bylo naznačeno, význam zejména při interpretaci právních norem.

Ustanovení fiktivního charakteru totiž neobsahují vlastní materiální cíle zákonodárné úpravy. Jejich bezprostřední cíl je formální, spočívá ve zjednodušení a organizování právní regulace, ve zvýšení její efektivnosti. Není proto možné taková ustanovení samostatně interpretovat teleologicky, cíle úpravy je nutno vysledovat v ostatních normách souvisejících a hlavně, což platí ostatně pro všechny způsoby výkladu, právní řád je nutno pojímat jako celek, jako vnitřně souladný systém. Jinými slovy, právní fikce jsou z tohoto hlediska cizorodým prvkem v systému a jejich pouze instrumentální charakter je třeba mít na zřeteli při všech myšlenkových operacích.

V tomto smyslu ustanovení o nabývání dědictví (§ 460 o. z.) je nutno vykládat v souvislosti s ustanoveními o jeho odmítnutí (§§ 463—468 o. z.). Cílem této úpravy je zajistit co nejednodušší přechod dědictví s tím, že dědici musí být vždy ponechána možnost dědictví odmítnout.

Tento projev vůle osoby povolané k dědictví o tom, zda se dědicem stát chce či nikoliv, je v různých podobách obsažen ve všech moderních právních rádech. Může spočívat buď v určitém aktivním, někdy i formalizovaném volním projevu, nebo pouze v určitém kvalifikovaném chování nebo i v prosté pasivní nečinnosti po určitou dobu a tyto formy přijetí, resp. odmítnutí jsou často ponechávány jako alternativa. Některé právní řády předpokládají přijetí, jiné odmítnutí, všechny však vycházejí ze zásady, že nikdo nemůže být nucen k dědění proti své vůli. Tento Tilschem formulovaný „princip volnosti dědicovy u přijetí dědictví“ odlišuje moderní²³⁾ dědickoprávní soustavy od soustav starších, kde se dědictví nabývalo nuceně, nezávisle na vůli dědicově (např. ve starém právu slovanském).²⁴⁾

Že československé platné právo nenáleží mezi řády s nuceným nabýváním dědictví, alespoň v zásadním smyslu, považuji za skutečnost evidentní a nebudu ji prokazovat. V tomto světle je pak ale nutno odmítnout shora uvedenou argumentaci odpůrců transmise, kteří dovozují, že dědická suk-

²²⁾ V. Steiner: O fikci v právu. Právník č. 12, 1969, str. 923.

²³⁾ E. Tilsch: Dědické právo rakouské ze stanoviska srovnávací vědy právní. Praha 1905, str. 33.

²⁴⁾ H. Jireček: Slovanské právo, Praha 1863, str. 156 a násl.; K. Kadlec: Rodinný nedíl čili záduha, 1898; Wocel: O staročeském dědickém právu. Praha 1861, str. 477 a násl.

cese se smrtí transmitenta uzavírá, neboli že v případech, kdy dědic neodmítl dědictví, protože zemřel, je nutno mít zato, že toto dědictví přijal.

Podle mého názoru v těchto případech se jedná o dědickou posloupnost, kterou můžeme označit jako „pootevřenou“. Předčasně zemřelý dědic-transmitent nemohl projevit svou vůli, zda dědictví odmítá či přijímá, a tento stav nelze řešit další (výkladou) fikcí, podle které je třeba mít za to, že dědictví přijal. Na druhé straně samozřejmě nelze konstruovat ani fikci opačnou, podle které je třeba mít za to, že dědictví odmítl. Vyloučili bychom tak volní prvek dědicův z dědické sukcese a zařadili naše právo do historicky zaniklé skupiny právních řádů s nuceným nabýváním dědictví.

Nově zavedený vysvětlující pojem „pootevřené dědické sukcese“ se pokusím osvětlit ještě jednou, z poněkud odlišného hlediska, s využitím pojmové aparatury teorie právních skutečností. Každou dědickou posloupnost je možno nazírat jako „soustavu právních skutečností“.

[Jako „soustavu právních skutečností“ zde označuji tzv. „nesamostatné právní skutečnosti“, což je termín dosud v nauce užívaný.²⁵⁾ Tento zavedený termín nahrazuji novým, protože ho nepovažuji za výstižný. Vznikl totiž při klasifikaci právních skutečností, které jednotlivě nemohou způsobit vznik, změnu či zánik právního vztahu — k tomu jich musí být několik. Termín „nesamostatné skutečnosti“ nepostihuje to, že tvoří uzavřenou skupinu vnitřně souvisejících právních skutečností, neboli „soustavu právních skutečností“, určenou právě vztahem, jehož vznik, změnu či zánik způsobují. Kromě toho samostatnost či nesamostatnost není stálou vlastností určitých skutečností, ale skutečnosti samostatné mohou někdy vstupovat do soustav a tak se vlastně změnit v nesamostatné, stejně jako určité nesamostatné skutečnosti mohou na jiné právní vztahy působit samostatně. V neposlední řadě navržený pojem „soustava právních skutečností“ lépe koresponduje terminologii v ostatních jazycích, např. „juridieskij sostav“ nebo „the chain of legal facts“. Obdobný starší český termín „skutková podstata“²⁶⁾ byl v novější literatuře převzat do terminologie trestního práva, kde se ustálil s užším a specifickým obsahem, takže v ostatních odvětvích a hlavně v obecné teorii je nepoužitelný.]

V československém dědickém právu stejně jako ve všech právních řádech socialistických zemí tuto soustavu tvoří tyto základní právní skutečnosti:

1. závěť nebo alternativně zákonem určený příbuzenský či obdobný vztah (tzv. dědický titul);
2. smrt zůstavitele;
3. právní jednání dědiců směřující k odmítnutí, resp. přijetí dědictví;
4. eventuální vypořádání dědictví.

Takto uspořádaný řetězec vystihuje pouze časovou posloupnost jejich vzniku, nikoliv jejich působení. Z hlediska vzniku jednotlivých právních skutečností jde totiž o soustavu právních skutečností sukcesivních (skutečnosti vznikají postupně v určeném pořadí), kdežto z hlediska jejich působení (neboli účinnosti) jde o soustavu simultánní (jednotlivé skuteč-

²⁵⁾ Knapp, Luby a kol.: Československé občanské právo. Praha 1974, sv. 1, str. 111.

²⁶⁾ Š. Luby: Základy všeobecného práva súkromného. Bratislava 1974, str. 67.

nosti působí zároveň). Toto simultánní působení uvedených skutečností je však zákonnou fikcí, je a musí být v rozporu s realitou, neboť fakticky pouze druhý článek — smrt zůstavitele působí zároveň se svým vznikem. Právní skutečnosti tvořící první článek řetězce — tzv. právní titul, musí fakticky vzniknout před smrtí zůstavitele, a třetí článek řetězce — jednání dědice směřující k odmítnutí, resp. přijetí dědictví může ve skutečnosti reálného života nastat až po této smrti. Časový interval mezi vznikem a působením uvedených právních skutečností je překonáván za pomoci legislativní techniky tak, že okamžik jejich působení je fingovaně přiřazován k okamžiku vzniku kardinální právní skutečnosti každé dědické posloupnosti, k okamžiku smrti zůstavitele. Nastane-li pak v realitě taková situace, která vylučuje působení třetí právní skutečnosti — jednání dědice směřující k odmítnutí či přijetí dědictví, pak ji nelze řešit další fikcí (tentokrát již pouze interpretační), kterou se nahradí skutečné odmítnutí či přijetí, ale je nutno otevřeně přiznat, že prostě k přijetí či odmítnutí nedošlo a tudíž posloupnost je neukončena, neboli zůstává „pootevřenou dědickou sukcesí“. Netřeba dodávat, že popsanou situaci v realitě, vylučující působení třetího článku, je právě základní situace tvořící podmínku pro transmissi, která je vlastním předmětem našeho zkoumání, a že smrt zajistě zabraňuje transmitentovi v jakémkoli jednání.

Na druhé straně pomocný a výkladový pojem „pootevřená dědická sukcese“ nelze chápat tak, že dědictví v případě smrti transmitenta a jeho přijetí transmitárem na transmitenta nepřejde, že přechází přímo na transmitáře. To by skutečně bylo v rozporu s ustanovením § 460 o. z. o přechodu dědictví smrtí zůstavitele. I když toto ustanovení má zčásti fiktivní charakter, je součástí zákona a musí být dodrženo. V tom je právě rozdíl mezi klasickou transmisí podle ABG (viz tabulku I, model A.) a transmisí v právních rádech, kde se dědictví nabývá okamžikem smrti zůstavitele (viz tabulka I, model B.). V druhém případě (B.) na transmitáře přechází pouze právo dědictví odmítnout a jen v tom smyslu zůstává sukcese „pootevřenou“. K jejímu „uzavření“ dojde eventuálním neodmítnutím dědictví, a to pak musí působit ex tunc v okamžiku smrti původního zůstavitele, v duchu ustanovení § 460, kdy dědictví připadne transmitentovi a splyne s jeho původním majetkem. V tomto smyslu je tedy model (B.) určitým kompromisem mezi (A.) a (C.), neboť obsahuje prvky obou.

Na tomto místě je možno shrnout úvahy o prvé základní otázce takto: Domnívám se, že transmise (resp. quasitransmise) je možná i v právních rádech s děděním ipso iure, tedy i v československém právu. Tento institut je pouze zdánlivě v rozporu s ustanovením o nabývání dědictví smrtí zůstavitelovou, stejně jako zdánlivě je s ním v rozporu institut odmítnutí dědictví. Navíc v souladu s účelem ustanovení o odmítání dědictví je institut dědické transmise žádoucí a potřebný. To, že v československém právním řádu není výslovně zakotven, neznamena, že je v rozporu s jeho ustanoveními i cíli, ale jak se domnívám, pouhým opomenutím zákonodárce, vyplývajícím ze snahy o maximální zestručnění a zjednodušení zákona.

Pro tyto závěry ostatně svědčí nepřímo i poznatky získané srovnáváním právních úprav této problematiky v ostatních socialistických státech. Uvádím je záměrně až na závěr úvah o prvním problému jednak proto, abych neporušil vlastní argumentaci, a jednak proto, že jsem si vědom pouze relativního významu komparatistických argumentů při řešení otázek platného práva. Přes tyto výhrady závěry rozhledu po právní úpravě zkoumané problematiky (viz exkurs) svědčí o jednoznačné slučitelnosti nabývání dědictví ipso iure s dědickou transmisí. Ve všech právních řádech evropských socialistických zemí je zakotveno nabývání dědictví ipso iure a zároveň ve všech s výjimkou československého a maďarského je výslovně a zevrubně dědická transmise upravena.

Podobně je možno argumentovat i poznatky získanými při zkoumání vývoje právní úpravy na území ČSSR (viz kapitola 2.). Kdežto rakouská úprava zahrnovala institut ležící pozůstalosti zároveň s transmisí, podle uherského práva se nabývalo dědictví ipso iure, avšak transmise byla uplatňována také.

Exkurs

A) Rozhled po cizích právních řádech

Právní úpravu dědické transmise v platných právních řádech ostatních evropských socialistických států je třeba, podle našeho názoru, srovnávat zároveň s úpravou ostatních souvisejících ustanovení. Jde především o ustanovení, která se týkají úpravy okamžiku přechodu dědictví na dědice, a dále o ustanovení, která upravují odmítnutí resp. přijetí dědictví dědicem.

Okamžik nabytí dědictví je stanoven ve všech těchto právních řádech shodně s právem československým — dědictví se nabývá okamžikem smrti zůstavitele.

Ve všech právech je také stanovena lhůta k odmítnutí resp. převzetí dědictví, i když konkrétní forma je konstruována rozličně.

Skutečnost, že v některých právech je možno přijmout dědictví s výhradou inventáře a jinde nikoliv, je pro naše úvahy nerozhodná.

Za nejdůležitější poznatek vyplývající z přiloženého přehledu relevantních zákonných ustanovení považuji to, že všechny právní řády evropských socialistických zemí s výjimkou maďarského obč. zákoníku dědickou transmisí výslovně upravují.

B) OZ RSFSR z roku 1964

Článek 548. Přechod práva k převzetí dědictví.

Jestliže dědic, který je povolán k dědění ze zákona nebo ze závěti, zemře po nápadu dědictví, aniž by byl schopen toto v určené lhůtě přijmout (článek 546), právo k přijetí jeho příslušného dědického podílu přechází na jeho dědice.

Toto právo zemřelého dědice může být uskutečněno jeho dědici podle

obecných zásad během zbývajících částí lhůty určené k přijetí dědictví. Je-li zbytek lhůty kratší než tři měsíce, potom se prodlužuje na tři měsíce.

C) Polská lidová republika — občanský zákoník z r. 1965

v čl. 1017 je upravena transmise podobně jako v právu sovětském.

Jestliže dědic (transmitent) zemře před uplynutím 6měsíční lhůty, předpokládané v čl. 1015 § 1 k. c., aniž by učinil projev přihlédnutí či odmítnutí dědictví, takový projev může být učiněn jeho dědici (transmitenty). V takovém případě lhůta k tomuto projevu co do dědictví po pův. zůstaviteli nemůže skončit pro transmitenta dříve, než lhůta k projevu o dědictví po transmitentovi.

D) Německá demokratická republika — občanský zákoník z r. 1975

Přijetí a odmítnutí dědictví

§ 402

1. Dědic je oprávněn ve lhůtě 2 měsíců odmítnout dědictví. Pro dědice, který má bydliště mimo území NDR, prodlužuje se tato lhůta na 6 měsíců. Dědic nemůže dědictví odmítnout, jestliže už ho přijal.

2. Dědictví je považováno za přijaté, jestliže uběhla lhůta pro přijetí. Za přijetí se považuje i faktické nakládání s dědictvím.

3. Dědictví nemůže být přijato ani odmítnuto s podmínkou nebo určením. Stejně tak není přípustné přijetí nebo odmítnutí části dědictví nebo jednotlivých předmětů z pozůstalosti.

4. Stát jako dědic ze zákona nemůže dědictví odmítnout.

§ 403

Ohlášení odmítnutí

1. Lhůta k odmítnutí začíná dnem, kdy dědicovi byl oznámen nápad dědictví. Jestliže byl dědic určen testamentem, nemůže lhůta začít před otevřením testamentu.

2. Odmítnutí dědictví může být učiněno před kterýmkoliv státním notářstvím — potřebuje notářské ověření.

3. Právo dědice odmítnout dědictví se dědí.

§ 404

Právní následky odmítnutí

Bylo-li dědictví odmítnuto, hledí se na dědictví pro odmítnuvšího, jako by nevzniklo. Na místo odmítnuvšího dědice, pokud nebyl ustanoven náhradní dědic, nastupují ti dědicové, kteří by byli povoláni, kdyby odmítnuvší v okamžiku nápadu dědictví již nežil.

E) Maďarská lidová republika — obč. zák. z r. 1959

§ 598 Smrtí člověka jeho dědictví přechází jako celek na dědice (dědění).

§ 673 (1) Dědictví napadá smrtí zůstavitele.

(2) Dědic nabývá dědictví nebo příslušnou část dědictví nebo určitou věc z dědictví (dědický podíl) — bez přijetí či jakéhokoliv jiného právního jednání — okamžikem nápadu dědictví.

§ 674 (1) Dědic má právo projevit po nápadu dědictví, že toto nepřijímá. Toto právo nenáleží státu jakožto dědici ze zákona.

§ 675 (1) Jestliže dědic, po nápadu dědictví, se zřekne práva k nepřijetí dědictví výslovně či mlčky, nemá později právo k projevu o nepřijetí.

(2) Zřeknutí se práva k nepřijetí dědictví nastává projevem před příslušným státním notářstvím v dané dědické věci.

(3) Za zřeknutí se práva k nepřijetí dědictví se považuje převzetí držby dědictví nebo jiné jednání vztahující se k dědictví za takových okolností, ze kterých vyplývá nepochybný úmysl dědice směřující k přijetí dědictví. Za zřeknutí se považuje i takové jednání dědice, kterým projeví vůli k nepřijetí dědictví ve lhůtě stanovené státním notářstvím na návrh kterékoliv zainteresované osoby.

**F) Bulharská lidová republika — zákon o dědění
z r. 1949**

čl. 48 Dědictví se nabývá okamžikem jeho přijetí.

Přijetí působí k okamžiku nápadu dědictví.

čl. 49 Přijetí je možno učinit:

- a) písemným prohlášením příslušnému lid. soudu do zvláštní knihy;
- b) gestie pro herede;
- c) přijetím s výhradou inventáře.

čl. 50 Právo k přijetí dědictví prekluduje po pěti letech od nápadu dědictví.

čl. 51 Na návrh zainteresované osoby lid. soudce určí dědici lhůtu k přijetí či odmítnutí dědictví.

Když se dědic ve lhůtě nevyjádří, ztrácí právo k přijetí dědictví.

čl. 57 Jestliže dědic zemře před přijetím nebo odmítnutím dědictví, každý z jeho dědiců může toto dědictví přijmout pouze tehdy, jestliže přijme dědictví po svém zůstaviteli. Může však odmítnout toto dědictví, i když přijme dědictví po svém zůstaviteli.

**G) Federativní lidová republika Jugoslávie —
zákon o dědění z r. 1955**

Přechod dědictví na dědice

čl. 135 Dědictví po zemřelé osobě přechází ze zákona na její dědice v okamžiku její smrti.

Odmítnutí dědictví.

čl. 136 Dědic může do ukončení převodu dědictví toto odmítnout prohlášením před soudem...

čl. 137 Jestliže dědic zemře před ukončením dědického převodu, aniž by odmítl dědictví, právo k odmítnutí dědictví přechází na jeho dědice.

H) Rumunská lidová republika — obč. zákon z r. 1865 se změnami

čl. 651 Dědictví napadá okamžikem smrti.

čl. 685 Dědictví může být přijato prostě a bezpodmínečně anebo s výhradou inventáře.

čl. 686 Nikdo není povinen přijmout dědictví, které mu připadlo.

čl. 688 Přijetí dědictví působí ke dni nápadu dědictví.

čl. 689 Přijetí dědictví může být výslovné nebo mlčky.

čl. 692 Jestliže ten, komu napadá dědictví, zemře, aniž by se dědictví zřekl nebo ho výslovně či mlčky přijal, pak jeho dědici mají právo přijetí nebo odmítnutí dědictví.

5. PROBLÉM DRUHÝ — POVAHA SUBJEKTIVNÍHO DĚDICKÉHO PRÁVA

Jak bylo naznačeno v kapitole, podávající přehled názorů na dědickou transmissi, hlavní argument odpůrců tohoto institutu spočívá v tvrzení, že právo k odmítnutí resp. přijetí dědictví je právem osobním, a tudíž nepřevoditelným. Naproti tomu zastánci transmise poukazují na to, že subjektivní právo dědické má majetkovou povahu.

Protože v platném hmotném právu není ani tato otázka řešena, hledají odpůrci transmise odůvodnění v důvodových zprávách, komentářích a příručkách k občanskému zákoníku a občanskému soudnímu řádu, občas i z období platnosti obč. zákoníku z roku 1950.²⁷⁾²⁸⁾ Pozoruhodné přitom je, že se závěry obsaženými v těchto elaborátech, mimochodem často vyslovených v jiných souvislostech, nakládají jako s platným právem.

Domnívám se, že takováto právní dogmatika neboli pozitivní výklad mimo prameny práva nemůže vést k vyřešení dané otázky, která má zásadní teoretickou povahu. Na druhé straně ani argumentace zastánců transmise, která vychází z toho, že neexistuje-li v platném právu ustanovení o tom, že dědické právo je právem osobním, je nutno považovat toto subjektivní právo za právo majetkové a tudíž převoditelné,²⁹⁾ není příliš přesvědčivé.

Abychom zjistili, jaká je povaha subjektivního dědického práva, musíme

²⁷⁾ R. B é b r: Dědické právo osob, jichž majetek byl zajištěn podle § 347 a 348 tr. ř. nebo jichž majetek propadl podle § 51 tr. zák. Soc. soudnictví č. 11/66, str. 529 až 533.

²⁸⁾ R. B é b r: Odmítnutí dědictví v cizině ve vztahu k devizovým předpisům. Soc. zákonost č. 8/1967, str. 486—489.

²⁹⁾ Č. S v o b o d a: Transmise. Soc. zákonost č. 1/1956, str. 37—41.

se důkladněji zabývat tříděním subjektivních občanských práv na *práva osobní a majetková*. Přestože tato klasifikace patří k nejzákladnějším v nauce občanského práva, a dokonce je využívána k vymezení předmětu tohoto oboru, nebylo dosud dosaženo úplné názorové jednoty na to, co je diferenciačním kritériem odlišujícím osobní a majetková práva.

Domnívám se, že spíše než o klasifikaci bylo by na místě hovořit v tomto případě o typizaci, podobně jako je tomu např. v právní vědě při třídění jednotlivých právních odvětví. Hranice mezi majetkovými a osobními právy je např. v případě tzv. smíšených osobně majetkových práv nejasná a neostrá, některá převážně osobní práva mají i majetkový aspekt a naopak. Na druhé straně však většina subjektivních občanských práv má vyhraněný majetkový či osobní charakter.

V zásadě platí v nauce shoda o tom, že dělení na osobní a majetková subjektivní práva odpovídá dělení společenských vztahů, právními normami upravovaných. Jedná-li se o vztah majetkový, podmíněný ekonomickým zájmem oprávněného, pak i odpovídající právní vztah a tedy i subjektivní práva, která tvoří jeho obsah, mají majetkovou povahu.³⁰⁾

„Majetkové vztahy z hlediska jejich sociálně ekonomické podstaty jsou historicky podmíněnou ekonomickou formou společenskovo-výrobní činností lidí spojenou s výrobou a rozdělováním materiálních statků.“³¹⁾ „... v majetkových vztazích se uplatňuje ekonomická hodnota v důsledku spojení s výrobními prostředky nebo spotřebními předměty, nebo také s jinými výsledky tvůrčí lidské činnosti.“³²⁾

Naproti tomu osobní (tj. nemajetková) práva neobsahují ekonomický prvek, jejich smyslem je ochrana a regulace nemajetkových zájmů občanů (resp. organizací).³³⁾ Patří sem především tzv. všeobecná osobnostní práva, která chrání „všeobecné osobnostní (nehmotné) hodnoty fyzických osob, jako je tělesná integrita, osobní svoboda, čest a důstojnost, jméno, podoba, slovní projevy, jakož i osobní soukromí“.³⁴⁾ Od těchto jsou odlišována tzv. zvláštní osobní práva vznikající na základě určitých rodinně právních skutečností, jako je rodičovství, manželství, osvojení atp., nazývaná osobní rodinná práva.³⁵⁾

Dále sem náležejí tzv. práva k výsledkům činnosti, zejména subjektivní právo autorské a vynálezecké, právo k objevu, právo k zlepšovacím návrhům a právo k chráněným vzorům. Tato práva jako celek mají osobnostně-právní základ, v jednotlivých oprávněních se však v různé míře projevují i majetkoprávní prvky.³⁶⁾ Proto někteří autoři užívají termín „osobně ma-

³⁰⁾ S. Grzybowski: Prawo cywilne. PWN, Warszawa 1974, str. 101.

³¹⁾ Sovětskoje graždanskoje pravo, díl I. Moskva 1972, str. 8.

³²⁾ Sovětskoje graždanskoje pravo, díl I. Leningrad 1971, str. 5.

³³⁾ Graždanskoje pravo. Moskva 1969, str. 90.

³⁴⁾ K. Knapp, J. Švestka: Ochrana osobnosti v čs. občanském právu. Orbis, Praha 1969, str. 68, 76.

³⁵⁾ K. Knapp, J. Švestka: Ochrana osobnosti v čs. občanském právu. Orbis, Praha 1969, str. 68, 76.

³⁶⁾ K. Knapp: Socialistická osobnostněprávní teorie autorského práva. Aktuální otázky práva autorského, Praha 1976, str. 27.

jetková práva“, prosazovaný zejména v pracích Lubyho.³⁷⁾ Jiní autoři užívají termíny jako „práva k nehmotným statkům“ nebo „osobní nemajetková práva“ či „immateriální práva“ apod. Problematika vnitřního členění osobních práv, jakož i s ní spojené otázky terminologické, nejsou však předmětem tohoto zkoumání, jde pouze o to odlišit práva majetková od osobních.

Z předcházejících ukázek rozlišování osobních a majetkových práv je možno učinit tyto závěry: zásadní rozdíl mezi majetkovými a osobními právy spočívá v předmětu jejich úpravy, kdežto práva majetková se týkají materiálních statků, sloužících výrobě a spotřebě, mají tudíž určitý ekonomický obsah; osobní práva se týkají morálních hodnot lidské osobnosti a jejich tvůrčích projevů, jsou úzce spjata s osobností fyzické osoby.

V tomto smyslu je pak subjektivní dědické právo typickým právem majetkovým, neboť jeho předmětem jsou majetková práva převáděná ze zůstavitele na dědice. Naopak práva osobní nejsou nikdy součástí dědictví, resp. pozůstalosti.

To, že předmětem (nepřímým) subjektivního dědického práva jsou vždy pouze práva a nikoliv věci, jako je tomu u jiných majetkových práv, např. práva vlastnického, mu nikterak neubírá na majetkové povaze.

Majetkové povaze dědického práva nasvědčuje i samotný název sedmé části občanského zákoníku: „Dědění majetku v osobním vlastnictví.“ Občanský zákoník v § 118 výslovně uvádí, že: „předmětem občanskoprávních vztahů jsou věci a práva, pokud to jejich povaha připouští.“

V nauce občanského práva je možno nalézt práce, jejichž autoři, byť i v jiných souvislostech, vyslovují obdobný názor jako je ten, ke kterému jsem dospěl v předcházejících úvahách. Tak např. v československé literatuře Knapp a Švestka při odlišování osobních a majetkových práv podávají klasifikaci práv majetkových, do které kromě práv věcných a závazkových zahrnují i právo dědické.³⁸⁾ V sovětské literatuře tento názor zcela převládá, přímo ho vyslovuje např. Nikitjuk³⁹⁾ nebo Dronikov⁴⁰⁾ v nejnovějších monografiích o dědickém právu a implicitně je obsažen v řadě učebnic.

Přesto považuji za nezbytné, abych dodržel formálně logické zásady správné diskuse, zabývat se v dalším všemi argumenty zastánců opačného názoru a pokusit se je vyvrátit. Také při této „negativní protiargumentaci“, kterou začínám až po zaujetí vlastního stanoviska, považuji za nezbytné zabývat se i názory na povahu subjektivního dědického práva vyslovenými i při zkoumáních jiných otázek, než je dědická transmise.

³⁷⁾ Š. Luby: Společná teoretická a praktická problematika osobno-majetkových práv. Osobnomajetková práva. Bratislava 1968, str. 13 a násl. a v jiných pracích.

³⁸⁾ K. Knapp, J. Švestka: Ochrana osobnosti v čs. občanském právu. Orbis, Praha 1969, str. 69.

³⁹⁾ Nikitjuk: Nasledstvennoje pravo i nasledstvennyj process. Kišiněv 1973, str. 193.

⁴⁰⁾ K. Dronikov: Nasledstvennoje pravo Ukrajinskoj SSR. Kijev 1974, str. 132.

Kromě zmíněných autorů, odpůrců dědické transmise (např. Černý),⁴¹⁾ názor, podle kterého subjektivní dědické právo patří mezi práva osobní, nejpregnantněji formuloval R. Bébr v článcích: „Odmítnutí dědictví v cizině ve vztahu k devizovým předpisům“⁴²⁾ a „Dědické právo osob, jichž majetek propadl podle § 51 tr. zák.“⁴³⁾

Prvým argumentem, ze kterého jmenovaný autor vychází, je konstatování důvodové zprávy k § 517 — 521 obč. zák. z roku 1950, podle kterého „odmítnutí dědictví je úkonem ryze osobním“. Stejně tvrzení obsahuje komentář „Právo dědické“, Orbis, Praha 1957, na str. 66: „Odmítnutí dědictví je čistě osobním úkonem dědice.“ Také příručka „Nové občanské právo“, Orbis, Praha 1965, na str. 622 uvádí: „prohlášení o odmítnutí dědictví je osobním úkonem dědice...“ a obdobné výroky je možno nalézt v některých učebnicích. Tento argument přebírá též Černý v citovaném referátu.

Ponecháme-li stranou skutečnost, že všechny citované práce nejsou prameny práva a že se tedy jedná o pouhá nezdůvodněná doktrinální tvrzení, nelze přehlédnout, že autor se zde dopouští záměny pojmů „úkon“ a „právo“, které mlčky ztotožňuje. „Právní úkon“ jakožto subjektivní právní skutečnost neboli právní jednání, které je v souladu s právem a způsobuje vznik, změnu či zánik právního vztahu, je zajisté něco jiného než „subjektivní právo“, které je prvkem právního vztahu. Z tohoto důvodu považuji tento argument za nedostatečný a nebudu se dále zabývat ani tím, zda skutečně jde či nejde v tomto případě o ryze osobní úkon, jak to činí např. Svoboda.⁴⁴⁾

Druhým argumentem je citát z komentáře k občanskému soudnímu řádu z roku 1950 (Orbis 1960, díl III, str. 555): „Dědické právo dlužníkově rovněž není majetkovým právem ve smyslu § 549, a to ani dědické právo neopominutelného dědice (§ 559 obč. zák.). Tento jeho projev je ryze osobním právem dědice, jak je patrné z § 521 odst. 2 obč. zák. Proto nelze považovat dědické právo ani za zcizitelné, ani jeho výkon za přenositelný na jinou osobu...“

Přestože mezitím vyšel nový občanský zákoník z roku 1964 a nový komentář k novému občanskému soudnímu řádu (Orbis, Praha 1970, str. 469), nedošlo v obsahu platných předpisů ani komentáře v dané otázce k podstatným změnám, budu proto dále čerpat argumenty z nového komentáře a nových ustanovení.

Také zde se autor dopouští záměny obsahově rozdílných pojmů „jiné majetkové právo ve smyslu § 320 (resp. § 549) o. s. ř.“ a „majetkové právo v obecném smyslu“ jakožto kontradikce pojmu osobní právo.

⁴¹⁾ M. Černý: op. cit.

⁴²⁾ R. Bébr: Odmítnutí dědictví v cizině ve vztahu k devizovým předpisům. Soc. zákonost č. 8/67, str. 486 a násl.

⁴³⁾ R. Bébr: Dědické právo osob, jichž majetek byl zajištěn podle § 347 a 348 tr. ř., nebo jichž majetek propadl podle § 51 tr. zák. Socialistické soudnictví č. 11/66, str. 529 a násl.

⁴⁴⁾ Č. Svoboda: cit. dílo, str. 38—39.

Jiná majetková práva ve smyslu § 320 o. s. ř. jsou ta, která nejsou vyloučena z výkonu rozhodnutí neboli jsou postižitelná exekucí, avšak odlišně než ostatní majetková práva. Přes tuto svoji vlastnost, která je přibližuje právům osobním, zůstávají nicméně právy majetkovými v obecném smyslu.

V pozadí této nepřesnosti je, jak se domnívám, další zjednodušení, které se objevuje u všech citovaných odpůrců transmise. Spočívá ve ztotožňování duality práv osobních a majetkových s dělením subjektivních práv na *práva převoditelná a nepřevoditelná* neboli nezcizitelná. Také zde se jedná o různá dělení na základě odlišných kritérií. I když se obě dělení částečně překrývají v tom smyslu, že všechna osobní práva jsou vskutku nepřevoditelná, neplatí naopak, že všechna majetková práva jsou vždy převoditelná. Odpůrci transmise ve snaze prokázat, že dědické právo je právem osobním a tudíž nepřevoditelným, dovozují opačným postupem jeho osobní povahu z jeho nepřevoditelnosti, přitom však zapomínají, že i mnohá práva majetková mohou být více či méně nepřevoditelná, podle jejich povahy.

Navíc pojem nepřevoditelnosti má v této souvislosti relativní, proporcionální charakter. Některá subjektivní práva jsou zcela nepřevoditelná, např. všeobecná osobnostní práva; jiná jsou převoditelná pouze pro případ smrti, např. autorské právo; další skupinu by mohla tvořit práva majetková, která jsou spjata s osobou dlužníka nebo věřitele a tudíž nepřecházejí na dědice (§ 950 o. z.); a konečně mnohá subjektivní práva mohou přecházet jen určitými v zákoně stanovenými způsoby, např. právo osobního užívání bytu ve státním domě výměnou, nebo podle § 179 o. z. Podle mého názoru pojem nepřevoditelnosti má přesný význam jen v prvním příkladmo uvedeném smyslu a jen takto by měl být užíván. V tomto světle pak nemůže obstát ani druhý argument, neboť jeho zastánci částečné nepřevoditelnosti v některých případech dovozují nepřevoditelnost úplnou.

Také *třetí argument* má podobnou provenienci. Uvádí ho pouze Černý,⁴⁵⁾ který píše: „Otázkou vlivu smrti oprávněného na existenci jeho práva se obírá ustanovení § 95 o. z. Poněvadž je toto ustanovení systematicky zařazeno do ustanovení obecných (§§ 1–122 o. z.), platí i pro ustanovení upravující vztahy mezi zůstavitelem a dědicem (§§ 460–487 o. z.). Právo k odmítnutí dědictví však v žádném případě nelze ztotožňovat s majetkovými právy, která má na mysli ust. § 95 o. z. Odstavec druhý totiž upravuje jen vztahy mezi věřitelem a dlužníkem pro případ věřitelovy smrti. Z tohoto ustanovení nelze proto dovozovat, že právo odmítnutí dědictví přechází na dědice po dědici předemřelém, protože není označeno jako právo zanikající smrtí zemřelého, jako je tomu u bolestného a náhrady za ztížení společenského uplatnění.“ Až potud lze s uvedeným citátem souhlasit, nesdílím však závěr, který z něho autor vyvozuje, když v další větě uvádí: „Podle své povahy právo k odmítnutí dědictví je ryze osobním

⁴⁵⁾ M. Černý: cit. dílo, str. 6–7.

právem dědicovým, poněvadž není právem podle § 95 o. z.“ Také zde musím opakovat své „non sequitur“, neboť z toho, že dědické právo není právem podle § 95 o. z., nevyplývá, že je právem ryze osobním, nejedná se zde o dva pojmy, které by se vyčerpávajícím způsobem vylučovaly (disjunktivní třídy), ale o dvě z několika alternativ.

Pro úplnost je třeba, abych se v závěru této negativní argumentace zabýval ještě zcela ojedinělým a pozoruhodným názorem, který, ačkoliv vychází z toho, že subjektivní dědické právo je právem osobním, zároveň zastává dědickou transmissi s tím, že právě osobní povaha dědického práva transmissi odůvodňuje.

Tento názor vyslovil R. Bébr⁴⁶⁾ v souvislosti s odůvodňováním osobní povahy dědického práva, které bylo zevrubně rozebráno výše.

Tento autor uvádí, že: „Transmise je odůvodněna v teorii a praxi (i Nejvyššího soudu) tím, že subjektivní právo dědické je právem majetkovým. Tato koncepce je v rozporu s výše uvedenou argumentací o osobní povaze tohoto práva. ... Domnívám se, že právě skutečnost, že oprávnění vyplývající ze subjektivního dědického práva mají svůj specifický charakter vycházející z podstaty dědického práva, které je právem osobním, odůvodněným vztahy rodinnými, etickými a citovými (srov. např. důvodová zpráva k obč. zák. z r. 1950: „...určením dědického práva bude posilování rodinných vztahů takovou úpravou majetkových poměrů, aby nezasahovaly rušivě do vyšších citových vztahů rodinných“, dále důvodová zpráva k občanskému zákoníku z r. 1964: „...dědické právo je spojeno nerozlučně s osobním vlastnictvím, které sloužilo nejen zůstaviteli, ale i jeho rodině. Proto občanský zákon zajišťuje, aby předměty osobního majetku zemřelého občana nabyli především ti, kteří jsou s ním v blízkém citovém a osobním vztahu, tedy zejména členové rodiny a ostatní blízcí příbuzní“, a základní zákonné ustanovení, že se dědictví nabývá již okamžikem smrti zůstavitelovy, odůvodňují, aby v případě úmrtí dědice, jemuž bylo deferováno, jeho osobní oprávnění vyplývající z delace mohli vykonat jeho dědici, kteří dědictví po zemřelém dědici prvního zůstavitele neodmítli).“⁴⁶⁾

V tomto citátu jsou obsaženy jednak další argumenty pro osobní povahu dědického práva a jednak unikátní názor, spojující transmissi s tímto osobním charakterem dědického práva.

Co se týče argumentu pro osobní povahu dědického práva a spočívajícího v poukazování na cíle a funkci zákonné posloupnosti (tzv. funkce familiarity),⁴⁷⁾ považuji ho za nepřesvědčivý, neboť obdobnou funkci mají i jiné instituty našeho občanského práva, např. bezpodílové spoluvlastnictví manželů nebo společné osobní užívání bytů či pozemků, a přesto subjektivní práva v nich obsažená nikdo nebude považovat za osobní. Kromě toho naznačený argument pokrývá pouze dědění ze zákona a nikoliv ze závěti.

⁴⁶⁾ R. Bébr: Dědické právo osob..., dílo cit. v pozn. 42, str. 532.

⁴⁷⁾ Viz Čížkovská: K podstatě a funkcím dědického práva v socialistické společnosti a některé úvahy de lege ferenda. AUC — Iuridica 2/1969, str. 87–117; též V. Čížkovská: Dědictví jako sociální instituce a její realizace v právu. Právník č. 6/1969.

Stejně tak poukaz na spojování dědického práva s osobním vlastnictvím a jeho funkcemi není přesvědčivý. Zdá se, že v těchto argumentech autor je sveden ambivalencí konotace slova „osobní“, které je v našem občanském právu vskutku až příliš často užíváno, patrně ve snaze vystihnout kontradikci s pojmem „soukromý“. Takto by bylo možno obdobně argumentovat, že vlastně všechna práva spojená s osobním vlastnictvím a osobním užíváním nejsou majetková, což by bylo zajisté absurdní.

Daleko závažnější je druhý názor obsažený v citátu, podle kterého právě osobní povaha dědického práva odůvodňuje transmissi. Ponecháme-li stranou skutečnost, že tento závěr je v přímém rozporu se všemi uvedenými názory odpůrců transmise, pozoruhodné na něm je, že přesně vyslovuje opak jejich základní argumentace. Jak již bylo řečeno, základní důvod, pro který odpůrci transmise prokazovali osobní povahu dědického práva, spočívá v tom, že všechna osobní práva jsou nepřevoditelná, a je-li dědické právo právem nepřevoditelným, pak transmise není přípustná. Tento syllogismus je podle mého názoru logicky správný, proto jsem se v předcházejícím výkladu pokoušel vyvrátit jeho základní premisu a prokázat, že dědické právo je právem majetkovým a tudíž může být převoditelným. Jestliže však citovaný autor tvrdí, že dědické právo je právem osobním a tudíž transmittovatelným čili převoditelným, pak toto tvrzení je v rozporu s všeobecně uznávaným charakteristickým rysem všech osobních práv, totiž s jejich nepřevoditelností. Proto s tímto názorem nemohu souhlasit a odmítám i eventuální prosazování dědického práva jako osobního převoditelného práva *sui generis*. Takovéto relativizování dosavadní ustálené klasifikace osobních a majetkových práv, ve které by existovala i podtřída osobních převoditelných práv, vedlo by k její úplné negaci.

6. VEDLEJŠÍ DŮSLEDKY MAJETKOVÉ POVAHY DĚDICKÉHO PRÁVA

V předcházející kapitole jsem usiloval o to, prokázat majetkový charakter subjektivního dědického práva a vyvrátit názory, které dovozují, že jde o právo osobní a tudíž nepřevoditelné. Tento závěr, ke kterému jsem dospěl, má zásadní význam nejen pro vlastní, základní otázku tohoto zkoumání — dědickou transmissi, ale i pro řešení některých aktuálních problémů jiných odvětví právních. Znovu se tak prokazuje vzájemná vnitřní souvislost, systémová kontextualita různých institutů práva, prostě jednota právního řádu.

Abych vytěžil výsledky předchozí analýzy a zejména upozornil na nezbytnost zkoumání jednotlivých institutů práva i v širších meziodvětvových souvislostech, pokusím se v dalším alespoň příkladmo poukázat na některé důsledky tohoto závěru.

Především toto pojetí, přiznávající dědickému právu majetkovou povahu, přispívá k řešení sporu o možnosti či nemožnosti *odmítnutí dědictví v cizině*. Tento spor se zakládal na rozdílném výkladu vzájemného vztahu ustanovení občanského zákoníku o právu občanů na odmítnutí dědictví

a ustanovení devizového zákona, ze kterého někteří autoři dovozovali, že občan může nakládat s dědictvím nebo odkazem v cizině, zejména je odmítnout nebo se jich vzdát ve prospěch někoho jiného, pouze se souhlasem ministerstva financí.

Proti tomuto názoru zastávanému zejména právníky zabývajícími se praxí a teorií v oboru finančního práva (Čepelková, Bakeš)⁴⁸⁾ postavila se notářská skupina sekce pro občanské a rodinné právo Právnického ústavu ministerstva spravedlnosti na svém plenárním zasedání v květnu 1967 v Bratislavě. Stanovisko této skupiny, podle kterého: „...právo putativního dědice dědictví odmítnout je *ius personalissimum* a jeho výkon nemůže být administrativně omezován, zejména nemůže být vázán na udělení souhlasu podle devizového zákona, i když je dědictví nebo jeho část v cizině. Z téhož důvodu dospěla skupina k závěru, že výkon tohoto práva přiznaný občanovi zákonem nemůže být ani trestně postižen podle § 146 a násl. tr. zák.“⁴⁹⁾ bylo pak odůvodněno R. Běbrem,⁵⁰⁾ jehož argumentaci obhajující osobní povahu práva odmítnout dědictví jsem zevrubně citoval v předcházející kapitole a nebudu ji proto opakovat.

Podle mého názoru, založeného na výše uvedeném závěru, podle kterého právo odmítnout dědictví je právem majetkovým, nelze považovat povinnost dědice k získání souhlasu Správy pro věci majetkové a devizové k odmítnutí dědictví v cizině, jak vyplývá z devizových předpisů, za administrativní omezování osobního práva, ale za omezení práva majetkového. Takových omezení majetkových práv jednotlivce v zájmu celospolečenském obsahuje naše právo celou řadu a jsou jevem běžným ve všech moderních právních řádech. Nutnost takového omezování je dostatečně v literatuře zdůvodněna a nebudu proto otázku dále rozvádět.

Využívání administrativních prostředků k regulaci majetkových vztahů je otevřeně deklarováno v důvodové zprávě k zákonu č. 142/1970 Sb. o devizovém hospodářství, kde se uvádí, že čs. stát „využívá devizového plánování jako základního nástroje řízení, zároveň však vytváří přiměřený prostor pro postupné uplatňování nepřímých forem devizové regulace; nevzdává se ovšem některých, zejména v současné naší devizové situaci nezbytných administrativních prostředků“.

Také proto nemohu souhlasit s uvedeným stanoviskem notářské skupiny, vylučujícím realizaci části našeho právního řádu (devizového práva) na základě teoretického výkladu jiné části (občanského práva), přičemž ani tento výklad teoretický, jak patrně z předcházejícího, nepřijímám.

Pro účely praxe byl ostatně tento problém jednoznačně vyřešen v „Rozboru a zhodnocení praxe státních notářství v České socialistické republice a stanoviska Nejvyššího soudu ČSR z 21. 8. 1972, Cpj 123/71“, uvedeném

⁴⁸⁾ S. Čepelková: Vybrané otázky notářské praxe. PUMS Praha, svazek 14, str. 136, 137; M. Bakeš: Socialistická zákonnost, roč. 1971, str. 284. Tyto názory obsahuje též příručka Devizové předpisy ČSSR, Orbis, Praha 1964, str. 107.

⁴⁹⁾ R. Běbr: Odmítnutí dědictví v cizině ve vztahu k devizovým předpisům. Soc. zákonost č. 8, roč. 1967, str. 488–489.

⁵⁰⁾ R. Běbr: op. cit., str. 486–489.

ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek č. 9, roč. 1972, pod č. 66 „K uplatňování některých ustanovení devizových předpisů v řízení před Státním notářstvím“. Zde se uvádí, že: „Odmítnutí dědictví nebo odkazu v cizině devizovým tuzemcem však vyžaduje devizový souhlas, a pokud nebyl udělen, je odmítnutí vždy neplatné ve smyslu ustanovení § 39 o. z. Státní notářství bude při projednávání dědictví s dědicem, který odmítl dědictví nebo odkaz v cizině bez devizového souhlasu, jednat dále jako s dědicem neodmítnuvším.“ Domnívám se, že předcházející teoretický rozbor dané otázky může sloužit jako odůvodnění této direktivy. Na druhé straně toto stanovisko Nejvyššího soudu je dalším nepřímým argumentem pro závěry, ke kterým jsem dospěl.

Obdobné povahy je spor o tom, zda je či není právně účinné a platné *odmítnutí dědictví dědicem, jehož majetek byl zajištěn nebo propadl v trestním řízení* po smrti zůstavitele. Také k této otázce se v literatuře nejpodrobněji vyjádřil R. Bébr,⁵¹⁾ který potom, co dovedl, že subjektivní dědické právo není právem majetkovým (za pomoci argumentace, kterou jsem citoval a s ní polemizoval v předcházející kapitole), dospěl k tomuto závěru: „Jestliže se podařilo dovést, že právo putativního dědice dědictví odmítnout nebo neodmítnout, popřípadě počínat si tak, aby tím bylo dáno najevo, že oprávněný nechce dědictví odmítnout, je právem osobním a nikoli majetkovým, pak nemůže rozhodovat při výkonu tohoto osobního práva, zda byl majetek putativního dědice zajištěn podle ustanovení trestního řádu. Poněvadž subjektivní dědické právo není dědicovým majetkem, může tedy putativní dědic dědictví odmítnout nebo neodmítnout bez ohledu na to, zda byl jeho majetek zajištěn podle § 347 tr. ř., nebo zda propadl.“

Proti tomuto názoru stojí výklad pléna Nejvyššího soudu obsažený v „Rozboru a zhodnocení notářské praxe v řízení o dědictví a v řízení o registraci smluv, projednaný a schválený usnesením pléna Nejvyššího soudu z 21. 2. 1967, Pls 1/67“, ve které se praví: „Propadnutí majetku podle ustanovení § 51 tr. z., nařízené rozhodnutím soudu v trestním řízení proti dědici, vztahuje se na majetek, který dědic nabyt před právní mocí rozsudku o propadnutí majetku. Dnem právní moci rozsudku trestního soudu vstupuje stát v práva a povinnosti, vyplývající z dědického nároku odsouzeného dědice.“ Obdobné stanovisko je obsaženo v rozhodnutí č. 12 publikované ve „Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek“ č. 1 z roku 1974 na str. 46, podle kterého: „Došlo-li k propadnutí majetku dědice (§ 51 tr. z.) po smrti zůstavitele, potvrdí Státní notářství nabytí dědictví tomuto dědici, pokud před propadnutím majetku dědictví platně neodmítl, s tím, že majetek tohoto dědice propadl ve prospěch československého státu pravomocným rozsudkem soudu.“

Také v otázce zajištění majetku zaujal Nejvyšší soud v citovaném Roz-

⁵¹⁾ R. Bébr: Dědické právo osob, jichž majetek byl zajištěn podle § 347 a 348 tr. ř., nebo jichž majetek propadl podle § 51 tr. zák. Socialistické soudnictví, č. 11, roč. 1966, str. 529–533.

boru Pls 1/67 jednoznačné stanovisko: „Bylo-li v trestním řízení vysloveno zajištění majetku dědice podle § 347 a § 348 tr. ř., postihuje toto zajištění jak zděděný majetek, který dědic nabyt před právní mocí výroku o zajištění, tak i majetek, který dědic nabyt po právní mocí tohoto výroku. Ustanovení § 347 a § 348 tr. ř. jsou tu speciálním zákonným předpisem, upravujícím právní důsledky vysloveného zajištění majetku. Bylo-li jmění dědicovo zajištěno, jak se čs. stát účastní za něho řízení a při projednání dědictví za něho jedná. Pokud trvá zajištění majetku podle § 348 tr. ř., je dědic vyloučen z disponování tímto majetkem a nemůže platně ani odmítnout dědictví. V takovém případě projedná Státní notářství toto dědictví, a to i bez zřetele na ustanovení § 468, věta první obč. zák., a dědici, jehož majetek byl zajištěn, potvrdí nabytí dědictví s tím, že toto dědictví je zajištěno ve prospěch čs. státu podle vykonatelného rozhodnutí příslušného orgánu o zajištění majetku dědice.“

Obdobně jako v předcházejícím sporu, domnívám se, že majetková povaha subjektivního dědice práva svědčí tomuto stanovisku Nejvyššího soudu a odůvodňuje tak postup, který při poměrně vysoké frekvenci takových případů v praxi již zcela převládl.

7. DŮSLEDKY PŘIJETÍ TRANSMISE V OBLASTI DĚDICKÉHO PRÁVA

V dalším zkoumání budu vycházet ze závěru, ke kterému jsem na základě předcházejícího rozboru dospěl, že totiž dědická transmise je podle našeho práva možná a žádoucí. Tento závěr je možné i v tomto stadiu považovat za předběžný a hypotetický, nicméně domnívám se, že zkoumání dědické transmise je nutno rozšířit ze sporu o její přípustnost či nepřípustnost i na úvahy o tom, jaké důsledky nastanou, jestliže její existence jakožto institutu, který je součástí našeho práva, předpokládáme.

V teoretické literatuře i v praxi státních notářství dochází často k tomu, že za transmissi se považují dědické sukcese, které se jí velice podobají, ale transmissi v pravém slova smyslu nejsou. Pokusím se proto na tomto místě ještě jednou, zevrubněji, vymezit pojem transmise. Na rozdíl od stručné definice podávané v úvodu této práce jde mi o objasnění zkoumaného pojmu jednak cestou jeho odlišení od pojmů podobných a souvisejících, a jednak vymezením předpokladů, za kterých může transmise nastat.

Dědickou transmissi rozumím převod neboli přenesení (transmittere) subjektivního dědického práva nabytého z pozůstalosti po původním zůstaviteli (A) jeho dědicem — transmitentem (B), na jeho dědice — transmitáře (C) za těchto předpokladů:

- a) transmitent zemře dříve, než uplyne lhůta k odmítnutí dědictví, a dědictví nepřijme ani neodmítne;
- b) transmise není vyloučena jiným způsobem sukcese nebo zánikem dědického práva transmitentova;

c) transmitent je způsobilým dědicem zůstavitelovým a transmitář je způsobilým dědicem transmitentovým, u obou musí být samozřejmě naplněny všechny obecné předpoklady a podmínky dědění (dědický titul, existence dědictví atd.).

Ad a) Platný československý občanský zákoník vychází z principu, podle kterého nelze nikoho nutit, aby nabýval dědictví proti své vůli. Proto zákon (§ 463) umožňuje dědici, aby dědictví odmítl. Povoláný dědic, který dědictví platně odmítne, přestává být dědicem ex tunc k okamžiku smrti zůstavitele, jeho dědické právo zaniká. Je proto transmise vyloučena v případech, kdy transmitent dědictví platně odmítne.

Na druhé straně nelze označovat jako transmissi ani případy, kdy transmitent dědictví přijme ještě dříve, než zemře.

Toto přijetí může mít podle našeho práva aktivní nebo pasivní podobu v důsledku konkrétní právní úpravy, která pro zjednodušení výslovně hovoří pouze o odmítnutí dědictví, protože přijetí dědictví předpokládá ve většině případů (§§ 463–467). Aktivní přijetí nastane tehdy, jestliže povolaný dědic svým počínáním dá najevo, že dědictví odmítnout nechce (tzv. gestio pro herede, § 465), nebo když učiní výslovné prohlášení státnímu notářství, že dědictví neodmítá nebo přijímá. Pasivní přijetí pak nastane tehdy, když povolaný dědic neprohlásí vůči státnímu notářství projednávajícímu dědictví, že dědictví odmítá ve lhůtě k tomu určené – zpravidla do jednoho měsíce od vyrozumění o dědickém právu a poučení o možnosti dědictví odmítnout (§ 464).

Oba způsoby přijetí mají stejné právní účinky, způsobují to, že subjektivní dědické právo, v tomto stadiu spočívající v oprávnění dědictví přijmout nebo odmítnout, se naplní a majetkový soubor zůstavitele splyne s majetkovým souborem dědice, v našem případě transmitenta. V těchto případech nepřechází na transmitáře subjektivní dědické právo transmitentovo, ale jeho majetek, a jedná se tedy o další oddělené dědictví.

Ad b) Dědická transmise je ve své podstatě přechodem nerealizovaného dědického práva transmitentova na transmitáře. Na prvý pohled je nerozhodné, z jakého dědického titulu toto právo vyplývá, zda ze závěti či ze zákona, a je tedy možno zásadně vycházet z toho, že transmise je stejně možná při dědění ze zákona jako ze závěti.

Tak je tomu nepochybně ve všech právních řádech, kde je transmise výslovně upravena. Jestliže se potenciální transmitář dostane do konkurence s jinými osobami, kterým svědčí jiné důvody pro to, aby po transmitentovi dědily, může se odvolat na své právo, které je výslovně ustanoveno v zákoně, dědi prostě jure transmissionis a toto právo převáží nad jinými důvody, neboť je ustanovením speciálním. Např. podle OZ RSFSR, jestliže zemře jeden (A) ze čtyř sourozenců (A, B, C, D) a o svém majetku pořídí závěť pouze ve prospěch jednoho ze zbývajících tří (B) a tento zemře dříve, než dědictví přijme, pak dědictví nepřiřoste ze zákona zbývajícím dvěma sourozencům (C, D), ale přejde na základě transmise např. na manželku sourozence (B) (transmitenta), v jehož prospěch původní zůstavitel (A) pořídil závěť.

Budeme-li tento případ posuzovat podle československého občanského zákoníku, může vyvstat zásadní otázka, zda vůbec je možná transmise při dědění ze závěti, neboli jinými slovy, zda dědění ze zákona nevylučuje transmissi závěti. K takovému závěru je možno dospět při právně dogmatickém výkladu ustanovení § 461 odst. 2, podle kterého, nenabude-li dědictví dědic ze závěti, nastupují místo něho dědici ze zákona. V našem konkrétním případě by ve smyslu tohoto výkladu mělo dědictví přirůst přeživším dvěma sourozencům (C, D). Domnívám se, že tuto otázku, kterou pro stručnost výkladu budu nadále označovat *konkurence transmise a akrescence*, je třeba řešit v širší souvislosti, neboť v sobě obsahuje střet několika zásadních principů, na kterých je současná právní úprava dědění konstruována. Na jedné straně naše občanské právo nepochybně v sobě obsahuje princip „volnosti dědicovy při nabytí dědictví“⁵²⁾ který svědčí transmissi, a na druhé straně preferuje dědění ze zákona, čímž omezuje princip „volnosti testovací“, což by svědčilo pro akrescenci.

Je právě charakteristickým rysem právních principů, že na rozdíl od právních norem mohou si v jednom a též systému navzájem odporovat. Jestliže dvě právní normy v jednom systému jsou rozporné, pak nutně pro konkrétní případ lze aplikovat pouze jednu z nich. Naproti tomu právní principy mají hodnotový (axiologický) rozměr a jestliže jsou rozporné, pak je nutno hodnotit (vážit), který z nich a do jaké míry je z hlediska cílů zákonodárné úpravy důležitější. Jde tedy vždy při takovémto teleologickém výkladu o uvedení jednotlivých principů do hierarchie na základě hodnocení, při kterém se jednotlivá hlediska navzájem nevylučují, ale optimalizují.

Domnívám se, že v uvedené otázce je třeba dát přednost akrescenci v souladu s celkovou tendencí naší úpravy, preferující dědění ze zákona. Toto řešení sice omezuje dědění ze závěti, stejně jako omezuje dědění z transmise, avšak v této konkrétní konkurenci není rozporu s principem stojícím v pozadí uplatňování transmise vůbec, totiž s principem možnosti dědictví odmítnout. V našem případě zůstává totiž sourozencům transmitentovým (C a D) stále možnost dědictví po původním zůstaviteli odmítnout. Kromě toho, jak vyplývá z předchozího výkladu, pojmám transmissi jako přechod dědictvého práva a nikoliv jako přechod dědictví, majetek původního zůstavitele (A) nesplynul s majetkem transmitentovým (B). Toto dědictvé právo transmitentovo přirůstá dědicům ze zákona po původním zůstaviteli při nerealizovaném dědění ze závěti, obdobně jako přirůstá dědictví v případech, kdy nenastanou předpoklady k transmissi, neboť dědictvá sukcese nebyla ukončena a zákonní dědici původního zůstavitele (A) mají přednost před eventuálními zákonnými dědici transmitenta (B).

V neposlední řadě je argumentem pro toto řešení dané otázky i to, že je v souladu s naznačeným dogmatickým výkladem platné úpravy, který sám o sobě obsahuje významnou hodnotu právní jistoty a nejefektivnějšího řešení obdobných případů.

⁵²⁾ Tilsch: op. cit., str. 33.

Přesto připomínám, že celý problém dědické transmise se zakládá na tom, že se jedná o tzv. mezeru v právu a k řešení problémů tohoto druhu doslovný výklad zajisté nepostačuje. Navrhované řešení dané konkurence ve prospěch akrescence také honoruje skutečnost, že akrescence je v zákoně výslovně zakotvena, kdežto transmise nikoli.

Netřeba dodávat, že v případě zakotvení transmise v zákoně by patrně navrhované řešení dané otázky vyznělo jinak, jako je tomu v právu většiny ostatních socialistických zemí, a že navrhované řešení sám považuji za hypotetické a diskutabilní, nicméně se domnívám, že má význam pro úvahy de lege ferenda.

Při modifikaci daného příkladu, kdy původní zůstavitel (A) nezanechá žádné dědice ze zákona a jeho závětní dědic (B) zemře dříve, než přijme či odmítne dědictví — stane se transmitentem, mělo by podle mého názoru dědictví přejít na stát. Eventuální kompromisní řešení, vyskytující se občas v praxi, podle kterého nastane v těchto případech dědění ze závěti transmise a dědictví může přejít na zákonné dědice transmitenta, odmítám, neboť není v souladu s předcházejícím celkovým řešením dané otázky, které zastávám. Přiznávám, že zejména při této modifikaci vyvstávají další (axiologické) argumenty proti zastávanému řešení.

Méně spornou otázkou je podle mého názoru otázka, kterou je možno označit jako *konkurenci transmise a vulgární substituce*. K vulgární substituci neboli obecnému náhradnictví dochází v těch případech dědění ze závěti, kdy zůstavitel určí v závěti dalšího nebo další náhradní dědice pro případ, že by dědic hlavní, v jehož prospěch testuje, nedědil (např. že by zemřel dříve než zůstavitel).

Také tento institut není výslovně v našem platném právu upraven, a proto v minulosti vznikaly spory o to, zda ustanovení náhradního dědice v závěti pro případ, že závětní dědic dědictví nenabude, je nutno považovat za podmínku a tudíž ve smyslu § 478 o. z. za ustanovení v závěti, ke kterému se nepřihlíží (je irelevantní) nebo nikoliv. Nakonec byly spory vyřešeny v souladu s převládající praxí tak, že „takovéto ustanovení náhradního dědice není podmínkou ve smyslu § 478, neboť není omezením, příkazem či zákazem, který by podle vůle zůstavitele omezoval dědice ve volné dispozici jeho majetkem“. Tento závěr byl pak publikován v „Rozboru a zhodnocení notářské praxe vydaném Nejvyšším soudem v r. 1967 — Pls 1/67“ (str. 92).

Dojde-li ke střetu vulgární substituce a transmise, pak je podle mého názoru nutno dát přednost substituci ve smyslu argumentace naznačené shora při výkladu o konkurenci transmise a akrescence. Ustanovením náhradního dědice vyjadřuje zůstavitel svoji vůli, aby dědictví přešlo na jiné než eventuální zákonné dědice a tudíž i dědice transmitentovy a tuto vůli je nutno respektovat. Nedochází zde k rozporu s principem stojícím v pozadí transmise, neboť i náhradní dědic má možnost dědictví odmítnout. Toto řešení dávající přednost substituci je ostatně v souladu s převládajícími názory a praxí v těch státech, kde je transmise v právu výslovně zakotvena.⁵³⁾ Na tom nic nemění ani „formálně rovné postavení“ trans-

mise a vulgární substituce v našem právu, způsobené okolností, že oba instituty nejsou v našem občanském zákoníku upraveny.

V této souvislosti podotýkám, že výklad, kterým byl v našem právu vyřešen problém vulgární substituce, je podle mého názoru velice instruktivní i pro řešení zde zkoumaného problému dědické transmise. Naznačený výklad zcela převládl právě proto, že se opírá o základní cíle zákonodárné úpravy – v tomto případě artikulované pomocí právních principů. Zachování principu volnosti pořizovací spolu s principem volnosti dědicovy v nakládání s dědictvím bylo zde konfrontováno s formální dogmatickou interpretací termínu „podmínka“ obsaženého v textu zákona a bylo vyjasněno, že tento termín v souvislosti § 478 o. z. nelze chápat ve smyslu § 36 o. z. Domnívám se, že v tomto případě se jedná o typický příklad tvůrčí interpretace práva, tzv. dotvářející výklad, ke kterému by mělo docházet vždy, když vlastní text zákona je příliš kusý nebo nejednoznačný. Také při řešení zde zkoumaného problému považuji teleologickou argumentaci za pomocí právních principů za adekvátní, domnívám se, že jde o problém analogický.

Nakonec spíše pro úplnost výkladu je třeba uvést, že případná otázka *konkurence transmise a reprezentace* v duchu předcházející argumentace vlastně nepřipadá v úvahu, protože mám za to, že tzv. reprezentační právo (§ 473 ods. 2) jakožto speciální institut výslovně v zákoně uvedený, vždy vylučuje transmissi, resp. ji konsumuje.

Ad c) Jak již bylo řečeno, transmitent musí být samozřejmě způsobilým dědicem zůstavitelovým, a transmitář způsobilým dědicem transmitentovým. Kromě toho vzniká otázka, která mimochodem vznikla a nebyla vyřešena už v minulém století za platnosti⁵⁴⁾ AGB, zda transmitent musí být též způsobilým dědicem původního zůstavitele. Protože zastávám stanovisko, podle kterého je nutno hledět na pozůstalost původního zůstavitele a na pozůstalost transmitentovu jako na samostatné a oddělené celky, domnívám se, že transmitář musí být způsobilý dědit i po původním zůstaviteli. Jelikož se vlastně jedná o dvě pozůstalosti a dvojí dědění, je třeba také posuzovat způsobilost transmitentovu u každé pozůstalosti odděleně.

Z tohoto pojetí plynou další praktické důsledky. Především je třeba obě pozůstalosti odděleně zpoplatnit a zdanit. Na druhé straně nevidím důvodu, pro který by bylo nutno obě pozůstalosti projednávat zcela odděleně. Touto otázkou se však nebudu zabývat, neboť přesahuje rámec předsevzatých úvah a má procesní povahu.

Z téhož důvodu je možno dědit podle různých dědických titulů v téže transmissi. Např. zůstavitel (A), který nezanechal žádné zákonné dědice, testoval ve prospěch svého přítele (B), který zemřel dříve, než mohl dědictví ze závěti přijmout, dědictví pak přejde jure transmissionis ze zákona na děti tohoto přítele neboli transmitenta a ony se stanou transmitáři.

⁵³⁾ Např. výklad Liskův („Transmise podle obč. zák. a její použití v praxi“, České právo č. 7, roč. XI, Praha 1923, str. 58) a § 604 o. o. z.

⁵⁴⁾ Liska: op. cit., str. 58 a násl.

Někdy se může stát, že transmitář dědí zároveň jednak iure transmissionis, jednak iure proprio. Např. po zůstaviteli, který zemřel při automobilové nehodě, při které ve zničeném voze přepravoval celou svou rodinu, měla dědit ze zákona jednak jednou třetinou jeho manželka, jednak také po jedné třetině jeho dvě děti. Manželka však zemřela několik dnů po svém manželovi, aniž se mohla vyjádřit, zda dědictví přijímá či odmítá, a v tomto případě budou dědit děti, které po smrti přijaly majetek své matky, jednou polovinou ze zákona a jednak majetek po otci, kde kromě přímo již zmíněných dvou třetin, děděných iure proprio ze zákona, jim náleží ještě zbývající třetina iure transmissionis.

Tuto (poslední) třetinu dědictví po otci by ovšem dědily i bez transmise, kdyby např. matka dědictví odmítla nebo otce předemřela, ale v tomto případě se bude jednat o dvojí dědictví, tedy i dvojí zpoplatnění a zdanění, a hlavně o možnost odmítnout pozůstalost po otci transmitovanou přes matku za současného přijetí zbývajícího, původního a nezděděného majetku matky. Také zde bude nutno samozřejmě dědickou způsobilost dětí — transmitářů posuzovat odděleně jak k majetku po původním zůstaviteli — otci, tak k majetku po transmitentovi — matce.

8. ZÁVĚR

V předcházejících úvahách pokoušel jsem se teoreticky odůvodnit uplatňování dědické transmise v našem právu. I když tento institut náš občanský zákoník výslovně nezakotvuje, v praxi často k transmisím dochází a je otázkou eventuálních budoucích legislativních změn, zda by nebylo vhodné do části občanského zákoníku, která upravuje dědění, přidat např. ve formě jediného paragrafu ustanovení o transmissi. Stejně tak je ale možné otázku řešit pouze sjednocující a řídící činností Nejvyššího soudu či jinak. Domnívám se, že tomuto elaborátu nepřísluší v dané otázce navrhnout konkrétní řešení, neboť jeho forma bude odvislá od mnoha faktorů, mimo jiné i od stupně praktické naléhavosti zde zkoumaného problému ve srovnání s problémy ostatními. Stejně tak se neodvažuji zkoumat konkrétní praktické otázky, které s prováděním transmise souvisejí. Nemám k tomu ani dostatek podkladů ani předpokladů.

V celém zkoumání bylo pro zjednodušení uvažováno např. pouze o jednom transmitářovi, což je situace, která v reálném životě nastává spíše výjimečně, nicméně jen tak bylo možno vyřadit další, jak se domnívám velmi důležitý okruh problémů, které nastávají, jestliže jeden či více transmitářů dědictví odmítnou a ostatní nikoliv. Výsledky všech úvah směřují totiž do oblasti teorie dědického práva.

Domnívám se, že z předcházející analýzy vyplývá následující závěr, který je vlastně podnětem k dalšímu zkoumání. Především se ukazuje, že subjektivní dědické právo se v průběhu dědění proměňuje, že obsah dědickoprávního vztahu je v různých fázích dědění různý a že tudíž jednotný obecný pojem subjektivního dědického práva je nutno podrobněji rozčlenit. Obdobně je tomu i s ostatními základními prvky dědických

взťahů a dokonce i se základními pojmy dědickoprávní teorie. Např. pojem dědic znamená něco jiného před odmítnutím, resp. přijetím dědictví, nebo jiného po přijetí dědictví, ale před jeho vypořádáním a rozdělením, a něco jiného po potvrzení o nabytí dědictví státním notářstvím. Jak bylo naznačeno v úvahách o pootevřené dědické souvislosti, každou konkrétní analýzu dědění je třeba (i v praxi) rozdělit do několika etap či fází (např. nápad dědictví, přijetí dědictví, vypořádání dědictví a rozdělení), protože v reálném životě dědická sukcese vždy probíhá v čase a tento stav by měla vystihnout i odpovídající pojmově teoretická aparatura.

Problém okamžiku přechodu dědictví je, jak jsem se pokusil ukázat, problémem po výtce terminologickým, resp. otázkou zákonodárné, nutně zjednodušující a fiktivní konstrukce. Ve skutečnosti vždy se rozpadá do jednotlivých etap, podle rozhodujících právních skutečností: smrt zůstavitele — přijetí dědictví — jeho rozdělení. Řešení dílčího problému dědické transmise právě proto, že zasahuje pouze do určitých fází dědické sukcese a odkloňuje přechod z obvyklého standardu, vyvolává potřebu naznačené zevrubnější terminologie a analýzy dědění v časovém rozměru. Ukazuje se také, že převládající teorie dědického práva, které své pojmosloví čerpá převážně buď z obecných pojmů občanskoprávní nauky, anebo z nezbytně zjednodušeného textu zákona, nepostačuje k vysvětlení problémů z vlastního okruhu. Je proto nutno, podobně jako v nejnovějších pracích z této oblasti v ostatních socialistických zemích, hlouběji rozpracovávat teorii a terminologii i za rámcem výkladu zákonných ustanovení.

ВОЙТЕХ ЦЕПЛ

Наследственная трансмиссия

РЕЗЮМЕ

В исследовании рассматриваются такие случаи наследования, когда отпадает наследник, умерший вслед за наследодателем, не успев принять наследство либо отказаться от него. В таких случаях (в наше время весьма часто встречающихся, особенно в связи с последствиями аварий на транспорте), возникает вопрос о том, переходит ли или не переходит субъективное право наследника на принятие либо отказ от наследства, оставшееся нереализованным, к другим его наследникам.

В законодательстве разных стран и на различных экономических этапах развития встречаются оба возможных основных варианта ответов на данный вопрос. В чехословацком гражданском кодексе 1964 года вопрос наследственной трансмиссии прямо не урегулирован. В отношении разрешения данного вопроса в правовой теории появились противоположные мнения и, таким образом, в настоящее время уже классический спор по вопросу наследственной трансмиссии, возникший еще в прошлом веке, в известной мере возобновился.

После краткой характеристики проблемы и понятийного аппарата, приведенной в первой главе, в последующей главе рассматривается развитие законодательной регламентации наследственной трансмиссии на территории ЧССР. В дальнейшем производится классификация отличительных воззрений на исследуемый вопрос в научной литературе, затем дается подробный анализ основных аргументов, приводимых сторонниками и противниками трансмиссии (глава четвертая и пятая).

Здесь же автор занимает собственную позицию в отношении взглядов, согласно которым институт наследственной трансмиссии предполагает наличие законодательной регламентации наследования, которой ограничивается момент открытия наследства (delace) от момента его принятия (adice). В соответствии с этими взглядами трансмиссии в чехословацком праве не место именно потому, что вступление наследника во владение или управление наследственным имуществом происходит здесь непосредственно, с момента смерти наследодателя, а следовательно, упомянутая предпосылка отсутствует. Высказывая свое несогласие с этими взглядами автор указывает, что действующая чехословацкая правовая регламентация непосредственного перехода наследства сконструирована с использованием правовой функции, подобно тому как и правовые регламентации базирующиеся на опосредованном порядке наследования (например, hereditas iacens или лицо, временно ведающее наследством), в силу чего не имеет значения вопрос о том, в каких более широких связях трансформация урегулирована. Этот взгляд проиллюстрирован на примерах взятых из других законодательств и путем систематического обзора соответствующей современной правовой регламентации в остальных социалистических странах.

Следующим основным аргументом противников трансмиссии служит утверждение, что право на отказ от наследства является личным правом, а значит переводу не подлежит. Автор классифицирует субъективные права как личные и имущественные и заключает, что наследственное право является имущественным правом. Затем приступает к формулировке собственной точки зрения в отношении исследуемой проблемы в целом и считает себя сторонником трансмиссии.

В остальной части исследования производится анализ второстепенных последствий вывода относительно имущественного характера наследственного права, встречающихся также в других отраслях права. И, наконец, в заключение дается анализ последствий принятия трансмиссии в области наследственного права. Здесь вновь приводится определение трансмиссии и отграничение ее от подобного рода и сопрягающихся институтов наследственного права. Затем разрешаются вопросы возможной совокупности трансмиссии, с одной стороны, акресценции и вульгарной субституции, с другой.

Работа выливается в общий импульс по дальнейшей разработке теории наследственного права в смысле введения новых понятий, в которых отразились бы перемены субъективного наследственного права и элементов наследственного правоотношения во временной плоскости, в которой наследственная сукцессия всегда фактически имеет место.

VOJTĚCH SEPL

Die Transmission der Erbschaft

RESUMÉE

Die Studie behandelt jene Erbfälle, in denen der Erbe unmittelbar nach dem Erblasser stirbt, noch bevor er eine Erklärung darüber abgeben konnte, ob er die Erbschaft annimmt oder sie ablehnt. In solchen (in moderner Zeit, besonders im Zusammenhang mit den Folgen von Verkehrsunfällen häufigen) Fällen entsteht die Frage, ob das nicht realisierte subjektive Recht des Erben, die Erbschaft anzunehmen oder abzulehnen, auf die weiteren Erben übergeht oder nicht.

In den Rechtsordnungen verschiedener Länder und in verschiedenen Zeitabschnitten kann man beide möglichen Grundtypen von Antworten auf dieser Frage finden. Das tschechoslowakische bürgerliche Gesetzbuch aus dem Jahre 1964 regelt die Frage der Erbtransmission nicht ausdrücklich. In der Rechtstheorie traten bezüglich ihrer Beantwortung verschiedene Ansichten auf, sodass der heute bereits

klassische Streit über die Erbtransmission, der schon im vorigen Jahrhundert begann, bis zu einem gewissen Grad wieder auflebte.

Nach einer kurzen Umschreibung des Problems und der Begriffsbestimmungen im ersten Kapitel wird in einem weiteren Kapitel die Entwicklung der rechtlichen Regelung der Erbtransmission auf dem Gebiet der ČSSR untersucht. Weiters wird die Klassifizierung der unterschiedlichen Ansichten auf die untersuchte Frage in der Fachliteratur durchgeführt, worauf eine eingehende Analyse der Argumente der Vertreter sowie der Gegner der Transmission (Kapitel vier und fünf) folgt.

Der Autor nimmt einen eigenen Standpunkt ein zu der Ansicht, wonach das Institut der Erbtransmission eine solche rechtliche Regelung des Erbens voraussetzt, in der der Augenblick des Anfalles der Erbschaft (Delation) vom Augenblick ihres Erwerbens (Addition) unterschieden wird. Laut dieser Ansicht ist die Transmission in tschechoslowakischen Recht unzulässig, und zwar eben deshalb, weil die Erbschaft hier unmittelbar, im Augenblick des Todes des Erblasser erworben wird, also die angeführte Voraussetzung nicht erfüllt ist. Gegen diese Ansicht führt der Autor an, dass die tschechoslowakische rechtliche Regelung des unmittelbaren Überganges der Erbschaft unter Benützung einer rechtlichen Fiktion konstruiert ist, analog der auf der vermittelten Art des Erbens (z. B. hereditas iacens oder zeitweiliger Verwalter der Erbschaft) beruhenden rechtlichen Regelung und es daher nicht entscheidend ist, im Rahmen welcher Konstruktion die Transmission geregelt wird. Diese Ansicht wird durch Beispiele aus anderen Rechtsordnungen und einen systematischen Überblick über die entsprechenden gegenwärtigen rechtlichen Regelungen in den übrigen europäischen sozialistischen Staaten illustriert.

Das weitere Hauptargument der Gegner der Transmission ist die Behauptung, dass das Recht, die Erbschaft abzulehnen, ein persönliches und daher unübertragbares Recht ist. Der Autor legt die Klassifizierung der subjektiven Rechte als persönlicher und als Vermögensrechte dar und führt aus, dass das Erbrecht ein Vermögensrecht ist. Dann kommt er zur Formulierung seines eigenen Standpunktes zum gesamten untersuchten Problem und reiht sich den Vertretern der Transmission an.

Im restlichen Teil der Studie werden die weiteren, sich aus der Entscheidung bezüglich des Vermögenscharakters des Erbrechts ergebenden Folgerungen, die sich auch in anderen Rechtszweigen geltend machen, analysiert. Zum Schluss endlich werden die Folgen der Annahme der Transmission auf dem Gebiet des Erbrechts untersucht. Die Transmission wird hier von neuem definiert und von ähnlichen und damit zusammenhängenden Instituten des Erbrechts unterschieden. Weiter werden die Fragen eventueller Konkurrenzen der Transmission mit der Akkreszenz und der Vulgärsubstitution behandelt.

Die Arbeit klingt aus in der Anregung zur weiteren Bearbeitung der Theorie des Erbrechts im Sinne der Einführung neuer Begriffe, die die Verwandlungen des subjektiven Erbrechts und der Elemente der erbrechtlichen Beziehungen in der zeitlichen Ebene, in der es in der Wirklichkeit immer zur Erbsukzession kommt, voll erfassen sollten.

VOJTECH CEPL

Inheritance Transmission

SUMMARY

1) Vedle rozhodčích orgánů může zákonodárce zřizovat smírčí orgány, které však
mo The study deals with inheritance instances, where the inheritor dies immediately after the deceased, even before he had been able to declare, whether he wished to accept or to reject the inheritance. In such cases (very frequent in modern times, especially in connection with the consequences of road accidents) the point arises,

whether the inheritor's subjective right to accept or to reject he inheritance, that had not been realised, passes onto his next inheritors or not.

In the legal systems of various countries and at different historical periods both possible basic types of answer to the question may be found. The Czechoslovak Civil Code of 1964 has no specific provision for inheritance transmission. Contradictory opinions appeared in the legal theory and so the by now classical inheritance transmission controversy, which had started in the last century, was to a certain extent revided.

After a brief definition of the problem and terminology in the first and next chapter the development of the inheritance transmission ruling in the territory of the Czechoslovak Socialist Republic is examined. Next, differing opinions on the problem under investigation in the professional literature are classified, followed by a detailed analysis of the main arguments advanced by the advocates and opponents of the transmission (chapter four and five).

This is where the author takes up his own position towards the opinion, according to which the institution of inheritance transmission requires a legal inheritance regulation in that the moment of devolution is differentiated from the moment of its acquisition. According to this opinion transmission is inadmissible in Czechoslovak Law, because inheritance is acquired immediately on the deceased's demise and thus the mentioned requirement is not met. The author argues against this opinion that the contemporary Czechoslovak regulation of immediate inheritance transfer is construed by application of a legal fiction like the legal regulations resting on the manner of mediated inheritance (for inst. hereditas iacens or temporary inheritance administrator) and that it is, therefore, irrelevant in which wider construction the transmission is regulated. His opinion is illustrated with examples from other legal systems and with a systematic survey of the contemporary ruling in the other European socialist countries.

Another main argument advanced by the opponents of transmission is the claim that the right to reject inheritance is a personal right and therefore not transferrable. The author classifies subjective rights as personal and property rights and argues that the right of inheritance is a property right. And so he comes to the formulation of his own position to the whole problem under investigation joining ranks with the advocates of transmission.

In the remaining part of the study analysed are the incidental consequences of the conclusion that the right of inheritance is a property right, showing in other branches of the law as well. Finally, in conclusion analysed are the consequence of the transmission acceptance in the field of the right of inheritance. Transmission is once more defined and differentiated from similar and connected inheritance law institutions. Further, questions of possible concurrence between transmission and accretion and vulgar substitution are discussed.

The paper leads into a general call for elaboration of the inheritance law theory with the purport of introducing new terms comorting with the changes of the subjective right of inheritance and the elements of the inheritance legal relation at a time level when succession actually takes always place.

Die Studie behandelt jene Erbfälle, in denen der Erbe unmittelbar nach dem Erblasser stirbt, noch bevor er eine Erklärung darüber abgeben konnte, ob er die Erbschaft annimmt oder sie ablehnt. In solchen (in moderner Zeit, besonders im Zusammenhang mit Verkehrsunfällen häufigen) Fällen entsteht die Frage, ob das nicht realisierte subjektive Recht des Erben, die Erbschaft anzunehmen oder abzulehnen, auf die weiteren Erben übergeht oder nicht.

In den Rechtsordnungen verschiedener Länder und in verschiedenen Zeitabschnitten kann man beide möglichen Grundtypen von Antworten auf dieser Frage feststellen. In der tschechoslowakischen Rechtsordnung ist keine spezifische Regelung für die Übertragung der Erbschaft vorgesehen. Widersprüchliche Meinungen traten in der Rechtstheorie auf, und so wurde die klassische Erbschaftsübertragungsdebatte, die im letzten Jahrhundert begann, in gewissem Maße wiederbelebt.

Rozhodčí řízení jako druh civilního procesu

PETR HLAVSA

Soudnictví je činnost vykonávaná nezávislými soudy jako orgány státu. Zákonodárce může část oprávnění daných soudům svěřit i jiným subjektům a vymezit rozsah jejich činnosti. Odejme-li zákonodárce trvale či dočasně projednávání a rozhodování věcí (sporů) soudům a svěří je jiným, a to nestátním orgánům, hovoříme pak o *rozhodčích orgánech*.¹⁾

Rozhodčí orgány provádějí řízení za účelem projednání a rozhodnutí sporů z civilních věcí, ke kterému strany přistupují buď dobrovolně na základě dohody, nebo na základě zákona. Řízení se uskutečňuje před těmito orgány, jejichž existenci zákonodárce výslovně autorizoval a stanovil rozsah jejich pravomoci.

Podle současné právní úpravy v ČSSR se hovoří o „rozhodčím řízení“ ve dvojím smyslu. Jednak v zákoníku práce (dále jen ZP), zákon č. 65/1965 Sb., ve znění pozdějších předpisů (úplné znění vyhlášeno pod č. 55/1975 Sb.): „spory mezi organizací a pracovníkem o nároky z pracovního poměru projednávají a rozhodují v *rozhodčím řízení*...“ a jednak v zákonu č. 98/1963 Sb., o rozhodčím řízení v mezinárodním obchodním styku a o výkonu rozhodčích nálezů: „k usnadnění rozvoje a průběhu mezinárodních obchodních styků slouží *rozhodčí řízení*...“. Oba druhy rozhodčího řízení jsou známy i v ostatních zemích. Přes shodnou terminologii však jde o zcela odlišné instituty řízení před nestátními orgány, založené na státě a na ně přeneseném oprávnění k činnosti, kterou jinak vykonávají soudy.

Při posuzování právní povahy rozhodčího řízení rozlišujeme, zda jde o řízení založené na základě smlouvy, tj. zejména řízení ve sporech o nároky z obchodního styku, event. při prorogaci, nebo zda jde o řízení založené na vůli státu (zákonodárce), tj. zejména řízení v pracovních sporech.²⁾

Dále máme na mysli pouze rozhodčí řízení v pracovních sporech.

1) Vedle rozhodčích orgánů může zákonodárce zřizovat smírčí orgány, které však mohou pouze věc projednat, popř. schválit smír, ale nemohou ve věci rozhodnout. Smírčími orgány jsou např. smírčí orgány JZD a smírčí orgány ROH.

2) K pojmu a právní úpravě obou druhů rozhodčích řízení srov. např. O. Plundr, P. Hlavsa: Organizace justice a prokuratury. Praha 1977, str. 104–112.

Způsob řešení pracovních sporů, včetně vymezení subjektů, které projednávají a rozhodují pracovní spory, patří i v současné době mezi problematické oblasti právní úpravy. Jednou ze základních teoretických otázek se jeví, zda oblast řešení pracovních sporů patří do pracovního práva nebo do civilního práva procesního. Úkolem tohoto článku je vyrovnat se s otázkou zařazení uvedené problematiky do toho kterého právního odvětví a s teoriemi, které zdůvodňují nutnost vytvoření samostatného právního odvětví, tzv. pracovního práva procesního (pracovněprávního procesu).

I. K POJMU CIVILNÍHO PROCESU

Civilní procesní zákonodárství řadí k soudnímu řízení široký okruh civilních (občanskoprávních v širším smyslu) věcí. V ČSSR podle § 7 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OSŘ), soudy projednávají a rozhodují věci, které vyplývají z občanskoprávních (v užším smyslu), dále pracovních, rodinných a družstevních vztahů (s výjimkou těch, kde jejich řešení je zákonem svěřeno jiným orgánům) a zákonem stanovené věci, vyplývající i z jiných právních vztahů (viz v § 244 a násl. OSŘ).

Civilní právo procesní upravuje z hlediska hmotněprávního obsahu ochranu různých práv a oprávněných zájmů. Hmotněprávní povaha věci má v řadě případů vliv na formování i specifických procesních rysů, v důsledku čehož vznikají i některé procesní zvláštnosti při projednávání jednotlivých věcí. Má tedy hmotněprávní povaha věci určitý vliv na samotný režim právněochranné činnosti. Právní ochrana a přitom vznikající procesní vztahy mohou být v konečném výsledku zaměřeny na to, co vyjadřují i předpisy civilního práva hmotného. Ale neznamená to, že předmět právního a předmět ochranného působení je shodný. Nutnost právní ochrany ani nevzniká ve všech případech působení civilního práva hmotného vzhledem k dobrovolnosti plnění těmi, jimž je adresováno. Teprve předpokládaná existence sporného vztahu potřebuje být regulována právněochrannou činností příslušného orgánu.³⁾ I přes široce formulovaný okruh civilních věcí, jímž je poskytována ochrana soudy, může dojít k úpravě právněochranné činnosti i jinými orgány, které se tak stávají subjekty civilního procesu.

Je-li svěřena právněochranná činnost nesoudním orgánům, jde zpravidla o výjimku. V první řadě stát svěřuje ochranu v civilních věcech soudům. Soudy musí zabezpečit dodržování základních zásad civilního procesu a musí zabezpečit ochranu rovněž v těch civilních věcech, kde jejich ochrana je svěřena i nesoudním orgánům. Jde o ústavní povinnost soudů (čl. 97 odst. 1 ústavy ČSSR).

V případech porušení civilních hmotněprávních předpisů je nezbytné

³⁾ N. A. Čečina: Norma prava i sudebnoje rešenije. Leningrad 1961, str. 13 a násl.

mocenské působení na ty, kteří porušili stanovená pravidla. Zde pak dochází k realizaci právní ochrany, která předpokládá státem k tomu zmocněné subjekty (orgány státu, společenské organizace, úřední osoby), provádějící právněaplikační činnost při jejím poskytování v konkrétních věcech. Tato činnost směřuje k vytvoření nebo potvrzení konkrétních práv a povinností stanovených hmotným právem a sama podmiňuje nezbytnost existence procesních předpisů.

Právněaplikační činnost zmocněných subjektů je pak nezbytnou podmínkou realizace většiny civilních hmotněprávních předpisů. V důsledku toho právněaplikační činnost vyžaduje nejvyšší organizovanost a uspořádanost, neboť při jejím uskutečňování vznikají specifické vztahy, předpokládající mocenská oprávnění těchto subjektů vůči těm, kteří porušili stanovená pravidla.

„Není-li proces nic jiného než bezobsažná forma, nemá taková pouhá formalita žádnou samostatnou cenu. Podle toho názoru by se čínské právo změnilo ve francouzské právo, kdyby bylo vepáno do francouzské procedury, avšak *materiální právo* má svou *nutnou, vrozenou procesní formu*; a to jako v čínském právu je nutná hůl, jako k obsahu hrdelního soudního řízení nutně patří jako procesní forma mučení, tak nutně patří k veřejnému svobodnému procesu svou povahou veřejný obsah, diktovaný svobodou a ne soukromým zájmem. Proces a právo jsou si navzájem tak málo lhostejné, jak málo jsou lhostejné např. formy rostlin a zvířat vůči masu a krvi zvířat. Proces i zákony musí prostupovat *jediný duch*, neboť proces je jen *způsob života zákona*, tedy projev jeho vnitřního života.“⁴⁾

Vliv hmotného práva není samozřejmě absolutní. Ne každé odvětví či institut hmotného práva a tím spíše ne každý předpis vyžaduje samostatnou civilněprocesní formu. Totéž odvětví procesního práva může „obsluhovat“ několik odvětví hmotného práva, pokud mají určité obdobné rysy.⁵⁾

Ani na základě toho vzniklé procesní odlišnosti neodůvodňují nutnost formování zvláštních civilních řízení, protože jsou podmíněny povahou téhož odvětví nebo obdobných odvětví civilního práva hmotného.

Výše uvedený Marxův výrok bývá v právní teorii ne zcela přesně interpretován v úzké závislosti na kategoriích obsahu a formy v pojetí klasické filozofie. Z toho pak bývá vyvozováno pojetí procesního práva jako pouhé formy, procedury, postupu subjektů zúčastněných na řízení.⁶⁾ Tedy jen v plné závislosti na právu hmotném.

Učebnice občanského práva procesního⁷⁾ rovněž ještě tvrdí, že občanské

4) K. Marx: Jednání šestého porýnského Zemského sněmu. Debata kolem zákona o krádeži dříví. In: Marx–Engels: Spisy, sv. 1, Praha 1956, str. 169.

5) D. M. Čečot: Neiskovyje proizvodstva. Moskva 1973, str. 4.

6) Např. J. Goldschmidt: Der Prozess als Rechtslage. Eine Kritik des prozessualen Denkens. Berlín 1925 (popř. Aalen 1962); W. Berutowicz: Postępowanie cywilne w zarysie. Wrocław 1971, str. 8 a 16. (Berutowicz hovoří o „služebné úloze“ procesního práva vůči civilnímu právu hmotnému, z které by pak vyplývala nepodstatná diferenciace stupňů dvou odvětví práva a přiznání vyšší úrovně jednomu a nižší druhému.)

7) F. Štajgr a kol.: Občanské právo procesní. Praha 1968, str. 10.

právo procesní „je pouhým doplňkem oblastí práva hmotného. Není samostatným na těchto oblastech zcela nezávislým úsekem právního řádu“. Jiné stanovisko zastává Štajgr, když uznává (relativní) samostatnost právních odvětví hmotného a procesního práva.⁸⁾ Obdobně i Češka,⁹⁾ který výstižně cituje Horu, „že kulturním posláním procesu je dopomáhat objektivnímu právu (právnímu řádu) k uplatnění. Každý proces má napomáhat prostřednictvím k tomu ustanovených orgánů a předepsaným postupem k uskutečnění právního řádu. Posláním civilního procesu pak je určení, na čí straně je právo, popřípadě i vynucení nebo zajištění tohoto práva“. V poslední době se podrobněji zabýval rozbořem Marxova výše uvedeného citátu a vztahem hmotného a procesního práva Macur.¹⁰⁾ Zdůrazňuje význam Marxovy práce tak, že Marx „jednoznačně odmítá ryze ‚formální‘ pojetí procesu a zdůrazňuje, že jak normy hmotného práva, tak normy procesního práva jsou výrazem určité sociální reality, podmíněné třídní povahou dané společenskoekonomické formace, jež se promítá do hmotněprávních, ale stejně i do procesněprávních vztahů. To znamená, že právní vztahy, vznikající na základě procesněprávních norem, mají svůj obsah, vyjádřený subjektivními právy a povinnostmi, který v podstatě odpovídá sociálněekonomickým podmínkám dané společnosti v určité fázi historického vývoje. V tomto smyslu tedy normy procesního práva vyjadřují určitý společenský obsah právě tak, jako normy hmotného práva, i když ovšem obsah procesněprávních norem je funkcionálně zaměřen na ochranu a realizaci hmotněprávních vztahů.“¹¹⁾ Macur vyzdvihuje systémověstrukturní metodologický přístup k řešení otázek vztahu hmotného a procesního práva.

V SSSR se Marxovými úvahami zabýval Piontkovskij, který zdůrazňuje, že Marxův vztah formy a obsahu v právu znamená spojení právního vztahu s jemu odpovídajícím sociálněekonomickým obsahem.¹²⁾ Stejně interpretuje Marxův výrok Aleksejev, když říká: „Tvrzení, podle něhož procesní právo je formou materiálního práva, vůbec není totožné s tvrzením o jejich vzájemném vztahu jako části a celku.“¹³⁾ Aleksejev zdůrazňuje samostatnost procesních odvětví v systému sovětského práva.

V poslední době v sovětské učebnici občanského procesu se říká: „Přestože proces je Marxem zkoumán jako ‚forma života zákona‘, samotná ochrana subjektivního práva i procesní právo, které ji reguluje, jsou však

⁸⁾ F. Štajgr: Některé teoretické otázky civilního práva procesního. AUC – Iuridica, 1969, Monographia X, str. 19.

⁹⁾ Z. Češka: Vztah občanského procesu k občanskému a rodinnému právu. AUC – Iuridica č. 1–2, 1966, str. 38. Srov. i A. Winterová: Úvaha nad pojeticím dispoziční zásady v občanském právu procesním. AUC – Iuridica č. 2, 1976, str. 120–121.

¹⁰⁾ J. Macur: Občanské právo procesní v systému práva. Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1975, zejména str. 172–193.

¹¹⁾ Tamtéž, str. 174.

¹²⁾ A. A. Piontkovskij: O nekotorych voprosach sovetskoj pravovoj nauki na sovremennom etape. Sovetskoje gosudarstvo i pravo č. 2, 1964, str. 41.

¹³⁾ S. S. Aleksejev: Obščije teoretičeskije problemy sistemy sovetskogo prava. Moskva 1961, str. 140.

samostatné. Samostatnost procesu spočívá v tom, že je zaměřen na uskutečňování státní funkce ochrany socialistického právního řádu, socialistického vlastnictví, subjektivních práv občanů i socialistických organizací.¹⁴⁾

Rovněž shodně interpretuje Marxův výrok Jodłowski a zdůrazňuje, že „proces a hmotné právo musí spojovat jediný duch, neboť proces je... posledním projevem jeho vnitřního života“. Dále Jodłowski říká, že „civilní proces je především cestou — koneckonců jedinou — realizace předpisů hmotného práva, a to v důsledku realizace společenských a ekonomických vztahů regulovaných tímto právem“.¹⁵⁾ V civilním procesu se tedy nejlépe projevuje působení předpisů civilního práva hmotného v praxi.

Civilní proces není ve všech případech jedinou „formou života zákona“. Civilní proces je samostatné odvětví práva, které současně podléhá vlivu jiných odvětví a zejména těch, která ve vztahu k němu vystupují jako práva hmotná. Civilní proces není formou práva hmotného, ale je formou života (tj. realizace) předpisů práva hmotného. Je samostatným projevem právního života, má vlastní zásady a tendence rozvoje.

Poslání civilního procesu je právě v zabezpečení realizace hmotněprávních předpisů buď prostřednictvím ochrany subjektivních práv (oprávněných zájmů) stanovených těmito předpisy, popř. donucením ke splnění jimi ukládaných povinností. V cílech a úkolech, tedy ve svém třídním zaměření, se civilní proces nesmí lišit od hmotného práva („jediný duch musí prostupovat proces i zákony“). Zásady civilního procesu však nevycházejí jen z nějakého jednoho odvětví hmotného práva. Jednotlivá odvětví hmotného práva vystupují ve vztahu k určitému procesnímu orgánu jako hmotná nikoliv na základě nějakých svých zvláštních vlastností, ale v důsledku toho, že zákonodárce ukládá tomuto orgánu aplikovat předpisy, které tvoří obsah daných odvětví. Proto také subjektivní práva, poskytovaná jedním právním odvětvím, mohou být chráněna i různými procesními orgány.

Považujeme-li právo procesní za samostatné právní odvětví i vzhledem k právu hmotnému,¹⁶⁾ je třeba dále zkoumat otázku vzájemné diferenciaci procesních právních odvětví. Předpisy procesního práva působí na společenské vztahy podobně jako předpisy hmotného práva, tj. prostřednictvím právních vztahů. „Procesněprávní vztahy pak vyjadřují funkční vazby v oblasti zájmů zvláštního druhu, jež můžeme označit jako zájmy procesní. Mechanismus působení norem hmotného i procesního práva na společenské vztahy nevykazuje podstatné rozdíly. Procesní i materiální právní vztahy mají svoji strukturu, a to jak vnější, vyjádřenou elementy právního vztahu, tak vnitřní, jež se projevuje určitou metodou právního regulování. Na základě procesněprávních norem vznikají subjektivní procesní práva a po-

¹⁴⁾ K. I. Judelson: *Graždanskij process*. Moskva 1972, str. 14–15. Obdobně i M. A. Gurvič: *Sovetskij graždanskij process*. Moskva 1967, str. 19.

¹⁵⁾ J. Jodłowski: *O potrzebie i kierunkach badań integracyjnych w dziedzinie prawa cywilnego materialnego i procesowego*. Państwo i prawo č. 2, 1973, str. 9–10.

¹⁶⁾ Shodně E. Kučera a kol.: *Teorie státu a práva*, II. díl. Praha 1977, str. 243 až 244.

vinnosti, jež opravňují nebo zavazují subjekty, zúčastněné na řízení, k určitému chování.¹⁷⁾

Pokud jde o vývoj procesních právních odvětví, splýval v římském právu civilní proces do určité míry se soukromým právem hmotným. Skutečným hmotným právem (v objektivním smyslu) bylo jen takové právo, kterému v systému žalob odpovídala určitá „actio“, a které touto žalobou bylo chráněno. Římská „actio“ byla procesním výrazem pro určitý nárok vymezený hmotným právem.

V dalším vývoji zůstává nepochybnou diferenciací na trestní právo procesní a civilní právo procesní. Později se ve vývoji objevuje a většinou uznává za samostatné právní odvětví i správní proces.

Nepochybné však je, že civilní právo procesní má roli integrujícího činitele „jako procesní odvětví geneticky nejstarší, v němž se jednotlivé procesní instituty nejdokonaleji rozvinuly, jež zahrnuje nejstarší oblast společenských konfliktů a jehož instruktivní význam i z hlediska všech ostatních procesněprávních disciplín je nepochybný“.¹⁸⁾

V poslední době dochází ke vzniku řady koncepcí, které rozšiřují oblast procesních právních odvětví, např. pracovní právo procesní, finanční právo procesní, pozemkové právo procesní apod. Diferenciací hmotněprávních odvětví však neznamena automaticky vznik samostatného procesního právního odvětví při každém odvětví hmotného práva. Zpravidla k tomu dochází tak, že koncepce procesních právních odvětví si vytvářejí ke svému hmotnému právu představitelé těchto odvětví. Nedochází k jejich vzniku obecně, tj. na základě výzkumu teorie práva. Tyto koncepce zpravidla argumentují výše uvedeným Marxovým výrokem a na základě jeho nesprávného pochopení procesního práva jako pouhé formy odpovídající obsahu, tj. hmotnému právu, zdůvodňují nutnost vzniku vlastního procesního odvětví.¹⁹⁾

Zastánci tzv. „symetrie“ hmotněprávních a procesněprávních odvětví zapomínají na to, že nová hmotněprávní odvětví vznikají později, v době, kdy již existuje „poměrně vyvinuté procesněprávní regulování, sloužící základním, profilujícím odvětvím hmotného práva“²⁰⁾ s nimiž původně vznikalo. Představitelé těchto „užších“ procesněprávních odvětví považují za významný diferenciační znak rozdílný subjekt, před nímž probíhá řízení.²¹⁾ Zcela však přitom opomíjejí ostatní, a to podstatné diferenciační znaky jednotlivých právních odvětví.²²⁾

¹⁷⁾ J. M a c u r: viz práci cit. v pozn. 10, str. 194.

¹⁸⁾ J. M a c u r: Občanské právo procesní v systému práva. Právník, č. 6, 1973, str. 542.

¹⁹⁾ Např. M. F r e u n d: Podstata a funkcia pracovnoprávneho procesu (nepublikovaná kandidátská disertační práce z roku 1972), str. 201–202.

²⁰⁾ J. M a c u r: viz práci cit. v pozn. 10, str. 204.

²¹⁾ M. F r e u n d: viz práci cit. v pozn. 19, str. 231.

²²⁾ Nesprávné jsou i opačné tendence (Vyšinskij) usilující o zahrnutí procesů civilního i trestního do jednoho celku — práva soudního. Viz kritika této koncepce v práci I. S z a b ó: A jogelmélet Alepjai. Budapest 1971, str. 62.

Výstižně charakterizuje samostatnost procesněprávního odvětví Macur, který říká: „O samostatném procesněprávním odvětví v systému práva tedy můžeme hovořit až tehdy, lze-li jeho postavení v tomto systému charakterizovat jako samostatné z hlediska všech komplexně pojatých kritérií diferenciacie právních odvětví. Právním odvětvím lze tedy nazvat určitou skupinu procesněprávních norem jen tehdy, má-li nejen svůj samostatný předmět, ale také vlastní, specifickou metodu procesněprávního regulování, dále vysoký stupeň vnitřní organizace, vyjádřený základními zásadami a vytvářením obecné a zvláštní části a vstupuje-li do zvláštních funkčních vazeb s jinými odvětvími v systému práva.“²³⁾

Pokud jde o tzv. pracovněprávní proces, je zcela zřejmé, že předmětem právní ochrany jsou zde práva a oprávněné zájmy pracovníků a organizací, vyplývající z pracovního práva, neboli pracovněprávní vztahy. Těmto vztahům, přesněji řečeno věcem vyplývajícím z pracovněprávních vztahů, je poskytována ochrana zásadně v řízení před soudy v civilních věcech, tedy v rámci civilního procesu (§ 7 odst. 1 OSŘ).

Zastánci tzv. pracovněprávního procesu souhlasí s tím, že pokud je tato ochrana poskytována *soudy*, že jde o civilní (občanský) proces, ale jakmile je tatáž ochrana totožným vztahům poskytována jiným orgánem (rozhodčí komisí), nejde již podle nich o civilní proces, ale odlišný, tzv. pracovněprávní proces. Zdůrazňují význam *orgánu*, který je činný v příslušném řízení a mají ho za hlavní diferenciační znak, přestože tento orgán je pouze elementem ve struktuře procesu, jíž se i přizpůsobuje.

Také Freund v jiné práci²⁴⁾ přiznává, že civilní proces může sloužit více odvětvím hmotného práva (včetně pracovního), pokud jde o řízení před soudem. A na druhé straně uvádí, že pracovní právo se může realizovat nejen v civilním, ale i v tzv. pracovněprávním procesu, dokonce i v administrativním a v arbitážním (§ 50, 201 ZP). Ovšem v posledních dvou případech nejde už vůbec o věci vyplývající z pracovněprávních vztahů.

Rozhoduje-li v občanskoprávních vztazích soud, státní notářství, národní výbory, rozhodčí komise podle zákona o myslivosti, smírčí orgán ROH a výrobních družstev, pak by mohlo dojít k vytvoření tolika procesních odvětví, kolik orgánů je pověřeno o těchto vztazích rozhodovat, což je jistě absurdní.

Zákonodárce upravil v občanském soudním řádu funkční vazby civilního práva procesního s několika hmotněprávními odvětvími (§ 7 OSŘ), čímž je v platné právní úpravě v ČSSR vyjádřena možnost občanského civilního soudního řízení „obsluhovat“ několik odvětví civilního práva hmotného.

Rozsah občanského soudního řízení se nekryje s rozsahem působnosti občanského práva hmotného upraveného v občanském zákoníku. V důsledku toho je i terminologicky výstižnější použití odlišného pojmu *civilní*

²³⁾ J. Macur: viz práci cit. v pozn. 10, str. 207.

²⁴⁾ J. Filo a kol.: Československé pracovní právo. Osobitá část I. a II. Bratislava 1974, str. 303 (autor kapitoly dr. M. Freund).

řízení soudní. Rovina výzkumů v této oblasti se nemůže omezit pouze na spojení s občanským právem hmotným, ale musí zahrnovat také spojení s těmi odvětvími práva, z jejichž oblasti jsou právní vztahy realizovány v soudním řízení, ale nakonec i v celém civilním procesu. Z toho vyplývá nutnost integrace výzkumů v oblasti práva hmotného i procesního, jako základní problematika v oblasti civilních právních věd, která na druhé straně nesmí ale vést k zastírání rozdílnosti civilního práva hmotného a procesního.

V praxi (viz stanoviska a rozhodnutí nejvyšších soudů) dochází ke komplexnímu zkoumání otázek z oblasti práva hmotného i procesního, což svědčí o potřebě integrace vědeckého zkoumání hmotněprávní a procesněprávní problematiky i pro oblast praxe. Zejména v civilním procesu nelze jeho zkoumání omezit na pouhé studium procesních institutů, na analýzu jejich statistické struktury, ale je třeba více přihlížet k rovině výzkumů fungování civilního práva procesního jako *law in action*.²⁵⁾

Období po druhé světové válce se vyznačovalo tendencí k izolaci v oblasti civilních věd, což bylo částí širšího jevu, kterým byla desintegrace v oblasti právních věd obecně. V samotném občanském právu hmotném se jeví izolace od procesní problematiky. O něco lepší je situace v civilním procesu, který z povahy věci musí navazovat na hmotněprávní základ. Příčiny tohoto jevu jsou v nadměrné specializaci v oblasti odvětví práva, která má za následek, že jednotlivá odvětví se rozvíjejí izolovaně a jejich vědecký rozvoj postupuje do hloubky, nikoli do šířky. Viz i úprava řešení pracovních sporů a z poslední doby úprava smírčího řízení podle zákona o zemědělském družstevnictví (zákon č. 122/1975 Sb.).²⁶⁾

Občanský soudní řád upravuje jen tu část civilního práva procesního, která je realizována *soudy*. Čím se řídí úprava řízení před jinými orgány než soudy v civilních věcech? Jak jsme již řekli, považujeme za civilní věci ty, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a družstevních vztahů. Civilní věci mohou projednávat i jiné orgány, pokud tak zákon stanoví a řízení je pak upraveno předpisy civilního nebo správního práva, podle toho o jakou věc jde.²⁷⁾

Nás dále budou zajímat jen věci vyplývající z pracovněprávních vztahů, kde vedle soudu je dána k jejich projednání a rozhodnutí i pravomoc rozhodčích komisí (§ 207 odst. 1 ZP). Předmětem právní ochrany v řízení před soudy i před rozhodčími komisemi jsou pracovněprávní vztahy. Řízení před

²⁵⁾ Srov. M. Cappelletti: An Open Letter to Professor Hans Schima about Need, Difficulties and Purposes of Comparative Civil Procedure. Festschrift für Hans Schima zum 25. Geburtstag. Vídeň 1969, str. 127.

²⁶⁾ K integraci výzkumů v oblasti hmotného a procesního práva srov. J. Jodłowski: viz práci cit. v pozn. 15, str. 6–18.

²⁷⁾ Vzniká zde však eventuální pochybnost, zda věci vyplývající z občanskoprávních vztahů, svěřené do pravomoci administrativních orgánů a za použití jejich metod, plní nadále funkci práva občanského nebo zda se stávají předmětem správy a řízení. Srov. J. Jodłowski: viz práci cit. v pozn. 15, str. 13–14.

soudem je upraveno v občanském soudním řádu a řízení před rozhodčí komisí v zákoníku práce²⁸⁾ a ve vyhlášce č. 42/1975 Sb., o projednávání a rozhodování pracovních sporů rozhodčími komisemi. Procesní předpisy jsou upraveny v odlišných právních předpisech.

Podle některých autorů má samostatný soubor předpisů, upravujících procesní činnost určitého orgánu, za následek vznik samostatného právního odvětví.²⁹⁾ Jiní autoři rovněž nesprávně uvádějí, že předpisy, které upravují procesní činnost *jiných* orgánů než soudů, patří do odpovídajícího odvětví hmotného práva.³⁰⁾ Některí autoři dokonce zahrnují přímo do pracovního práva hmotného i řízení před *soudy* v pracovních věcech.³¹⁾

Nepochybně však společné pro soudy i rozhodčí komise je, že své úkoly při ochraně pracovněprávních vztahů plní v podstatě shodnými procesními prostředky, tedy projednáváním a rozhodnutím sporu, bez ohledu na specifické zvláštnosti. V případě pracovních sporů, ať již je projednává soud nebo rozhodčí komise, působí na odlišnost orgánů a postupu řízení před nimi nikoliv hmotněprávní základ těchto věcí, ale charakter funkce těchto orgánů.

Argumentem proti samostatnosti tzv. pracovněprávního procesu je nepochybně i rozsah procesních předpisů upravujících řízení před rozhodčími orgány. Jde celkem (zákoník práce a vyhláška č. 42/1975 Sb.) o 32 paragrafů. Tento poměrně malý rozsah procesní úpravy není schopen zajistit existenci dalších diferenciačních znaků jako např. vysoký stupeň vnitřní organizace právního odvětví, vyjádřený vlastními základními zásadami a vytvořením obecné a zvláštní části. Vzhledem ke kusé úpravě řízení před rozhodčími komisemi je vhodné dokonce stanovit subsidiární použití ustanovení občanského soudního řádu na řízení před rozhodčími komisemi.

za součást civilního procesu, vzhledem k odlišné úpravě samostatného hospodářského práva v ČSSR proti SSSR. Vztahy vznikající při řízení národního hospodářství a při hospodářské činnosti socialistických organizací v jejich vzájemném styku nelze považovat za občanskoprávní. Blížší zdů-

²⁸⁾ Procesněprávní charakter ustanovení není dán jen jeho zařazením do procesního předpisu. Kritériem charakteru ustanovení není jeho umístění. Srov. F. Šta j g r: viz práce cit. v pozn. 18, str. 20. Dále J. H r d l i č k a: Systematická a zejména funkční komplementárnost předpisů hmotného a procesního občanského práva. Právnícké štúdie č. 2, 1966, str. 378; J. B a v o r s k ý: Vztah občanského práva hmotného a procesního v ČSSR. In: Problémy kodifikace občanského práva v ČSSR a v PLR. AFJ UC, Bratislava 1973, str. 226, 236.

²⁹⁾ Pokud jde o arbitrážní právo procesní, srov. A. A. D o b r o v o l s k i j a k o l.: Arbitražnyj process v SSSR. Moskva 1973, str. 87–89.

³⁰⁾ Srov. N. G. A l e k s a n d r o v: Sovetskoje trudovoje pravo. Moskva 1951, str. 275; N. G. A l e k s a n d r o v—A. E. P a š e r s t n i k: Sovetskoje trudovoje pravo. Moskva 1952, str. 25, 274, 287; N. G. A l e k s a n d r o v—G. V. M u c i n o v: Trudovoje pravo. Moskva 1965, str. 13; C. J a c k o w i a k: Zakładowe organy wymiaru sprawiedliwości w sporach ze stosunku pracy. Poznań 1965; Z. S a l w a: Prawo pracy. Varšawa 1967, str. 10, 250–261; M. S w i e c i c k i: Prawo pracy. Varšawa 1968, str. 20, 555 a násl.

³¹⁾ Srov. A. E. P a š e r s t n i k: Teoretičeskije problemy kodifikacii obščesojuznogo zakonodatelstva o trude. Moskva 1955, str. 88; J. L i c k i: Prawo pracy PLR. Łódź—Varšawa 1964, str. 20; Z. S a l w a: viz práci cit. v pozn. 30, str. 262–264.

Je tím zcela zřetelně dána nesamostatnost právní úpravy, a tím více neexistence samostatného právního odvětví.³²⁾

Freund ve své práci³³⁾ zdůrazňuje na podporu samostatnosti tzv. pracovní-právního procesu, že jeho existence je nevyhnutelná pro zabezpečení optimální realizace hmotného práva pracovního v jeho konfliktních situacích. Dále uvádí, že civilní proces je pro ochranu pracovníprávních vztahů absolutně nedostačující. Optimální formu ochrany hmotněprávních (pracovníprávních) vztahů není prý možno řešit jen v normativní rovině, ale je nutno přihlídnout na realitu společenských vztahů z hlediska aspektu sociologického, psychologického apod. To pak vyžaduje i určitou mimosoudní formu ochrany v rámci daného pracovního kolektivu (podniku, závodu). A tedy tzv. pracovníprávním procesem Freund rozumí postup orgánu (rozhodčího, smířčího, předsoudního) *odlišného* od soudu a účastníků.³⁴⁾

Každé procesní právo předpokládá a také upravuje vedle řízení nalézacího i řízení vykonávací, v němž se zejména projevuje také mocenský charakter procesního orgánu. Vzhledem k tomu, že v řízení před rozhodčími komisemi není vykonávací řízení upraveno a pravomocná rozhodnutí, popř. schválené smíry jsou vynutitelné v civilním soudním vykonávacím řízení, je tím zákonodárcem jasně upravena pouze část řízení — řízení nalézací. Těžko si představit samostatné právní odvětví, které by upravovalo pouze část a ve zbytku odkazovalo na jiná právní odvětví.³⁵⁾

Domnívám se, že tyto argumenty nesvědčí ve prospěch samostatnosti tzv. pracovníprávního procesu, jako procesního odvětví, platného pro činnost rozhodčích komisí. Zajištění mimosoudní formy ochrany práv pracovníka (popř. organizace) je dáno již existencí předpisů o činnosti rozhodčích komisí, bez ohledu na zařazení těchto předpisů do toho kterého odvětví práva.

realizována soudy. Čím se řídí úprava řízení před jinými orgány než soudy v civilních věcech? Jak jsme již řekli, považujeme za civilní věci ty, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a družstevních vztahů. Civilní věci mohou projednávat i jiné orgány, pokud tak

³²⁾ Řízení před státním notářstvím, jako jeden z druhů civilního procesu, má v § 25 zákona č. 95/1963 Sb., o státním notářství a o řízení před státním notářstvím (notářský řád), ve znění zákona č. 158/1969 Sb. a zákona č. 29/1978 Sb., výslovné ustanovení o subsidiárním použití občanského soudního řádu, vzhledem ke stejnému základu řízení. Aby nedocházelo v řadě otázek ke stejné normativní úpravě ve více předpisech a v podstatě k opakování stejných institutů (ustanovení), volil zákonodárce v zájmu stručnosti tuto úpravu subsidiárního použití ustanovení občanského soudního řádu. Stejně jako u rozhodčích komisí jde i zde o odlišný orgán provádějící řízení, než je soud, a přesto nehovoříme o samostatném „notářském právu procesním“. Srov. však M. G. A v d j u k o v : Notariat v SSSR. Moskva 1974, zejména str. 6.

³³⁾ M. F r e u n d : viz práci cit. v pozn. 19, str. 203, 219.

³⁴⁾ V souvislosti s vydáním zákona č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví, a vyhlášky č. 160/1975 Sb., o smířčím řízení v JZD, nebude rovněž možno hovořit o samostatnosti „zemědělskodružstevního procesu“, i když jde v podstatě o stejnou úpravu řešení sporů, jako je upravena v zákoníku práce s tím, že zde jde pouze o smířčí orgán.

³⁵⁾ Nepochybně dalším argumentem je i úzká návaznost rozhodčího řízení (podobně jako řízení před státním notářstvím) na řízení před soudem o prostředcích nápravy vadných rozhodnutí.

II. CIVILNÍ PROCES A ROZHODČÍ ŘÍZENÍ

Vzniká otázka, kam zařadit řízení, jež provádějí rozhodčí komise?³⁶⁾

Není ojedinělé stanovisko v socialistické právní teorii zastávané např. Melnikovem,³⁷⁾ který považuje širší pojetí civilního procesu, zahrnující i řízení před jinými orgány než soudy, za nepřijatelné. Melnikov zdůvodňuje tuto nepřijatelnost rozdílnou podstatou soudů na jedné straně a nesoudních orgánů na druhé straně. Nepovažuje za možné úpravu výkonu soudnictví a současně činnosti jiných orgánů v jednom odvětví práva.

Avdejenko v podstatě shodně uvádí, že „Předpisy regulující způsob uskutečňování ochrany subjektivního občanského práva jinými orgány než soudem, nesmí být zahrnovány do civilního práva procesního, ale do odpovídajícího odvětví, které reguluje činnost daného orgánu vcelku a určuje jeho funkce, úlohy a pravomoc“.³⁸⁾

Klejnman zastává shodný názor tak, že „Ochranu občanských práv uskutečňují mnohé orgány a organizace cestou projednání a rozhodnutí sporů o právo, soudnictví však vykonává pouze soud jako státní orgán. Odevzdání některých kategorií právních sporů k rozhodování soudružskému soudu, k rozhodování komisím pro pracovní spory i odborovým orgánům a též orgánům arbitráže není přenesením funkce soudnictví; neexistuje žádné »soudnictví společenských orgánů«“.³⁹⁾

S Klejnmanem je možno souhlasit potud, že odevzdání některých kategorií právních sporů nesoudním orgánům není přenesením funkce soudnictví, což však nevylučuje společnou koncepci shodných procesních úprav.

V sovětské právní teorii je vyslovován nesouhlas se širší koncepcí civilního procesu mezi těmi, kteří jsou zastánci samostatnosti arbitrážního procesu.⁴⁰⁾ Pokud jde o řízení před státní arbitráží v ČSSR, nepovažujeme ho za součást civilního procesu, vzhledem k odlišné úpravě samostatného hospodářského práva v ČSSR proti SSSR. Vztahy vznikající při řízení národního hospodářství a při hospodářské činnosti socialistických organizací v jejich vzájemném styku nelze považovat za občanskoprávní. Bližší zdůvodnění je však mimo rámec tohoto článku.⁴¹⁾

³⁶⁾ Nejde o novou problematiku. Srov. např. K. Gerlich: Rozhodčí řízení v občanských rozepřích právních. Brno—Praha 1932, zejména str. 39 a literaturu tam citovanou.

³⁷⁾ A. A. Melnikov: Pravovoje položenije ličnosti v sovetskom graždanskom processe. Moskva 1969, str. 18.

³⁸⁾ N. I. Avdejenko: Mechanizm i predely regulirujuščego vozdejstvija graždanskoprocessualnogo prava. Leningrad 1969, str. 27—31.

³⁹⁾ A. F. Klejnman: Novejšije tečenija v sovetskoj nauke graždanskogo processualnogo prava. Moskva 1967, str. 15. Obdobně srov. i A. A. Dobrovolskij—A. A. Melnikov: Osnovnyje napravlenija razvitija nauki sovetskogo graždanskogo processualnogo prava. Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 12, 1975, str. 34; A. A. Dobrovolskij: Iskovaia forma zaščity prava. Moskva 1965, str. 49.

⁴⁰⁾ Viz např. T. E. Abova—V. S. Tadevosjan: Razrešenije chozjajstvennych sporov. Moskva 1968, str. 15.

⁴¹⁾ K tomu srov. J. Macur: práci cit. v pozn. 10, str. 267—268; J. Jodłowski—W. Siedlecki: Postępowanie cywilne. Varšava 1958, str. 8, 78 a násl.; W. Siedlecki: Zarys postępowania cywilnego. Varšava 1968, str. 8—9.

Na druhé straně jsou i v socialistické právní teorii zastánci širší koncepce civilního procesu. Ze sovětských procesualistů je to především Zejder, který vychází ze základního pojmu „spor o právo“, který široce konstruuje z hlediska procesu. Říká, že „Odlišnosti procesní formy, v níž probíhá činnost různých státních orgánů i společenských organizací při řešení sporu o právo a ochranu práva, nevylučuje, aby velmi mnohé procesní zásady a instituty byly společnými v právu, které reguluje činnost těchto orgánů a organizací“. ⁴²⁾ Zejder pak v široce pojatém civilním právu procesním vnitřně diferencuje části, které jsou určeny skupinami procesně-právních předpisů, upravující určité druhy civilního procesu, tj. řízení před soudy, před hospodářskou arbitráží, před společenskými orgány a před administrativními orgány, včetně orgánů notářství. ⁴³⁾

Zejder poukazuje na společný cíl a předmět činnosti těchto orgánů, tj. rozhodnutí o ochraně porušeného nebo ohroženého civilního práva. Toto považuje za základ pro sjednocení veškeré činnosti různých orgánů při rozhodování sporů o právo a při ochraně práv pod společný pojem: sovětský civilní proces.

V podstatě shodná stanoviska na podporu širšího pojetí civilního procesu dále zastávají i Ščeglov, Judelson, Žeruolis a Falkovič. ⁴⁴⁾ Judelson však vysvětluje toto pojetí tak, že rozlišuje „systém vědy sovětského civilního procesního práva“, který zahrnuje pouze řízení soudní, a „systém pedagogické disciplíny“, kam patří i řízení nesoudní. ⁴⁵⁾ Správně zdůrazňuje Macur, že „nelze však souhlasit s názory některých autorů, že širší pojetí civilního procesu představuje pouze mechanické spojení různých druhů procesů, mezi nimiž není podstatných vnitřních souvislostí“. ⁴⁶⁾

Za zmínku ještě stojí i stanovisko významného procesualisty Hory, který říká o rozhodcích orgánech, že se dotýkají civilního řízení soudního nejenom svým předmětem, ale i úpravou řízení, protože vzorem a základem je i u rozhodcích orgánů řízení upravené civilním řádem soudním. ⁴⁷⁾ Mluvíme také o tzv. judicializaci nesoudního řízení.

V současné době v ČSSR se zdá, že dochází mezi procesualisty k jednotnému stanovisku, pokud jde o pojetí civilního procesu a civilního práva procesního. Většina procesualistů zastává širší pojetí civilního procesu.

⁴²⁾ N. B. Zejder: Predmet i sistema sovetskogo graždanskogo processualnogo prava. Pravovedenije č. 3, 1962, str. 71.

⁴³⁾ Řízení před státním notářstvím má nepochybně strukturu civilního procesu a nelze ho zařazovat mezi administrativní orgány.

⁴⁴⁾ V. N. Ščeglov: Graždanskoje processualnoje pravootnošenie. Moskva 1966, str. 148–149; K. S. Judelson: Sovetskoe graždanskoje processualnoje pravo. Moskva 1965, str. 13, a Graždanskij process. Moskva 1972, str. 27–30; I. Žeruolis: Suščnost sovetskogo graždanskogo processa. Vilnius 1969, str. 6; M. S. Falkovič: Dalnejšie soveršenstvovanije pravovych form rassmotrenija chozjajstvennych sporov. Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 1, 1964, str. 55–56.

⁴⁵⁾ K. S. Judelson: viz práci cit. v pozn. 44, str. 30–31.

⁴⁶⁾ J. Macur: viz práci cit. v pozn. 10, str. 267.

⁴⁷⁾ V. Hora: Československé civilní právo procesní, III. díl. Praha 1929, str. 242.

Např. Fiala říká: „V současné době rozumíme u nás pod pojmem civilní proces řízení před civilními soudy, před státním notářstvím, komisemi pro pracovní spory (dnes rozhodčími komisemi, pozn. autora), před rozhodci a před odborovým orgánem podle zákona č. 84/1972 Sb., o objevech, vynálezech, zlepšovacích návrzích a průmyslových vzorech (civilní proces v širším smyslu). Vlastním civilním procesem však rozumíme jen řízení před civilními soudy (civilní proces v užším smyslu), upravený občanským soudním řádem.“ V podstatě shodně i autoři Komentáře k občanskému soudnímu řádu. Autor tohoto článku zahrnuje mezi subjekty civilního procesu, na základě zákona č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví, i smířčí orgány JZD, vedle subjektů, kterými jsou smířčí orgány ROH a výrobních družstev ve sporech o odměny poskytované v souvislosti s vynálezy, zlepšovacími návrhy a průmyslovými vzory.⁴⁸⁾

Nepochybně však je, že ve všech řízeních před těmito subjekty, která zařazujeme do civilního procesu, se zásadně rozhoduje o věcech vyplývajících z právních vztahů, v nichž jejich účastníci mají rovné postavení.

Macur vnitřně diferencuje civilní proces na relativně samostatná řízení před soudy, před státním notářstvím, před rozhodčími komisemi a před rozhodci.⁴⁹⁾ Relativní samostatnost zdůvodňuje tím, že spory o právo nemohou být řešeny v univerzální formě řízení, jež není ovlivňována hmotným právem. Je nutno přihlédnout k podstatným funkčním vazbám mezi právem hmotným a procesním. Proto je struktura a funkce civilního procesu určována povahou hmotněprávních vztahů, jimž je v procesu poskytována ochrana.

Za civilní právo hmotné považujeme ty oblasti společenských vztahů občanů a organizací, které jsou upraveny zejména v občanském zákoníku, v zákonu o rodině, v zákoníku práce, v zákonech o družstvech, v zákonu o mezinárodním právu soukromém a v jejich prováděcích předpisech. Při ochraně těchto vztahů mohou vystupovat ty orgány, jimž je tato ochrana zákonem svěřena.

Můžeme tedy říci, že *civilním procesem* rozumíme postup subjektů civilního řízení při rozhodování věci nebo jen při projednávání věci (za účelem dosažení smíru), které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a družstevních vztahů, popř. i z jiných vztahů, stanoví-li tak zákon, jehož cílem je poskytnout ochranu civilním subjektivním právům, jakož i právní vztahy, které mezi subjekty při tomto postupu vznikají. Civilní

⁴⁸⁾ J. Fiala: Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu. AUC — Iuridica 1974, Monographia XXI, str. 9; Komentář k občanskému soudnímu řádu, I. díl. Praha 1970, str. 14; J. Macur: viz práci cit. v pozn. 10, str. 270; P. Hlavsa — A. Winterová: Doplňková skripta z občanského práva procesního. Praha 1977, str. 30, 48.

⁴⁹⁾ J. Macur: viz práci cit. v pozn. 10, str. 270; srov. i práci S. Włodzyky o pojmu a druzích civilního procesu. In: Wstęp do systemu prawa processowego cywilnego. Varšava 1974.

proces vymezujeme bez ohledu na úpravu a zařazení předpisů, které upravují procesní činnost jeho subjektů.⁵⁰⁾

Jaká stanoviska k této problematice jsou zastávána představiteli odvětví pracovního práva? Mezi zastánce samostatnosti tzv. pracovněprávního procesu patří např. Mestitz, který uvádí, že „procesní právo musí být adekvátní hmotnému právu v tom smyslu, že musí zabezpečovat uskutečnění těch cílů a tendencí, které ovládají hmotné právo — adekvátní co do orgánů i co do prostředků, které dává k dispozici“.⁵¹⁾ Toto má prý za následek vznik zvláštního tzv. pracovněprávního procesu, jako prostředku k zabezpečení realizace pracovního práva hmotného v jeho specifčnosti, vzhledem k tomu, že hmotněprávní úprava pracovního práva vede téměř k poznatku, že pracovní spory se vymykají nalézání práva před soudy nebo administrativními orgány. S tímto názorem rozhodně nemůžeme souhlasit.

Rovněž Freund je zastáncem samostatného tzv. pracovního práva procesního.⁵²⁾

Naproti tomu Tröster se domnívá, že civilní proces nelze redukovat jen na řízení před soudem. Uvádí, že „pracovní právo hmotné ve své rozmanitosti, neboť se v něm především prolínají prvky »soukromoprávní« i »veřejnoprávní«, si může sice vytvářet určité, zvláštní procesní formy, které slouží jako prostředky realizace subjektivních práv (rozhodčí řízení, smírčí řízení), avšak toto samo o sobě ještě neznamená, že pracovnímu právu hmotnému odpovídá jemu vlastní pracovněprávní proces, který je základem samostatného odvětví právního řádu, pracovního práva procesního. Nebylo by to podle našeho názoru při dnešní již nepřiměřené rozdrobenosti našeho právního řádu společensky žádoucí ani účelné. Nedomníváme se rovněž, že vytvoření samostatného odvětví práva hmotného si vyžaduje nutně vznik jemu odpovídajícího čili adekvátního práva procesního. Ani to není vždy dobře možné, tím spíše, jde-li o takové odvětví práva hmotného, kde se prolínají normy soukromoprávní povahy s normami veřejnoprávními, jako je tomu právě u pracovního práva; pozitivněprávní úprava tomu konečně také nasvědčuje“. (Zde má Tröster na mysli možnost správního řízení, řízení před hospodářskou arbitráží na základě § 50, 270a, 34, 201 ZP nebo dokonce vznik trestního řízení při porušení pracovní kázně, které nabylo charakteru přečinu, kde v žádném z těchto případů nelze hovořit

⁵⁰⁾ Nejde jen o zkoumání v oblasti civilního práva procesního vzhledem k tomu, že jde i o obecnější otázky (integrační zkoumání), spadající nepochybně i do teorie práva. Hovoří se i o „obecné vědě o řízení“, srov. W. Siedlecki: *Nauka prawa procesowego cywilnego a teoria prawa*. Państwo i prawo č. 7, 1972, str. 31–35. V dalším vědeckém výzkumu je nutno věnovat i pozornost zkoumání civilního procesu jako institucionalizaci procesu poznání a rozhodování, kde tato institucionalizace je zvláštním případem, tj. cílevědomě vytvořenou formou společenských vztahů podmíněností lidského poznání.

⁵¹⁾ F. Mestitz: *Rozhodovanie pracovných sporov*. Právny obzor č. 9, 1968, str. 815 až 816.

⁵²⁾ M. Freund: *K pojmu a funkcii pracovního práva procesního*. Právny obzor č. 1, 1970, str. 72–85; dále viz práci cit. v pozn. 19, zejména str. 220–232 a práci cit. v pozn. 24, str. 303.

o tzv. pracovněprávním procesu jako prostředku ochrany práv upravených pracovním právem hmotným.)⁵³⁾

V podstatě je možno s Tröstrem souhlasit v tom, že pracovnímu právu hmotnému neodpovídá jemu vlastní „pracovněprávní proces“, jako samostatné odvětví právního řádu.

Z těchto příkladů vyplývá, že ani představitelé teorie pracovního práva nejsou jednoznačně přesvědčeni o nutnosti samostatného procesního právního odvětví, odlišeného od civilního procesu. Není asi rovněž správné zahrnovat výklady o rozhodčím řízení do oblasti pracovního práva, jak tomu bylo v minulé době.⁵⁴⁾ Tím však nemáme na mysli problematiku pracovních sporů vůbec.

Jak jsme již poukázali, jde zcela nepochybně v rozhodčím řízení o úpravu *procesních institutů* (odtud i pramenící snahy o vytvoření samostatného procesního odvětví), a to vlastních civilnímu procesu. Jde o natolik složité procesní otázky, že nebyly ani do všech důsledků promyšleny při dosavadních legislativních úpravách, což je spojeno s výkladovými problémy, nesprávným užíváním procesní terminologie apod.⁵⁵⁾

Chceme-li zdůraznit ty prvky, které mají význam pro další úvahy, můžeme za civilní proces považovat každé řízení, které probíhá před orgány, které mají pravomoc projednávat a rozhodovat civilní věci.⁵⁶⁾

Civilní věc je vymezována kritérii materiální povahy. Za civilní věc je považována každá věc, která vyplývá ze vztahů občanskoprávních (v užším smyslu) a ze vztahů obdobných, v nichž se vyskytuje pro civilní vztahy charakteristický prvek — rovnost účastníků. Mezi civilní věci tedy počítáme věci upravené právem občanským, pracovním, rodinným, družstevním, autorským, vynálezeckým, popř. i jiným odvětvím práva, pokud se vztahy jím upravené zakládají na rovnosti účastníků.⁵⁷⁾

Pro uznání věci za věc civilní je rozhodující materiální kritérium, tedy povaha právního vztahu, z něhož tato věc vzniká. V podstatě výjimečně se k civilním věcem zahrnují také věci vznikající na základě jiných právních vztahů (administrativních), pokud zákon předpokládá ochranu subjektivních práv, vznikajících z těchto vztahů, cestou civilního (zpravidla soudního) procesu.⁵⁸⁾

⁵³⁾ K. Witz a kol.: Nástin čs. pracovního práva. Praha 1974, hlava XXIV — Spory z pracovněprávních vztahů (pracovní spory), str. 375 (autor dr. Tröster).

⁵⁴⁾ Viz K. Witz a kol.: Učebnice čs. pracovního práva. Praha 1967, str. 376–382, a dále K. Witz a kol.: viz práci cit. v pozn. 53, str. 378–387.

⁵⁵⁾ K této problematice srov. P. Hlavsa: Koncepce a právní úprava řešení pracovních sporů. AUC — Iuridica, 1978, Monographia XXVIII.

⁵⁶⁾ Srov. W. Siedlecki: Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne. Krakowskie Studia Prawnicze č. 3–4, 1969, str. 69.

⁵⁷⁾ F. Štajgr a kol.: viz práci cit. v pozn. 7, str. 24; W. Siedlecki: viz práci cit. v pozn. 41, str. 7–8; K. S. Judelson: Sovetskoe graždanskoje processualnoje pravo. Moskva 1965, str. 9; H. Nathan: Das Zivilprozessrecht der DDR. Berlín 1957, str. 51; Z. Stalev: Bulgarsko graždansko processualno pravo. Sofie 1966, str. 45 a násl.

⁵⁸⁾ Z těchto důvodů se někdy pro vymezení civilní věci používá kritéria formálního, tj. podle příslušného orgánu a způsobu řízení.

Vymezujeme-li pojem civilního procesu na základě pojmu civilní věci, považujeme pak za *civilní proces* řízení ve věcech civilních před soudy, státními notářstvími, rozhodčími komisemi, rozhodci a jinými rozhodčími a smírčími orgány, kterým je svěřena pravomoc řešit tyto (civilní) věci.⁵⁹⁾ Jednotlivá řízení pak označujeme jako *druhy* civilního procesu.

Ve většině socialistických zemí je v současné době přijato výše uvedené vymezení civilního procesu,⁶⁰⁾ s tím, že zahrnují do civilního procesu i řízení před arbitráží (nikoliv v ČSSR). Vyskytují se však i názory, že řízení před arbitráží je druhem správního řízení.⁶¹⁾

Domníváme se, že je možno souhlasit s výše uvedeným pojetím civilního procesu. V rámci jednoho právního odvětví (civilního procesu) mohou se vyskytovat subjekty se značnou specifikou, jestliže jsou ve své podstatě podchyceny společnou metodou tohoto odvětví, tj. odpovídajícím mu způsobem regulace společenských vztahů.⁶²⁾ Komponenty metody civilního procesu jsou mimo jiné takové jeho zásady (např. dispoziční, rovnosti účastníků), jejichž obsah je dán charakterem civilních vztahů a úkolem ochrany práv a oprávněných zájmů občanů a organizací, a ty jsou pak společné pro všechny druhy civilních řízení. A jestliže procesní předpisy v jednotlivých druzích řízení mají společný obecný základ, tvoří jediné právní odvětví.

Abyste právní předpisy podmiňovaly samostatnost právní metody a uznání oddělenému systému a souhrnu právních předpisů za odvětví práva, je nutno, aby disponovaly kvalitativními rozdíly, které určují specifiku v právním postavení subjektů, v důvodech vzniku, změny a zániku právních vztahů, v jeho právní formě a v obsahu.

Mocenskoprávní struktura procesních vztahů a účast soudu a ostatních (společenských) nesoudních orgánů při ochraně práv, jsou prvky metody civilního procesního práva, které vyplývají z povahy socialistického práva a nutnosti jeho ochrany.⁶³⁾ Totožné zásady určují okruh zainteresovaných

⁵⁹⁾ Berutowicz rozlišuje u nesoudních orgánů řízení před orgány státními a před orgány společenskými. Viz W. Berutowicz: Sadowe postępowanie cywilne w zarzysie. Wrocław 1968, str. 78 a násl., 85 a násl.

⁶⁰⁾ F. Štajgr a kol.: viz práci cit. v pozn. 7, str. 10; J. Jodłowski: W kwestii zakresu i przedmiotu nauki postępowania cywilnego. Państwo i prawo č. 4–5, 1969, str. 714 a násl. a literatura tam citovaná.

⁶¹⁾ Viz W. Bagiński: Problem państwowego arbitrażu gospodarczego. P. U. G. č. 1, 1961, str. 3; W. Hybiak: Prawne formy działania państwowego arbitrażu gospodarczego. Państwo i prawo č. 10, 1966, str. 495 a násl.

⁶²⁾ Obecně o metodě právního regulování viz V. M. Čchikvadze—C. A. Jam-polskaja: O sisteme sovetskogo prava. Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 9, 1967, str. 32–40; V. D. Sorokin: Metod pravovogo regulovanija. Moskva 1976. Macur rozumí metodou právního regulování povahu a míru účasti subjektů právního vztahu na vzniku a rozvíjení tohoto vztahu, resp. ve formování jeho obsahu; viz J. Macur: práce cit. v pozn. 10, str. 228, a dále o této metodě tamtéž na str. 228–240.

⁶³⁾ P. F. Jelisejkin: Zaščita subektivnych prav a interesov i kompetencija suda v sovetskom graždanskom processe. Učjonyje zapisky Dalnevostočnogo gosudarstvennogo universiteta, Vladivostok 1969, díl 31, str. 71–72.

subjektů civilního procesu i skutečností, které způsobují zahájení, průběh a skončení civilního procesu.

Můžeme pak za metodu civilního procesu označit zabezpečení ochrany civilních subjektivních práv soudem a dalšími orgány na návrh zainteresovaných osob, na základě procesní rovnosti účastníků, jejich povinnosti dokázat tvrzení, na nichž jsou založeny žalobní nároky, popř. námitky, na volnosti účastníků při nakládání s procesními právy pod kontrolou a za pomoci příslušného orgánu.

Takové pojetí metody civilně procesního regulování vychází ze spojení státní a společenské formy ochrany civilních práv a z takových zásad civilního procesu jako je např. zásada dispoziční, rovnosti účastníků. Na dané metodě jsou založeny předpisy upravující řízení před soudy a ostatními orgány v civilním procesu. Jejich souhrn a systém vytváří civilní právo procesní. Organizace a činnost orgánů činných v civilním procesu má své zvláštnosti, určené skladbou příslušných právních vztahů a jejich charakterem, ale metoda civilního práva procesního, daná úkoly ochrany práv a oprávněných zájmů občanů a organizací, je jediná.

Máme zato, že civilní proces je jako univerzální forma ochrany jednotný, a proto změny v jednom z odvětví hmotného práva nemohou podstatně změnit jeho základní zásady a instituty. Existence procesních odlišností při projednávání specifických kategorií věcí jednotlivými subjekty civilního procesu, jakož i případná změna jejich počtu, nenarušuje jednotnost civilního procesu, jako formy ochrany subjektivních práv a oprávněných zájmů, která se uskutečňuje podle společných procesních zásad.⁶⁴⁾

Vývojově nelze ani opomenout ne příliš vzdálenou úpravu, kdy téměř všechny zmíněné věci, tedy věci civilní, patřily jen do pravomoci jednoho orgánu, a to soudu a řízení o nich bylo upraveno jednotně.

III. OTÁZKY VYMEZENÍ ROZSAHU PRAVOMOCI SUBJEKTŮ CIVILNÍHO PROCESU

Velmi aktuální otázkou se stává rozsah pravomoci mezi jednotlivými subjekty civilního procesu, pokud jde o poskytování právní ochrany, buď cestou soudu nebo cestou jiných subjektů (nesoudních) civilního procesu.⁶⁵⁾

⁶⁴⁾ Jiné stanovisko zastává např. Tróscányi, který říká: „je těžko představitelné, že by procesním právem, odpovídajícím pracovnímu právu, byl civilní proces. Jakkoliv základní zásady řízení v pracovních sporech vykazují nesporně podobnost se zásadami civilního procesu, nejsou s nimi totožné, neboť jejich úkolem je realizovat požadavky, které vyplývají ze zvláštností pracovního práva. Když soudy projednávají pracovní spory, jsou subjekty řízení ve věcech pracovních a musí se pracovním sporem zabývat v souladu se základními zásadami pracovního práva, s přihlédnutím k základním zásadám ovládající řízení v pracovních sporech, ať již působí v první nebo v druhé instanci.“ (L. Tróscányi: Le droit de procédure en matière de conflits du travail dans les pays socialistes européens. Budapešť 1974, str. 13.)

⁶⁵⁾ V socialistických státech se objevují dvě různé tendence. V MLR po poslední novele občanského soudního řádu (s účinností od 1. 1. 1973) dochází k přesunu pravomoci z nesoudních řízení do řízení před soudy. Naopak v PLR je řada věcí vylučována ze soudní pravomoci ve prospěch pravomoci nesoudních orgánů.

V této souvislosti se nejčastěji klade otázka existence „monopolu“ výkonu spravedlnosti soudy.⁶⁶⁾ Československé právní předpisy nesvěřují nikde výlučně výkon ochrany práva (spravedlnosti) soudům. Ústava ČSSR v čl. 97 svěřuje ochranu socialistického státu, jeho společenského zřízení i práv a oprávněných zájmů občanů a organizací pracujícího lidu soudům a prokuratuře. Zákon o organizaci soudů a o volbách soudců (č. 36/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů) navazuje v § 1 tak, že hovoří o *výkonu soudnictví*, který svěřuje soudům ČSSR, ČSR a SSR.

Spravedlivá ochrana práv a oprávněných zájmů občanů a organizací v civilních věcech je pak ve shodě s § 2 odst. 1 a § 3 odst. 1 písm. a) zákona o organizaci soudů a o volbách soudců, svěřena soudům v širokém rozsahu daném § 7 občanského soudního řádu, tj. ve všech věcech, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a družstevních vztahů. Jedině zákonem může být takto obecně vymezená pravomoc soudů omezena ve prospěch jiných (nesoudních) orgánů.

Máme zato, že nelze v ČSSR hovořit o „monopolu“ výkonu spravedlnosti soudy.⁶⁷⁾ Nesoudními orgány, kterým je svěřena pravomoc k projednávání a rozhodování civilních věcí jsou i rozhodčí komise (vedle státního notářství, rozhodců a smírčích orgánů).

Příčiny, které vedly k vyloučení civilních věcí z pravomoci soudů jsou složité. Po skončení druhé světové války, před vypracováním nových kodexů, byly námitky vedeny proti zastaralým zákonům, které nebyly přizpůsobeny podmínkám lidově demokratického státu a proti kádřím, které působily ve funkcích soudců, aniž by dostatečně chápaly smysl politických a společenských přeměn.⁶⁸⁾ Tyto námitky ztratily v současnosti své opodstatnění.

Dále je třeba připomenout koncepci odumírání státu, zejména z padesátých let, podle které měl socialistický stát ztrácet svůj tradiční charakter orgánu donucení a represe, s čímž měla současně vzrůstat úloha a význam společenských orgánů, které měly přejímat funkce vykonávané státními orgány.⁶⁹⁾

V současné době doznaly dřívější teoretické koncepce značných změn. Svoboda charakterizuje výše uvedenou koncepci jako „určité přecenění

⁶⁶⁾ Srov. S. Włodzka: Konstytucyjna zasada sadowego wymiaru sprawiedliwości w PLR. Państwo i prawo č. 11, 1964, str. 661; M. Rybicki: Problemy sądów i prokuratury w konstytucjach europejskich państw socjalistycznych. In: Studia k zakresu konstytucjonalizmu socjalistycznego. Varšava 1969, str. 339.

⁶⁷⁾ Opět ponecháváme stranou otázku řízení před státní arbitráží, přestože i toto řízení podporuje náš názor.

⁶⁸⁾ Srov. L. Czajkowski—W. Schaff—W. Siedlecki: Prawo sadowe. In: Dziesięciolecie Prawa Polski Ludowej. Varšava 1955, str. 346.

⁶⁹⁾ K zakotvení této tendence došlo i v Ústavě ČSSR (čl. 5). Dále např. důvodová zpráva k zákonu č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, v úvodní části říká: „Neustále se zvyšuje význam dobrovolných společenských organizací pracujících, na které jsou postupně přenášeny i některé úkoly státních orgánů.“ Dále srov. vyhlášku č. 184/1959 Ú. 1, kterou se vydávají Směrnice pro rozhodování pracovních sporů v závodech.

stupně uvědomělosti mas“, což vedlo k podcenění autority socialistického státu.⁷⁰⁾ Rovněž Freund přiznává, že budování koncepce rozhodčího řízení na teorii přechodu některých státních funkcí na společenské organizace se v praxi neosvědčilo, ale ne tak pro tuto samotnou teorii, jako pro její mechanickou a dogmatickou aplikaci.⁷¹⁾ V souvislosti s tím dochází i k přehodnocení praktických závěrů, vyplývajících z těchto dřívějších koncepcí, vzhledem k tomu, že „etapa státnosti v rozvoji lidstva ještě zdaleka nekončí“.⁷²⁾ Také při nejnovějším hodnocení vývoje našeho státu se poukazuje na chyby, které se v tomto období projevíly v subjektivistických a voluntaristických snahách předbíhat vývoj. Na základě toho docházelo k vytváření iluzí jakoby Československo stálo již na prahu beztržní komunistické společnosti.⁷³⁾

V současné době vedle nepochybně správné tendence zvyšovat účast lidu na řízení státu, se jeví problematika přímého přenášení úkolů státu na společenské organizace pracujících ještě stále složitou a z těchto důvodů také i spíše perspektivní,⁷⁴⁾ a to zejména v oblasti přenášení pravomoci soudů na jiné (společenské) organizace.⁷⁵⁾

V etapě státu nižší fáze komunismu, při budování rozvinuté socialistické společnosti⁷⁶⁾ mizí třídně antagonistické určení státu a v tomto smyslu stát „odumírá“, ale nemůže ještě odumřít, neboť první fáze komunismu má na sobě ještě mateřské znamení staré společnosti.⁷⁷⁾ Stát zůstává nutný, aby předcházel či potíhoval protispoločenská jednání, podmíněná postavením individuí v „područí dělby práce“ a protikladem mezi duševní a fyzickou prací jako jednoho „z nejdůležitějších zdrojů dnešní společenské nerovnosti“.⁷⁸⁾ Stát je nutný potud, pokud se lidé nenaučí pracovat „bez jakýchkoliv právních norem“, pokud si nezvyknou dobrovolně „zachovávat elementární pravidla společenského soužití“.⁷⁹⁾ A máme-li na mysli přenášení

⁷⁰⁾ K. Svoboda: XXIV. sjezd KSSS a některé otázky státu a práva v sovětské společnosti. Právník č. 8, 1971, str. 623 a násl.

⁷¹⁾ M. Freund: viz práci cit. v pozn. 19, str. 189.

⁷²⁾ A. Lopatka: Wzrost roli państwa i prawa w życiu narodu polskiego. Państwo i prawo č. 10, 1973, str. 19–20. Srov. i prohlášení Ústavy SSSR, Rudé právo 8. 10. 1977, str. 3.

⁷³⁾ Přehled dějin KSČ. Praha 1976, str. 301.

⁷⁴⁾ Shodně E. Kučera a kol.: viz práci cit. v pozn. 16, str. 159.

⁷⁵⁾ Srov. P. E. Nedbajlo: O juridických garantijach pravilnogo osuščestvlenija sovětskich pravovych norm. Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 6, 1957, str. 20. Srov. i důvody, které v ČSSR vedly ke zrušení místních lidových soudů v roce 1969.

⁷⁶⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIV. sjezdu KSČ a další úkoly strany, přednesená generálním tajemníkem ÚV KSČ s. G. Husákem. Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ, Praha 1976, str. 32.

⁷⁷⁾ K. Marx: Kritika gothajského programu. In: Marx – Engels: Spisy II, Praha 1950, str. 18. Dále srov. projev L. I. Brežněva k návrhu Ústavy SSSR a k výsledkům všelidové diskuse. Rudé právo 5. 10. 1977, str. 3.

⁷⁸⁾ V. I. Lenin: Stát a revoluce, Spisy, sv. 25, Praha 1956, str. 481.

⁷⁹⁾ V. I. Lenin: viz práci cit. v pozn. 78, str. 475, 480. Lenin současně však upozorňuje, že samozřejmě tempo metody a různé aspekty vývoje socialistické státnosti a jejího přechodu k prvkům komunistické samosprávy jsou podstatně spouřčovány vnějšími vztahy a existencí protikladných společenských soustav.

úkolů státu na společenské organizace pracujících, pak jde pouze o jednu „z forem procesu odumírání socialistického státu, a to formou nikoli určující a rozhodující“.⁸⁰⁾

Nepochybně předělem pro přenášení úkolů státních orgánů na společenské organizace je i vlastní povaha jednotlivých organizací, jako organizací zájmových.⁸¹⁾ Pokud společenské organizace reprezentující své skupinové zájmy (vedle celospolečenských) převezmou úkoly státních orgánů, jako nositelů vysloveně celospolečenských zájmů, může dojít buď k nedostatečné reprezentaci celospolečenských zájmů společenskými organizacemi, nebo k odcizení se poslání, které má být těmito organizacím vlastní a hlavní.⁸²⁾

Další důležitou otázkou je konkrétní vymezení pravomoci nestátních orgánů, které spočívá buď v přenesení na ně jisté části oprávnění státních orgánů, nebo v pouze alternativní úpravě těchto oprávnění vedle sebe společenskými organizacemi i státními orgány. Absolutní přechod některých úkolů státních orgánů na společenské organizace ani nebyl dosud realizován.

V ČSSR právní úprava řešení pracovních sporů byla jednou z prvních oblastí, kde došlo k realizaci postupného přechodu oprávnění (pravomoci) státních orgánů (soudů) na nestátní (společenské organizace).

Nadále bude ve smyslu závěrů XV. sjezdu KSČ úkolem právní vědy pomáhat při současném rozvoji a zdokonalování socialistického státu v hledání dalších cest pro rozšíření aktivní účasti pracujících a jejich kolektivů v politickém životě státu, která je hlavním obsahem socialistické demokracie.⁸³⁾

ПЕТР ГЛАВСА

Третьейское разбирательство как вид гражданского процесса

РЕЗЮМЕ

В данной статье, озаглавленной „Третьейское разбирательство как вид гражданского процесса“, автор рассматривает теоретический вопрос о том, следует ли сферу правового регулирования порядка рассмотрения трудовых споров комиссиями по трудовым спорам отнести к трудовому законодательству или к гражданско-процессуальному законодательству. Вместе с тем дается им критический анализ теорий, служащих обоснованием создания самостоятельной правовой отрасли, так называемого трудового процессуального права (процессуально-трудового права).

⁸⁰⁾ E. Kučera: viz práci cit. v pozn. 16, str. 159. Srov. i V. Knap: Problémy právní jistoty občanů v socialistické společnosti. Právník č. 4, 1976, str. 300.

⁸¹⁾ Srov. důvodovou zprávu k novele zákoníku práce (zákon č. 153/1969 Sb.), která konstatuje, že obligatorní rozhodčí řízení uskutečňované odborovými orgány mělo mnoho nedostatků. Dále srov. pokud jde o obsah funkcí odborů v socialistické společnosti M. Freund: práci cit. v pozn. 19, str. 186–194, a J. Ivanov: Odbory v politickém systému socialismu. Praha 1976.

⁸²⁾ Srov. F. Mestitz: viz práci cit. v pozn. 51, str. 818.

⁸³⁾ Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ. Praha 1976, str. 31–42, zejména str. 38–39. Srov. i Ústavu SSSR, zejména čl. 7–9, viz pozn. 72.

Наряду с понятием гражданского процесса, автор истолковывает цитату Маркса о соотношении материального и процессуального права. Гражданский процесс — это самостоятельная отрасль права, находящаяся под влиянием других отраслей, в частности таких, которые по отношению к нему фигурируют как материальное право. Гражданский процесс не является формой материального права, а формой существования (т. е. реализации) предписаний материального права. Это — самостоятельное проявление правовой жизни с присущими ему принципами и направленностью развития.

Фактическое назначение гражданского процесса заключается в обеспечении реализации материально-правовых предписаний путем осуществления охраны субъективных прав, предусмотренных этими предписаниями, или путем принуждения к исполнению установленных ими обязанностей. Что касается целей и задач, т. е. классовой направленности гражданского процесса, последний не должен отличаться от материального права („процесс и законы должны быть проникнуты одним духом“). Однако принципы гражданского процесса не исходят только лишь из какой-то одной отрасли материального права. Отдельно взятые отрасли материального права фигурируют по отношению к тому или иному процессуальному органу как материальные не на основе присущих им каких-то особых свойств, а в силу того, что законодателем возложена на данный орган обязанность по применению предписаний, отражающих содержание этих отраслей. Вот почему субъективные права, предоставляемые одной отраслью, могут охраняться и разными процессуальными органами с самостоятельной регламентацией разбирательства в них.

Однако несомненным является тот факт, что все виды разбирательств в органах, занимающихся разрешением гражданских дел, в которых сторонам признается одинаковое положение, имеют общие черты, принципы и некоторые процессуальные институты. Основываясь на этом, автор считает их видами гражданского процесса. Что касается собственного предмета, собственного метода процессуально-правового регулирования, высокого уровня внутренней организации, проявляющегося в наличии собственных основополагающих начал и в сформировании общей и особенной частей, то отдельно взятые виды разбирательства не являются столь обособленными, чтобы образовать самостоятельную процессуально-правовую отрасль.

Автором определяется гражданский процесс как порядок действий субъектов гражданского судопроизводства при разрешении или только при рассмотрении дел (с целью достижения мирового соглашения), происходящих из гражданско-правовых, трудовых, семейных, кооперативных и других отношений, поскольку это предусмотрено законом, цель которого заключается в осуществлении охраны гражданских субъективных прав, и как правоотношения, складывающиеся между субъектами в процессе этих действий.

Разбирательство в комиссиях по трудовым спорам в ЧССР характеризуется автором как вид гражданского процесса (а не как самостоятельная правовая отрасль).

В связи с определением объема правомочий отдельных субъектов гражданского процесса автор занимается также проблематикой перехода некоторых прав подведомственности, осуществляемых государственными органами, к общественным организациям, в частности к профсоюзным органам.

PETR HLAVSA

Das Schiedsverfahren als Art des Zivilprozesses

RÉSUMÉ

Der Autor beschäftigt sich in dem „Das Schiedsverfahren als Art des Zivilprozesses“ betitelten Artikel mit der theoretischen Frage, ob der Bereich der rechtlichen Regelung der Erledigung von Arbeitsstritten in das Arbeitsrecht oder in das Zivilprozessrecht gehört. Gleichzeitig setzt er sich kritisch mit den Theorien auseinander,

die die Notwendigkeit der Herausbildung eines selbständigen Rechtszweiges, des sog. Arbeitsprozessrechts (arbeitsrechtlichen Prozesses) begründen.

Der Autor befasst sich neben dem *Begriff des Zivilprozesses* mit der Interpretation des Marxzitates über die Beziehung des materiellen zum Prozessrecht. Der Zivilprozess ist ein selbständiger Rechtszweig, der dem Einfluss anderer Zweige unterliegt und besonders jener, die als materielles Recht mit ihm in Beziehung treten. Der Zivilprozess ist keine Form des materiellen Rechts, aber eine Form des Lebens (d. i. der Realisierung der Vorschriften des materiellen Rechts). Er ist eine selbständige Kundgebung des Rechtslebens, hat seine eigenen Grundsätze und Entwicklungstendenzen.

Die Sendung des Zivilprozesses ist eben in der Sicherung der Realisierung der materiellrechtlichen Vorschriften vermittels des Schutzes der durch diese Vorschriften festgesetzten subjektiven Rechte, bzw. durch den Zwang, die durch sie auferlegten Pflichten zu erfüllen. In seinen Zielen und Aufgaben, also in seiner klassenmässigen Ausrichtung, darf sich der Zivilprozess vom materiellen Recht nicht unterscheiden („ein einheitlicher Geist muss Prozess und Gesetze durchdringen“). Die Grundsätze des Zivilprozesses ergeben sich jedoch nicht aus irgendeinem einzelnen Zweig des materiellen Rechts. Die einzelnen Zweige des materiellen Rechts treten in der Beziehung zu einem bestimmten Prozessorgan als materielle keineswegs aufgrund irgendwelcher ihrer besonderen Eigenschaften auf, sondern infolge dessen, dass der Gesetzgeber diesem Organ die Anwendung der Vorschriften, die den Inhalt der gegebenen Zweige bilden, auferlegt. Daher können auch die von einem Rechtszweig gebotenen subjektiven Rechte von verschiedenen Prozessorganen, die auch über eine selbständige Regelung des Verfahrens vor ihnen verfügen, geschützt werden.

Unzweifelhaft ist jedoch, dass alle Verfahrensarten vor Organen, die über Zivilsachen, in denen die Beteiligten eine im gegenseitigen Verhältnis gleichberechtigte Position einnehmen, entscheiden, übereinstimmende Züge, Grundsätze und auch einige Prozessinstitute gemeinsam haben. Aus diesen Gründen betrachtet sie der Autor als *Arten* des Zivilprozesses. Die einzelnen Arten des Verfahrens zeichnen sich nicht durch eine solche Selbständigkeit aus, soweit es um den eingetlichen Gegenstand geht, um die eigene Methode der prozessrechtlichen Regulierung, den hohen Grad der inneren Organisation, der in eigenen grundsätzliche Prinzipien zum Ausdruck kommt, und die Herausbildung eines allgemeinen und eines besonderen Teiles, die selbständige prozessrechtliche Zweige darstellen.

Der Autor definiert den *Zivilprozess* als das Vorgehen der Subjekte des Zivilverfahrens bei der Entscheidung über die Sachen oder bei der blossen Verhandlung der Sachen (zum Zwecke der Erreichung eines Vergleiches), die sich aus den bürgerlich-rechtlichen, arbeits-, familien- und genossenschafts-rechtlichen Beziehungen, bzw. auch aus anderen Beziehungen ergeben, wenn das Gesetz, dessen Ziel es ist, den zivilen Rechtssubjekten Schutz zu gewähren, es so bestimmt, sowie auch die Rechtsbeziehungen, die zwischen den Subjekten bei diesem Vorgehen entstehen.

Der Autor bezeichnet das Verfahren vor den Schiedskommissionen in der CSSR beim Verhandeln und Entscheiden der Arbeitsstritte als *Art* des Zivilverfahrens (keineswegs als selbständigen Rechtszweig).

Im Zusammenhang mit der Umschreibung des Umfanges der Kompetenz der einzelnen Subjekte des Zivilprozesses beschäftigt sich der Autor auch mit der Problematik des Überganges einiger Berechtigungen (Kompetenzen), die von den Staatsorganen ausgeübt werden, auf die gesellschaftlichen Organisationen, besonders auf die Gewerkschaftsorgane.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 2 — 1978

Redakční rada časopisu: prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda);
JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); doc. JUDr. Dagmar Čtáčková, CSc.;
prof. JUDr. Jaromír Kinský, DrSc.; prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.;
doc. JUDr. Jiří Švestka, CSc.

Vydala Universita Karlova, Praha 1978
Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Proseš, CSc.
Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.
Graficky upravitel Jaroslav Příbanský
Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Z nové série plamen-primus vyšel Tisk, knižní výroba, n. p.
Brno, závod I

Náklad 500 výtisků Vydání I. Kčs 10,-

Der Autor definiert den Zivilprozess als das Vorgehen der Parteien des Zivilprozesses bei der Entscheidung über die Sachen oder bei der bilanziellen Verrechnung der Sachen (zum Zwecke der Erreichung eines Vergleiches), die nach dem Privatrecht, d. h. nach dem bürgerlich-rechtlichen, arbeits-, familien- und genossenschaftsrechtlichen Recht, bzw. auch aus anderen Beziehungen entstehen. Der Zivilprozess ist ein Verfahren zur Erreichung der in den zivilen Rechtsobjekten Schutz zu gewährenden, es ist bestimmt auch für die Beziehungen, die zwischen den Subjekten bei

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
IURIDICA 2 - 1978

Der Autor bezeichnet das Verfahren vor dem Verhandeln und Entscheiden der Parteien als „*Pre-negotiation*“.

Redakční rada časopisu: prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda); JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); doc. JUDr. Dagmar Císařová, CSc.; prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.; prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.; doc. JUDr. Jiří Švestka, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha 1978
Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

46 018

Kčs 10,—